

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

**ІНФОРМАЦІЙНІ ВИКЛИКИ
ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ:
КОНТЕНТ, КАНАЛИ, МЕХАНІЗМИ ПРОТИДІЇ**

Аналітична доповідь

КИЇВ - 2016

*При повному або частковому відтворенні матеріалів даної публікації
посилання на видання обов'язкове*

Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії : аналіт. доп. / за заг. ред. А. Баровської – К. : НІСД, 2016. – 109 с.

Авторський колектив:

Ісакова Т. (§1, 2)

Гнатюк С. – к. і. н. (§3)

Дубов Д. – к. політ. н., с. н. с. (§4)

Черненко Т. – к. філос. н. (§5)

Баровська А. – к. держ. упр. (§6)

ЗМІСТ

ВСТУП	3
1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД АНЕКСІЇ КРИМУ	5
2. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ	23
3. НАЛАГОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЗОНА ПРОВЕДЕННЯ АТО).....	33
4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ЗМК В УКРАЇНІ	49
5. РОСІЙСЬКЕ ІНОМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ У ТРАНСАТЛАНТИЧНОМУ ПРОСТОРИ.....	61
6. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ: ДОСВІД НАТО	69
ВИСНОВКИ	81
РЕКОМЕНДАЦІЇ	85
ДОДАТКИ	90

ВСТУП

Вже майже два роки Україна знаходиться в стані неоголошеної війни з РФ. Гібридна війна, яку розв'язано проти України, ведеться одразу на декількох рівнях та напрямках, одним з яких є, безумовно, інформаційний.

Інформаційні виклики гібридної війни мають суттєві відмінності порівняно з іншими її проявами, зокрема вони:

- з'явилися задовго до військових дій;
- є спрямованими не лише на Україну, а й на країни трансатлантичного простору, включно з самою ж Росією в особі її власних громадян, щодо яких проведено «ідеологічну мобілізацію» та «інформаційне перепрограмування, котре межує із зомбуванням»¹.
- опинилися поза межами переговорного процесу: питання про перемир'я у віртуальному середовищі навіть не порушувалося².

Слід визнати, що на глобальному рівні тактика деструктивної інформаційної роботи Кремля заснована на пошуку та експлуатації слабких сторін концепції ліберальної глобалізації та передбачає свого роду рентген-сканування вразливих точок ліберальної демократії. На противагу цьому, як слушно стверджує Марк Галеотті, професор міжнародних відносин Нью-Йоркського університету, «в якості першої відповіді [на цей виклик] ми маємо визначити, що можна точковими засобами укріпити»³.

Інформаційні виклики гібридної війни є доволі різними за своєю природою і мають як локальний / короткостроковий вимір, наприклад, інформаційна окупація окремих регіонів, поширення безпрецедентних обсягів дезінформації та пропаганди, так і більш абстрактний / довгостроковий вимір, як приміром зневіра у ЗМК міжнародної громадськості. Таким чином і відповідь на названі виклики має бути різною.

Сьогодні ми знаходимось лише на початку осмислення масштабів цієї агресії та пошуку механізмів протидії цьому новому виклику. Хоча Стратегією національної безпеки України вже частково це зроблено (зокрема, визначено такі загрози інформаційній безпеці як ведення інформаційної війни проти України; відсутність цілісної комунікативної політики держави, недостатній рівень медіа-культури суспільства⁴) однак це лише перший етап процесу усвідомлення та розуміння.

---

¹В.Горбулін: Росія «стала на стежку війни» задовго до Революції Гідності, у Криму немає майбутнього в РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.unian.ua/society/1205317-rosiya-stala-na-stejku-viyni-zadovgo-do-revoljutsiji-gidnosti-u-krimu-nemaie-maybutnogo-v-rf-ekspert.html>

²Український медіаландшафт – 2015: аналітичний звіт / За ред. В. Іванова. – К.: ФКА, АУП, 2015. – С.4.

³Угроза нереальності: інформація, культура і деньги как оружие Кремля / Петр Померанцев, Майкл Вайс; Нью-Йорк, 2015. – С.37.

⁴Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015#Find>

Ми все ще потребуємо повноцінного аналізу ситуації з Кримом у найширшому контексті – інформаційного супроводу спочатку його окупації, а потім анексії, а також проблем чинного інформаційного простору Криму. Маємо більш чітко зрозуміти проблеми та виклики в інформаційному просторі ОРДЛО. Показати в більш широкому міжнародному контексті російську пропаганду, а також запропонувати сучасні та дієві механізми комплексної протидії інформаційній агресії, що, вочевидь, буде тісно пов'язано із побудовою системи стратегічних комунікацій.

Відтак, маємо сподівання, що результати та рекомендації дослідження сприятимуть подоланню несистемності та ситуативності реагування на інформаційні виклики гібридної війни, уможливллять перехід до відповідної проактивної діяльності України, допоможуть відновити її інформаційний суверенітет.

1. ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД АНЕКСІЇ КРИМУ

• *Інформаційні передумови анексії Криму*

Поступова та цілеспрямована підготовка інформаційного підґрунтя у друкованих та електронних ЗМК, зокрема активне насичення мережі інтернет дезінформаційними матеріалами, залучення до процесу формування квазіреальності як політичних діячів, так і відомих представників культури, науки та техніки є прикладом вдалого втілення механізмів гібридної війни, кульмінацією чого стало проведення так званого референдуму і включення Криму та м. Севастополя до складу РФ.

Крим історично являє собою полікультурний регіон: на території автономії проживають представники 125 націй і народностей. Це єдиний регіон України, де мовлення велось на семи мовах. У сфері телебачення і радіомовлення діяли 79 телерадіоорганізацій (ТРО), у тому числі 13 телекомпаній ефірного мовлення; 14 FM-радіостанцій; 5 комунальних радіоредакцій проводового мовлення; 4 приватні радіоредакції проводового мовлення; 39 кабельних телерадіокомпаній; 7 ефірно-кабельних телерадіокомпаній.

Провідні позиції в ефірному телевізійному просторі займали Держтелерадіокомпанія «Крим» і Чорноморська ТРК. Особливістю Держтелерадіокомпанії «Крим» було те, що крім передач російською, українською, кримськотатарською мовами, регулярно виходили в ефір передачі грецькою, болгарською, німецькою та вірменською.

Водночас, незважаючи на те, що відповідно до Конституції Автономної Республіки Крим (ст. 10. п. 1.) поряд з державною мовою мали забезпечуватися функціонування і розвиток кримськотатарської, а також мов інших національностей, у **Криму завжди гостро стояла проблема розвитку етнічної преси**. Так в інформаційному просторі Криму частка російськомовного медіапродукту була достатньо значною, що зумовлено передусім історичними обставинами, родинними зв'язками, а також недостатньою кількістю якісних кримських ЗМК. У процентному співвідношенні друковані ЗМК за мовою видання склали: 72 % – російські, 17 % – українські, 8 % – кримськотатарські, по 1 % – англійські, німецькі, грецькі⁵. Як наслідок, станом на 2011 рік, відповідно до

---

⁵Егорова Л. Г., Чумичёва М. А. Пространство печатных СМИ Крыма: концепция презентации // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 26 (65) № 3. – С.110-119.

результатів соціологічних опитувань⁶, 80 % кримчан прагнули возз'єднання з Росією, відродження СРСР (79,5 %) і приєднання до Митного союзу (81,0 %).

Додатковим фактором нестабільності в регіоні було і розташування в м. Севастополі російської військової бази Чорноморського флоту. Питання функціонування і виведення Чорноморського флоту в 2017 р. було предметом жорсткої конфронтації українсько-російських відносин. А питання повернення кримських татар на історичну батьківщину, поновлення їхніх економічних, соціальних, політичних прав ставало об'єктивним фактором ескалації конфлікту та національної нетерпимості з боку представників російських шовіністичних сил.

Перші системні ознаки інформаційних утисків з боку російської сторони почали з'являтися після парламентських виборів 2006 року, коли в Криму перемогу одержала Партія регіонів та «Русский блок», які почали перешкоджати діяльності місцевих медіа⁷. ЗМК, засновані кримською владою зазнавали цензури, до того ж кримською владою контролювалося і державне республіканське телебачення, яке формально підпорядковувалося Києву. **Однією з основних тенденцій українського інформаційного ринку, як Криму так і України в цілому, було те, що він розвивався не як бізнес, а як ідеологічне поле битви, та використовувався саме для інформаційних війн.** Так само реалізувалися у Криму і російські спецпроекти, зокрема через фінансову підтримку окремих видань, через спроби міняти засновників медіа тощо.

Те, що від'єднання Криму від України було заздалегідь спланованим актом РФ, підтверджують ряд очевидних фактів, що мали місце задовго до підписання Договору про приєднання Криму до Росії 18 березня 2014 року. Анексії Криму передував тривалий процес побудови «інформаційного каркасу» цього незаконного акту. Приклади інформаційної підготовки до анексії простежуються зокрема в окремих випадках інформаційних провокацій з боку російських високопосадовців, що стають особливо помітними з 2006 року. Зокрема, заяви про відділення півострова лунали з боку депутатів Російської Держдуми К. Затуліна, В. Жириновського, а у 2008 році під час урочистостей з нагоди 225-річчя Чорноморського флоту РФ у м. Севастополі мер Москви Ю. Лужков закликав порушити питання про повернення м. Севастополя до складу Росії, внаслідок чого він був оголошений персоною нон-грата в Україні.

Активізувався в Криму й так званий козацький рух, організації якого провокували сутички на етнополітичному ґрунті (наприклад сутички з активістами

---

⁶Опрос: 80 % жителей Крыма – за воссоздание единого государства с Россией [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ru.tsn.ua/ukrayina/opros-80-zhiteley-kryma-za-vossozhdanie-edinogo-gosudarstva-s-gossiey.html>

⁷Володимир Притула: В Криму держава має визначати політику хоча б власних ЗМІ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/lyudi/2008-08-14/40012>

кримськотатарського руху в містах Судак, Бахчисарай, Феодосія, селищі Партеніт). Було зареєстровано 9 так званих козацьких об'єднань, а також близько 50 місцевих (регіональних) громад, роль яких вбачається переважно в обслуговуванні політичних інтересів різних владних груп Росії, а іноді їх діяльність ставала джерелом загроз національній безпеці України.

На офіційному рівні занепокоєння незадовільним станом справ у сфері дотримання інформаційних прав було висловлене 30 травня 2008 року під час засідання колегії Держкомтелерадіо. Розглядаючи питання «Про стан інформаційного простору Автономної Республіки Крим»⁸, колегія зробила висновок, що «територія півострова перебуває **під потужним інформаційним впливом сусідніх країн**», а також «останнім часом проблеми функціонування інформаційного поля Криму та його повноцінного наповнення контентом вітчизняного виробництва поглиблюються і викликають занепокоєння... **На території автономії проводяться інформаційно-психологічні кампанії, які дезінформують суспільство, несуть загрозу територіальній єдності країни, стоять на заваді проведенню державної політики у сфері європейської та євроатлантичної інтеграції**». Відзначалося, що гострою проблемою було «недостатнє функціонування української мови» – норми мовного законодавства на півострові не виконувалися, занепокоєння викликав недостатній рівень володіння українською мовою та мовами національних меншин півострова кримськими журналістами.

Пізніше у «**Білій книзі кримської журналістики**»⁹ за 2008 рік (підготовленій Комітетом з моніторингу свободи преси в Криму) укладачі відзначали, що в Криму спостерігаються тенденції до серйозного обмеження рівня демократичних свобод, в тому числі для мас-медіа. Зазначалося, що Комітет отримував багато інформації про існування цензури в кримських ЗМК. Однак, ці факти, як і у попередні роки, найважче піддавалися фіксації, оскільки журналісти, побоюючись втратити роботу, відмовлялися офіційно про це свідчити. За неофіційними ж даними, **цензура як система владного контролю** різною мірою зберігалася практично в усіх державних і комунальних засобах масової інформації Криму та багатьох незалежних виданнях. Іншою гострою проблемою називалося збереження тенденції **фізичного тиску** на журналістів з політичних мотивів і фізичного перешкоджання їхній законній професійній діяльності, а також **відсутність адекватної реакції на це з боку правоохоронних органів**. І третьою перешкодою експерти назвали все більше **зростання закритості влади**. Спроби обмежити можливості професійної

⁸Про стан інформаційного простору Автономної Республіки Крим : Рішення Колегії Державного комітету телебачення і радіомовлення від 29.05.08. № 6/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=64968

⁹У Сімферополі вийшла «Біла книга кримської журналістики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1620903.html>

діяльності журналістів у Криму залишалися найбільш масовим порушенням права на вільний збір інформації в автономії.

• Маніпулятивні технології Російської Федерації в процесі анексії АРК

Росія в процесі анексування Криму активно використовувала широкий арсенал пропагандистських прийомів. Названі прийоми пропаганди систематизовано та проілюстровано на основі аналізу інформаційних повідомлень російських ЗМК за матеріалами сайту <http://www.vesti.ru/> за період жовтень 2013 року – грудень 2014 року. Обрання *Vesti.ru* як джерела для аналізу повідомлень обґрунтовано тим, що цей інтернет-ресурс посідає провідні позиції відповідно до рейтингу найбільш процитованих ЗМК РФ (як правило, входить до п'ятірки найбільш популярних засобів масової інформації¹⁰).

Технологія **інформаційної блокади**, що активно застосовувалась під час анексії Криму, була спрямована на формування інформаційного вакууму для українських засобів масової інформації в АРК з метою *безальтернативного подання фактів* про події в Україні та Криму, забезпечуючи єдину інтерпретацію подій. При цьому Росія ставила на меті здобути інформаційне домінування в регіоні, не гребуючи забороненими засобами. Серед поширених заходів – позбавлення кримських радіокомпаній можливості брати участь у конкурсі отримання права на наземне ефірне мовлення, нормативно-правові обмеження ЗМК, невмотивована відмова у реєстрації / перереєстрації кримських ЗМК, а також використання «самооборони» для впливу на ЗМК. Окрім того журналісти піддавалися силовому тиску – стеження і профілактичні бесіди з боку спецслужб, прослуховування їх розмов і читання листування, погрози фізичної розправи з подальшим викликом спецслужб, звинувачення в іноземному фінансуванні тощо. Як результат – станом на лютий 2015 року¹¹ на півострові не залишилося вільних медіа, інформаційний простір Криму повністю було зачищено під «нові російські реалії».

Технологія інформаційної блокади¹² включає також *контекстуальне блокування*. Відповідний блокувальний контроль інформаційного простору передбачав: контроль вербальних позначень («повернення Криму»), які прибирають зі свідомості агресивний характер; контроль візуальної складової – на телеекранах відсутні зображення невдоволених анексією Криму місцевих мешканців півострову; контроль єдності інтерпретації подій (більшість матеріалів представляють собою суб'єктивні коментарі

¹⁰ Федеральные СМИ – 2014. Рейтинг самых цитируемых СМИ за 2014 год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mlg.ru/ratings/federal_media/3371/0/0/

¹¹ В информпространстве Крыма не осталось неугодных к оккупационным властям СМИ – правозащитники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://interfax.com.ua/news/general/248113.html>

¹² відповідно до класифікації Г. Почепцова

російських кореспондентів або редакцій (у кращому випадку все обмежується окремими фразами, вирваними з контексту), що по суті, є одним з **варіантів цензури**).

Використання медіаторів – «лідерів думки» – стало одним з найбільш популярних прийомів кремлівських ЗМК. В якості медіаторів у різних ситуаціях і для різних соціальних груп і прошарків виступали неформальні лідери, політичні діячі, представники релігійних конфесій, діячі культури, науки, мистецтва, спортсмени, військові – для кожної категорії населення обирався свій авторитет. У психології впливу це називається «фіксацією на авторитеті»: *«Лукашенко считает Крым частью России», «Лидер французского Национального фронта Марин Ле Пен заявила, что признает референдум, состоявшийся в Крыму, вполне законным», «Кустурица о Майдане: западные политики – лучшие режиссеры, чем я», «Бесспорной исторической справедливостью считают возвращение Крыма в Россию представители дома Романовых».*

Одним з найефективніших прийомів введення в оману була технологія **анонімного авторитету**. В таких випадках російськими ЗМК цитувалися документи, оцінки експертів, свідків, звіти та інші матеріали, які необхідні для більшої переконливості, однак ім'я відповідного авторитету не повідомляється: *«Турчинов признал полный провал так называемой антитеррористической операции и приказывает любой ценой восстановить контроль над бунтующим юго-востоком непременно до 3 мая. Об этом на условиях анонимности журналистам рассказал источник в украинском Генштабе»* (див. Додаток А).

Прийом **«тримай злодія»** використовувався російськими мас-медіа для дискредитації української влади, коли держава-агресор першою піднімає гвалт і спрямовує суспільне невдоволення в бік України: *«Именно радикализация действий Киева заставила и Крым принимать решения быстрее и четче. Референдум уже через неделю, и вопросы на нем конкретнее: широкая автономия или воссоединение с Россией. И это редкий политический результат, которого блестяще добились самозванцы в Киеве».*

Неодноразове застосування техніки **«ефект ореолу»**, що передбачало *візити* російських авторитетних діячів культури, спорту та політики до Криму сприяло підвищенню статусу зусиль РФ в напрямку повернення Криму та «легалізації» так званого «референдуму» кримчан. Так 26 лютого 2014 до Криму прибула делегація РФ, до якої входили відомі російські діячі такі як Ірина Родніна, Микола Валуєв, Валентина Терешкова, Дмитро Савельєв та лідер «Справедливої Росії» Сергій Миронов. 14 березня 2014 року м. Сімферополь відвідали відомий російський хокеїст

Вячеслав Фетісов, російський борець класичного (греко-римського) стилю Олександр Карелін і російський тенісист Марат Сафін.

Однією з характерних ознак російських ЗМК є їх оперативність та миттєва реакція на події. Граючи на випередження завдяки **ефекту першості** їм успішно вдавалося першими донести необхідну інформацію до реципієнта та сформувати бажане уявлення про події: *«Сколько громко бы ни звучали заявления из Киева о единой и неделимой Украине, граница по перешейку, де-факто, уже пролегла... Но Крым с каждым днем все больше напоминает государственное образование»*. Дієвість такого принципу була доведена зокрема такими вченими як К. Ховланд, Н. Джаніс і Л. Доуб, які вважали, що успіх пропагандиста приречений на успіх, якщо інформація досягла аудиторії раніше, ніж інформація його супротивників. Тут спрацьовує один з ефектів сприйняття: при надходженні суперечливої інформації (перевірити яку неможливо) люди схильні віддавати перевагу тій, що надійшла першою. А змінити вже сформовану думку дуже важко.

Досить потужно та ще задовго до анексії Криму РФ використовувала такий маніпулятивний прийом як **переписування історії**. Це прийом є **ефективним в довготривалій перспективі, коли потрібно поступово сформувати потрібний світогляд**. Він діє завдяки руйнуванню історичної пам'яті через канали радіо і телебачення, пресу, театральні вистави, кінофільми, книги, лекції і т.д. Таким чином будується ілюзорний світ, який сприймається як справжній. Сформована картина історичної дійсності «стирається» зі свідомості людини шляхом підміни фейковими даними: *«После развала СССР россияне не переставали считать Крым своим», «Развал СССР превратил фарс в трагедию: сотни тысяч русских жителей полуострова оказались оторваны от своей исторической родины. Украинское руководство безапелляционно заявило о принадлежности Крыма (вместе с Севастополем) Украине, российские лидеры молчаливо согласились с утратой региона, имеющего стратегическое значение», «События 1991 года превратили русскую нацию, крупнейшую в Европе, в национальное меньшинство в бывших союзных республиках, где русские по численности мало уступают титульным нациям. С приходом к власти в республиках националистических правительств русские испытывают все возрастающее давление, проявившееся в различных формах. В данном случае это – нарастающий с каждым годом процесс украинизации, который в русском – и в языковом, и в этническом плане – в Крыму проходит наиболее болезненно»*.

Техніка **ефекту присутності** часто використовувалася мас-медіа Росії під час «репортажів з місця події», спотворюючи реальність та транслюючи змонтовані

відповідним чином сюжети: *«Горят пассажирские автобусы, направлявшиеся в Крым. Людей, мужчин и женщин, выволокли на улицу, избили палками. Заставили лежать на земле друг на друге, ходит на корточках, петь гимн Украины. Издевались над безоружными так называемые герои Майдана. Автобусы с разбитыми окнами и фарами привезли в Симферополь раненых, словно с войны. Очевидцы заявили об убийстве семи крымчан в ту ночь»*. Ілюзія достовірності здійснювала потужний емоційний вплив і створювала відчуття справжності подій.

Систематичне повторення одних і тих самих визначень та фраз є прикладом техніки **класифікації**. За допомогою класифікаторів, що описують об'єкти або події, інформація форматується таким чином, що одержувач повідомлення несвідомо сприймає нав'язане йому визначення ситуації. По-перше, це слова і поєднання, що описують власну «позитивну і конструктивну позицію»: *«восстановление мира и стабильности», «наши русскоязычные братья», «великий славянский народ»*. По-друге, це «контрастуючі слова», що мають на меті охарактеризувати супротивника в негативному ключі: *«фашистский переворот», «бандеровское государство», «украинские политики-эстремисты», «украинские националисты»*.

Прийом **зворотного зв'язку**, що передбачає реакцію реципієнтів інформації на певні події також був вельми поширений у російських меседжах. ЗМК РФ активно повідомляло про штучно інсценовані масові акції на підтримку відторгнення Криму від України: *«...народные сходы – в поддержку Украины и соотечественников, живущих в этой стране, начались в России в воскресенье. Тогда на шествия и митинги, инициированные патриотическими молодежными и ветеранскими организациями, собрались десятки тысяч человек в Москве, Санкт-Петербурге и Краснодаре. В столице также состоялись мото- и автопробег. В течение всей недели мероприятия под девизами «За братский народ!», «Своих не сдаем!» прошли в крупнейших российских городах, в том числе пограничных с Украиной российских регионах, – Белгороде, Брянске, Новочеркасске, Ростове-на-Дону и многих других»*. Іншим яскравим прикладом цієї техніки є спілкування народу з Президентом В.В. Путіним в режимі он-лайн – т.зв. «прямі лінії», – що є лише добре відрепетованою виставою.

Різновидом даної техніки «зворотного зв'язку» є «псевдосоціологічні опитування», що як правило є лише способом формування громадської думки, а не його реальним відображенням, тобто різновидом звичайної пропагандистської маніпуляції. Питання формулюються таким чином, щоб створити у аудиторії «правильний» погляд на ту чи іншу проблему: *«более 90 процентов граждан считают, что Россия должна защищать интересы русских и представителей других национальностей, проживающих в Крыму»*.

При этом около 83 % россиян полагают, что Россия «должна это делать, даже если эта позиция осложнит наши отношения с некоторыми государствами».

Техніка **констатації факту** здобула неабияке поширення у медіа-повідомленнях країни-агресора. Бажане демонструвалось як факт. Такого роду пропаганда зазвичай подається під виглядом новин або результатів соціологічних досліджень, що в свою чергу знижує критичність сприйняття: *«Крым – один из самых известных в мире исторических регионов России», «Воссоединение с Россией: крымчане хотят восстановить историческую справедливость».* Для додання авторитетності таким повідомленням широко використовуються «лідери думки» – популярні журналісти, відомі політологи, соціологи та ін.

Надзвичайно поширеним методом навіювання була техніка **«свідки подій»**, що подекуди використовувалась для створення емоційного резонансу. ЗМК формували сюжет на основі опитування випадкових людей, із слів яких конструювали необхідний смисловий і емоційний ряд. Особливо сильний ефект створювався завдяки використанню коментарів «простого населення»: *«Пять автобусов доставили в столицу региона шахтеров соседних горняцких поселков. «Да мы на все готовы. Шахтеры – это такая специальность, нация, люди в душе такие, что будут до последнего стоять, чтобы отстоять свое. Нас ничем не испугать», – убежден звеньевой проходческой бригады Александр Сезонов. Здесь готовы стоять и днем, и ночью, чтобы дать отпор боевикам. На митинг собираются и шахтеры, и бывшие афганцы. «Я категорически против того, что они хотят вообще сотворить. Чего они хотят? Войны? Они не понимают, что такое война!» – говорит ветеран войны в Афганистане из Донецка Олег Кудинов. Обычно тихий Донбасс тоже вышел на митинг».*

Прийом **хибної аналогії**, що базується на схильності людини мислити аналогіями, будувати у своєму мисленні т.зв. псевдологічні послідовності, також не пройшов поза увагою російських журналістів. В основі даного методу – звичка більшості людей мислити, використовуючи логічні зв'язки «причина – наслідок», під час якого люди схильні екстраполювати події з минулого на інші події, що не мають жодного відношення до первинних: *«Право о самоопределении никто не отменял, — пояснила Валентина Матвиенко. – Почему-то никто не заявил, что референдум о независимости Шотландии, который должен состояться в сентябре, априори незаконный».*

Техніку **емоційного резонансу** як спосіб створення у широкої аудиторії антиукраїнського настрою також активно використовували російські медіа: *«Споры, угрозы, обвинения все громче. В ход идут кулаки. Жертв нет. Но побоище в Симферополе – это то, о чем сегодня говорил, пожалуй, весь Крым, которому неофашисты из Киева и*

Западной Украины уже пригрозили своим десантом». Щоб підсилити емоційну дієвість повідомлення нерідко його насичували конкретними подробицями, які краще запам'ятовуються і краще засвоюються. Особливо ефективна тут є техніка «свідок подій», оскільки вона спирається на елементи особистого досвіду людини. Для створення емоційного резонансу використовуються і різноманітні «класифікатори».

Особливо помітна техніка «емоційного резонансу» під час телевізійних новин за участю зокрема Д. Кисельова, який використовуючи необхідні інтонації коментує діяльність українських державних посадовців, свідомо викликаючи обурення у населення на їх адресу завдяки «емоційному налаштуванню». Та навпаки, описуючи дії російської провладної еліти та особисто Президента РФ В.В. Путіна в його голосі відчуються ознаки «конструктивного оптимізму» і впевненість в успішних перспективах російської нації. Таким способом формувалося емоційне ставлення масової аудиторії до «справедливого повернення Криму до Росії».

Застосовуючи техніку **психологічного шоку**, російські медіа демонструючи «насилницькі» дії кримських татар проти проросійських громадян Криму мали на меті здійснити сильний вплив на підсвідомість та налаштувати російськомовних мешканців Криму проти кримськотатарської меншини: *«Медики подвели итоги противостояния между русскоязычными жителями и крымскими татарами 26 февраля. И итоги эти печальны. Два человека погибли в давке, 35 получили ранения»*. Але ж насправді агресивна пропагандистська кампанія з нагнітання **антиісламських настроїв** у Криму активно велась російськими ЗМК щодо Духовного управління мусульман Криму (ДУМК) і Меджлісу кримськотатарського народу з **метою дискредитації місцевих мусульманських громад**, а також **заміни незручних лідерів мусульман на проросійськи налаштованих**¹³. Численні спроби дестабілізувати ситуацію на півострові шляхом нагнітання антиісламських настроїв передбачали звинувачення на адресу ДУМК, Меджлісу кримськотатарського народу, інших організацій щодо їх фінансових та ідеологічних зв'язків з «радикальними ісламістськими організаціями».

Нерідкістю стало і використання російськими медіа техніки **коментування** подій, мета якої полягає у створенні необхідного контексту. Повідомлення про факт супроводжувалось інтерпретацією коментатора, який пропонував читачеві або глядачеві «розумний» варіант пояснення: *«Тем не менее, та взвешенная политика, которую проводит российское руководство в отношении происходящих на Украине событий, по признанию политологов, в настоящее время является единственно правильной...»*. При

¹³ В Крыму начали информационную войну против мусульманских организаций [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.araaid.org/ru/node/3876>

цьому здійснювався підбір фактів посилення або послаблення висловлювань та оперування порівняльними матеріалами для посилення важливості, демонстрації тенденцій і масштабності подій, явищ.

Завдяки прийому **«обхід з флангу»** створювалось враження об'єктивності і неупередженості через включення в тексти пропагандистських матеріалів фактів, які на перший погляд несприятливі для місцевої аудиторії: *«Меня впечатлило, что там (Симферополь) ездят автомобили, на которых водители сами клеят наклейки «Я за Таможенный союз». Особенно приятно, что это не какие-то активисты, а простые граждане, которые ориентированы на интеграцию с Россией. Они не видят Украины без России, не видят Крыма без России. Поэтому именно оттуда должна быть точка кристаллизации и развития «Славянского антифашистского фронта».* Тут **розрахунок робився на поступове, неквапливе, еволюційне залучення до орбіти ідеологічних і політичних поглядів.** Таке повільне, приховане залучення до сфери пропагандистських впливів нерідко виявляється досить ефективним для людей з слабкими поглядами, які не визначили для себе прихильності до певного кола людей, образу думки і способу життя і т.п.

Технологія **«буденна розповідь»** використовувалась для адаптації людини до інформації відверто негативного змісту. Такий прийом дозволяє ЗМК зберегти ілюзію об'єктивного висвітлення подій, але, в той же час, **девальвує значущість певної «незручної» події**, створює у масової аудиторії уявлення про дану подію як про щось малозначуще, не варте особливої уваги і, тим більше, суспільної оцінки. Через кілька тижнів такої обробки населення перестає реагувати на самі жахливі злочини і масові вбивства, які чиняться в суспільстві, настає психологічний ефект звикання: *«Нам не нужен Майдан! Нам нужен Таможенный союз с Россией, Белоруссией и Казахстаном», – говорят на предприятии. «Вы посмотрите вокруг – завод работает, значит, работает город, есть достаток в семье. Кто захочет этот достаток поломать? Можно все сломать, а потом что?» – задается вопросом сотрудник «Турбоатома» Владислав Олейник.... «У нас нет баррикад – мы работаем. Нам некогда на баррикады идти. Это на Майдане бездельники сидят...», – сказала бригадир фермерского хозяйства Валентина Резюкина...».*

Ще одним з маніпулятивних прийомів російських ЗМК було **відволікання уваги.** Ефективність впливу пропаганди зростає коли вона комбінується з розважальним компонентом. Пропагандистські сюжети РФ транслювались і в розважальних передачах для домогосподарок і в радіопрограмах для таксистів в різних країнах світу, де постійно повторювався міф про «неукраїнський Крим». Окрім того описуючи ситуацію в Криму

систематично повторювалась теза про загрозу Заходу для РФ: *«Главные вопросы, которые обсуждают в кулуарах НАТО – насколько далеко готов пойти североатлантический альянс в поддержке Украины, что значит в контексте этой военной организации «поддержка территориальной целостности страны» и насколько вероятен сценарий открытого вооруженного противостояния НАТО с Россией».*

Завдяки техніці **перспективи** ЗМК Росії надають слово тільки одній стороні конфлікту, створюючи таким чином односторонню перспективу. Так, під час анексії Криму практично всі повідомлення російських ЗМК щодо української сторони мали негативний контекст, тоді як щодо росіян та «зелених человечков» негатив практично був відсутній: *«События, произошедшие в феврале 2014 года в городе Киеве, резко обострили общественно-политическую ситуацию в Украине... Экстремистские группировки предприняли ряд попыток проникновения в Крым в целях обострения ситуации, эскалации напряженности и незаконного захвата власти».*

Один з найефективніших способів пропаганди, що була застосована в процесі інформаційного супроводу анексії Криму, – невпинне **повторення** одних і тих же тверджень, що поступово формує звичку у населення та сприймається ним як єдине правильне. При цьому **інформаційний вплив спрямовувався не на ідеологічні установки, а на буденну свідомість громадян**: *«бандеровщины», «экстремисты», «радикалы», «провокации неонацистов в Киеве», «антиконституционный переворот», «правоэкстремистская организация «Правый сектор».*

Пропагандистами Кремля широко використовувалась технологія **підміни** (варіант «подвійних стандартів»), що передбачає використання позитивних визначень (евфемізмів) для позначення негативних дій і навпаки. Цей метод переважно застосовувався для **створення сприятливого іміджу акту анексії**. Так, анексія називалася *«воссоединением», «исторической справедливостью»,* квазіреферендум – *«демократическим актом»* та *«народным волеизъявлением».*

Об'єктивна ситуація на півострові подекуди приховувалась за тезами **напівправди**: *«Что касается территориальной целостности, то, с одной стороны, статья 157 гласит, что основной закон Украины не может быть изменен, если изменения предусматривают отмену или ограничение прав и свобод или направлены на нарушение территориальной целостности. С другой стороны, есть статья 73 – о том, что «исключительно референдумом решаются вопросы об изменении территории Украины»...на региональный референдум в Конституции запрета нет. Тогда почему бы и не провести в Крыму референдум».*

Завдяки **принципу контрасту** російським ЗМК вдавалось натякнути на «несхожість» Криму з рештою України: *«Мирный Крым стабилен, многонационален, в котором все люди живут нормально. Если Украина не будет выступать угнетателем русских, как на сегодняшний день, и не будут вносить дурацкие русофобские законы, то у нас будет все нормально, все спокойно».* Цей прийом у непрямий спосіб наводив одержувача інформації на цілком однозначні висновки, а саме – термінової необхідності від'єднатися від «нестабільної» України та стати частиною «безпечної» РФ.

Прийом **рейтингування**, що являє собою один з різновидів методу констатації факту, використовувався кремлівськими ЗМК для виправдання агресивних дій російської влади: *«Еще до начала крымского подъема более 70 процентов россиян считали, что Москва должна активнее отстаивать свои интересы на полуострове. То есть за 23 года после развала СССР мы в большинстве так и не перестали считать Крым своим».* Такі квазісоціопитування формували ілюзію «обуреного російського народу», який прагнув повернути Кримський півострів під свій контроль. Російські ЗМК застосовували схожий на прийом рейтингування і такий інструмент як **соціальне схвалення (або несхвалення)**: *«Администрация парка имени Горького согласовала проведение первого марта публичной акции в поддержку жителей Крыма», «Крымчане не признают киевскую власть».*

Маніпулювання свідомістю завдяки техніці **сенсаційності** було спрямовано на підвищення рівня нервозності і підрип психологічного захисту громадян Криму. Базуючись на принципі про те, що відчуття безперервної кризи різко підвищує сугестивність людей і знижує здатність до критичного сприйняття, практично всі новинні блоки в російських ЗМК щодо України мали сенсаційне забарвлення: *«Ситуация в Крыму продолжает накаляться», «У крымского парламента прогремел взрыв», «Последняя экономическая надежда Крыма рухнула», «Аэропорт Симферополя захвачен вооруженными людьми», «Крым оставили без правительства», «А ведь кризис только нарастает. В частности, самый нескрываемый – долговой».*

З метою прикриття окупаційних заходів кремлівські медіа вдавалися до прийому **зміщення акцентів** *«...ни один участник брюссельских мероприятий не произнес слов осуждения действий радикальных элементов, непрекращающегося давления и запугивания представителей оппозиционных партий, журналистов, наступления на русский язык, вмешательства в дела церкви, осквернения православных храмов и мемориалов. Ожидали также, что западные представители поддержат соглашение от 21 февраля, под которым стоят подписи трех министров иностранных дел трех ведущих стран-членов НАТО»*, а також техніки **створення проблеми**: *«Выжидательная автономия: возможен ли переход Крыма к России. В Крыму не без оснований опасаются,*

что в случае, если националисты придут к власти, они уничтожат автономный статус полуострова». Завдяки цим прийомам досягався, зокрема, високий рівень значущості вигаданих проблем для населення, оскільки як правило найбільш актуальними люди вважають саме ті проблеми, які найдокладніше висвітлюються в засобах масової комунікації. Створюючи тематичне домінування в інформаційному просторі, нав'язується певне бачення ситуації, а реальні проблеми суспільства, як злочинність, соціальна нерівність, відсутність свободи слова, безробіття залишаються поза увагою.

Близьким за сутністю до прийому створення проблеми, що активно експлуатувався Москвою, є прийом **створення загрози**. ЗМК нагнітали істерію з приводу, наприклад «фашистської загрози», прагнучи деморалізувати населення та викликати масовий страх з метою створення сприятливої атмосфери для маніпуляції масовою свідомістю: *«Это только кажется, что после освобождения Украины от фашизма прошло 70 лет... Фашисты для жителей юго-востока Украины – это те самые небандеровцы, оккупировавшие киевский Майдан, швырявшие в милицейские кордоны коктейли Молотова. ...».*

Нав'язування необхідної позиції мешканцям Криму здійснювалось Кремлем також завдяки технології **упереджувального удару**: *«Ситуация в Крыму продолжает накаляться... Впервые в истории Крым имеет возможность самоопределиться... Это не только русские, но и крымские татары. Все они считают, что судьбу полуострова нужно решать на референдуме», «Крымчане не хотят жить в бандеровском государстве... Речь может идти о расширении прав республики и разграничении полномочий между Крымом и Украиной, независимости или присоединении к России».* Таким чином міф про гостру необхідність проведення референдуму щодо самовизначення Криму був свідомо «вкинтий» в медіапростір півострову.

У випадку використання інструментарію **«отруйного сендвічу»** комунікатор (Росія) надавав позитивну інформацію поміж негативною, приховуючи, наприклад, супутні деструктивні фактори діяльності проросійських «захисників» на території АРК: *«И все это на фоне уже привычных угроз о каком-то военном походе на автономию из Киева. В Крыму говорят, что готовы ко всему и надеются на помощь России. На полуострове сейчас все спокойно. И спокойно в первую очередь потому, что люди, готовые к борьбе, теперь точно знают, за что идет вся эта борьба. ...Это все – колыбель русского православия. Здесь не может быть двух мнений о том, кто здесь должен быть».*

В процесі аналізу інформаційного супроводу анексії Криму варто звернути увагу на риторіку Президента РФ В.В. Путіна відносно його ставлення до Криму. Тут яскраво

простежується **еволюція змістовного наповнення його заяв, за якими приховувались його справжні наміри**. Так спочатку Володимир Путін (прес-конференція, 19 грудня 2013 р.) заявляв, що **не збирається вводити війська до Криму та приєднувати АРК до Росії**: *«Вы сравнили ситуацию в Южной Осетии и Абхазии с ситуацией в Крыму. Считаю, что это некорректное сравнение. Ничего с Крымом не происходит подобного тому, что происходило с Южной Осетией и с Абхазией... В Крыму, слава Богу, ничего подобного нет и, надеюсь, никогда не будет»* та *«Вариант присоединения Крыма к России не рассматривается»* (прес-конференція, 4 березня 2014 р.) (див. Додаток Б).

Однак згодом поступово відбувається коректування його висловів, коли він відверто визнає, що **рішення про приєднання Криму приймав особисто він**: *«Я бы хотел присоединиться к словам благодарности и крымчанам, и севастьяпольцам за ту позицию, которую они заняли. Более того, я хочу вам сказать, что решения-то мною были приняты окончательные после того, как стало ясно настроение людей»* (зустріч з представниками Загальноросійського народного фронту, 10 квітня 2014 р.), а **російські війська все ж таки були введені до Криму** «зادля благих намірів»: *«Да, я не скрываю, конечно, это факт, мы никогда его не скрывали: наши вооружённые силы, прямо скажем, блокировали Вооружённые Силы Украины, расквартированные в Крыму. Но не для того, чтобы кого-то заставить идти голосовать, это невозможно сделать, а для того, чтобы не допустить кровопролития, чтобы дать возможность людям выразить своё собственное отношение к тому, как они хотят определить своё будущее и будущее своих детей»* (інтерв'ю німецькому телеканалу ARD, 17 листопада 2014 р.). А у березні 2015 року у фільмі «Крим. Шлях на Батьківщину» Президент РФ Володимир Путін відверто визнає, що у лютому 2014 року ухвалив рішення про «проведення спеціальної операції із повернення Криму до складу Росії». Цим російський лідер фактично відкрито зізнався у скоєнні злочину, спрямованого проти суверенітету і територіальної цілісності незалежної держави та початку військової агресії проти України.

Загалом, аналізуючи виступи В.В. Путіна щодо Криму можна стверджувати, що в його заявах явно простежується використання таких технологій пропаганди, як, зокрема, **емоційного резонансу, створення загрози, класифікації, хибної аналогії, констатації факту** (наприклад – *«Ситуация развернулась таким образом на Украине, что мы вынуждены начать работу по возврату Крыма в состав России, потому что мы не можем бросить эту территорию и людей, которые там проживают, на произвол судьбы под каток националистов»*), **рейтингування** (наприклад – *«Я бы хотел присоединиться к словам благодарности и крымчанам, и севастьяпольцам за ту позицию, которую они заняли. Более того, я хочу вам сказать, что решения-то мною были*

приняты окончательные после того, как стало ясно настроение людей... И только после проведения первых социологических опросов, прямо скажу: проведённых скрытно, цифры были достаточно близки к реалиям, стало окончательно ясно, что линия поведения нами выбрана правильно», **відволікання уваги** (наприклад – «Наши партнёры и из Соединённых Штатов, и из европейских стран действовали на Украине грубо, незаконными методами, подтолкнули антигосударственный переворот и создали в нашем понимании угрозу для фундаментальных интересов Российской Федерации, и не только в сфере экономики, но и в сфере безопасности») тощо.

Характеризуючи заяви В.В.Путіна варто також звернутись до досліджень вченого *Андерса Ослунда (Anders Åslund)*, який наголошує, що заяви Володимира Путіна, зроблені після анексії Криму і початку російської агресії в Україні нагадують риторику нацистської Німеччини в 1938-39 роках, коли Гітлер зважився на аншлюс Австрії¹⁴. Ключова ідея Путіна полягає в тому, що національність визначається за мовною та етнічною ознакою, а не громадянством і паспортом. Цей його аргумент до болю нагадує ідеї німецького філософа Йоганна Готфріда Гернера і його «Трактат про походження мови» 1772 р., який став основою німецького мовного націоналізму.

1. Аргумент про історичну важливість Криму і Севастополя для Росії, що нібито дає РФ особливі права на них, Путін формулює таким чином: *«В сердцах и мыслях людей Крым всегда был неотъемлемой частью России»*. Нацистська Німеччина таким самим чином виправдовувала свої завоювання після 1938 року. Київ також «історически важен» для РФ, оскільки є колискою православ'я.

2. Путін жалкує, що *«то, что казалось невозможным, стало реальностью – СССР распался. Только когда Крым стал частью другого государства, Россия поняла, что ее, по сути, ограбили»*. Саме таку втрату відчували і німці після того, як внаслідок укладення Версальського договору в 1919 році втратили німецькомовні землі. Варто зауважити, що обидві події – як розпад СРСР в 1991 році, так і Версальський договір – два десятиліття потому супроводжувалися підйомом реваншистських настроїв.

3. Кордони були визначені неправильно: *«После революции большевики, бог им судья, отдали огромные куски территорий, которые исторически относились к южной России, УССР. Затем, в 1954 году, было принято решение отдать Украине Крым. Это была личная инициатива Хрущева»*. Припускаючи, що один з російських лідерів здав інтереси РФ, Путін повторює скарги німців на те, що Версальський договір був результатом зради.

¹⁴Двенадцать заявлений Путина, которыми Гитлер бы гордился [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.charter97.org/ru/news/2015/4/8/146712/>

4. Росію зрадили пострадянські лідери. Нацисти теж стверджували, що лідери Веймарської республіки зрадили Німеччину.

5. Як і Гітлер, який в 1939 році розповідав про недоліки польського керівництва, Путін висловлює співчуття нещасним українцям, якими керували некомпетентні лідери.

6. Як і нацистська Німеччина, Путін намагався легітимізувати анексію Криму фальшивим «референдумом», проведеним під контролем російських солдат і без присутності міжнародних спостерігачів. *«16 марта в Крыму состоялся референдум, он прошёл в полном соответствии с демократическими процедурами и международно-правовыми нормами. В голосовании приняло участие более 82 % избирателей. Более 96 % высказалось за воссоединение с Россией».* Після аншлюсу Австрії за приєднання до Німеччини «проголосували» 99,8 % громадян.

7. Головний висновок Путіна: у всьому винен Захід. *«Наши западные партнёры во главе с Соединёнными Штатами Америки предпочитают в своей практической политике руководствоваться не международным правом, а правом сильного. Они уверовали в свою избранность и исключительность, в то, что им позволено решать судьбы мира, что правы могут быть всегда только они. Они действуют так, как им заблагорассудится: то тут, то там применяют силу против суверенных государств, выстраивают коалиции по принципу «кто не с нами, тот против нас».* Приблизно так само Гітлер звинувачував Великобританію і Францію в тому, що йому довелося напасти на Польщу.

Вищеперераховані приклади доводять, що Президент Росії також був активним учасником процесу «інформаційної агресії» та маніпулювання масовою свідомістю в процесі відторгнення Кримського півострова від України. Недаремно газета *Washington Post* написала: «Путін створив свою версію реальності, яку він пропагує, щоб дестабілізувати ситуацію в Україні. Він вирішив, що для досягнення його цілей йому потрібна *етнолінгвістичний розрив*, а потім він розподілив ролі. Тепер його версія цієї історії розігрується на сотні фронтів і публікується в соціальних мережах – це віртуальна трансляція доказів путінської історії про утиски, переслідування і страху російськомовного населення України. І реальна ситуація не має тут ніякого значення»¹⁵.

Незважаючи на невтішну ситуацію, що наразі склалася на Кримському півострові (інформаційна, транспортна та продовольча блокада, відсутність свободи слова, порушення прав та свобод національних меншин, утиски по відношенню до кримськотатарського населення, економічна криза) та спроби прокремлівських ЗМК переконати Україну та світ у справедливості приєднання Криму до РФ, в Україні

¹⁵Washington Post: Путін в Україні відточує військову тактику майбутнього [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://texty.org.ua/pg/news/textynewseditor/read/52433/washington_post_Putin_v_Ukrajini_vidtochuje_vijskovu

суспільство все ще налаштовано на позитивні зрушення в майбутньому в питанні повернення Криму. Відповідно до даних опитування (КМІС)¹⁶ більшість населення (55,5 %) все ще має надію на повернення півострова в результаті зовнішніх і внутрішніх політичних процесів, у тому числі боротьби з Російською Федерацією за півострів. Трохи більше 21 % українських респондентів вважають, що Крим може безперешкодно повернутися в Україну, якщо країна успішно реформує і покращить свою політичну та економічну ситуацію, 16 % сподівається, що Україна може повернути Крим у разі глибоких політичних та економічних змін у Російській Федерації, а ще 18,5 % опитаних українців впевнені в тому, що українська влада повинна боротися за півострів. Лише менше однієї чверті України, 23,5 %, вважає, що Крим втрачено назавжди.

Висновки

1. Анексія Криму Російською Федерацією була уможливлена, зокрема, тривалою та цілеспрямованою інформаційно-пропагандистською діяльністю Кремля. Залучення різного роду медіа-джерел (телебачення, радіо, інтернет) в процес формування необхідного інформаційного поля та неспроможність діючої влади адекватно та оперативно реагувати на перші ознаки порушення базових прав та свобод людини та контролювати інформаційний простір призвело до сьогоднішньої невтішної ситуації.

2. Незважаючи на те, що ще у 2008 році у доповіді колегії Держкомтелерадіо «Про стан інформаційного простору Автономної Республіки Крим», було зазначено, що «територія півострова перебуває під потужним інформаційним впливом сусідніх країн», а «на території автономії проводяться інформаційно-психологічні кампанії, які дезінформують суспільство, несуть загрозу територіальній єдності країни» українська влада не звернула достатньої уваги на вже очевидні ознаки загрози національній безпеці та не вжила необхідних заходів. Ще одним фактором небезпеки залишався тиск на журналістів з політичних мотивів та зростання закритості влади. Все це стало додатковим чинником втрати Україною частини її території.

3. Широкий спектр інформаційно-пропагандистських заходів РФ став складовою операції з захоплення Криму. Серед найбільш поширених технологій маніпулювання масовою свідомістю були наступні:

- *інформаційна блокада*, що була спрямована на формування інформаційного вакууму для українських ЗМК в Криму та подавала факти під єдиним вигідним для Кремля кутом зору. Серед основних заходів – позбавлення місцевих теле- та

---

¹⁶Соцопитування: Українці досі мають надію щодо Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/polls-ukrainians-still-hold-onto-hopes-crimea/>

радіокомпаній ліцензій мовлення, фізичні погрози розправи з журналістами, стеження за ними, «профілактичні» бесіди з спецслужбами, прослуховування їх розмов і читання листування. Як результат – станом на лютий 2015 року на півострові не залишилося вільних медіа;

- *використання медіаторів*, або так званих «лідерів думки» – політичних діячів, представників релігійних конфесій, діячів культури, науки, мистецтва, спортсменів, військових;

- методи *ефекту першості* та *упереджувального удару* завдяки оперативності донесення матеріалу до отримувача дозволяв ЗМК Росії формувати бажане уявлення про події;

- *переписання історії* відіграло потужну роль в процесі руйнуванні історичної пам'яті;

- метод *зворотного зв'язку* передбачав проведення штучно інсценованих масових акцій на підтримку відторгнення Криму від України;

- прийоми *емоційного резонансу*, *сенсаційності* та *психологічного шоку* використовувалась для створення у широкої аудиторії антиукраїнських та антиісламських настроїв;

- *повторення* одних і тих же тверджень мало на меті сформувані у населення єдине бачення подій та спрямовувалось не на ідеологічні установки, а на буденну свідомість громадян;

- *рейтингування* застосовувалось кремлівськими медіа для виправдання агресивних дій російської влади, мотивуючи це вимогою суспільства.

4. Аналіз інформаційного супроводу анексії Криму продемонстрував також, що Президент РФ В.В. Путін особисто виступав медіатором у «налаштуванні» суспільної свідомості на прокремлівські позиції в процесі відторгнення Криму. У своїх промовах він вдавався до використання таких прийомів як *емоційний резонанс*, *створення загрози*, *класифікація*, *хибна аналогія*, *констатація факту*, *рейтингування*, *відволікання уваги*. Варто наголосити, що риторика президента відносно його ставлення до Криму еволюціонувала від повного заперечення ідеї приєднати Крим до Росії до свідомого прийняття рішення про введення військ та «проведення спеціальної операції із повернення Криму до складу Росії». Це яскраво продемонструвало еволюцію змістовного наповнення його заяв, за якими він приховував справжні наміри.

2. ІНФОРМАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТЕРОРИСТИЧНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ НА СХОДІ УКРАЇНИ: ШЛЯХИ ПРОТИДІЇ

Збройна агресія на Сході України розпочалася в квітні 2014 року із захоплення проросійськими активістами адмінбудівель у містах Донбасу, що поступово переросло у масштабний воєнний конфлікт. Збройні формування захопили Слов'янськ, Краматорськ, Артемівськ та інші міста на Сході України. На захоплених сепаратистами територіях відбувались активні процеси «державотворення» – 7 та 28 квітня було проголошене створення т.зв. «Донецької народної республіки» («ДНР») та т.зв. «Луганської народної республіки» («ЛНР») відповідно. У травні проведені «референдуми» та проголошено незалежність «республік» від України та їх «державний суверенітет», створені «уряди», «парламенти» і «конституції». 24 травня «республіки» підписали документ про об'єднання у складі «Новоросії», а на першому засіданні «парламент Новоросії» 26 червня була ратифікована «Конституція Союзу народних республік».

Від самого початку свого заснування самопроголошені республіки вдаються до різного роду інформаційно-пропагандистських заходів. Самопроголошена «Луганська народна республіка» заявляє про рішення обмежити мовлення на своїй території 23 українських і 1 російського телеканалів¹⁷. Так звана «Рада міністрів ЛНР» прийняла постанову «Про обмеження телевізійного мовлення деяких телеканалів на території республіки», в якій наголошувалось, що «з метою забезпечення національних інтересів ЛНР, враховуючи, що в продукції деяких іноземних засобів масової інформації містяться відомості і матеріали, які заподіюють шкоду національній безпеці, спрямовані на пропаганду війни, а також спричиняють інші порушення законодавства ЛНР, зокрема, здійснення телемовлення на території ЛНР без відповідного дозволу (ліцензії) на мовлення «обмежується телевізійне мовлення телеканалів». «Рада міністрів» зобов'язала операторів зв'язку, що здійснюють трансляцію (ретрансляцію) телеканалів, «вжити заходів по виключенню даних телеканалів з сітки мовлення».

До того ж **представники самопроголошеної «Луганської народної республіки» створили спеціальну «інформаційну комісію»,** головним завданням якої було моніторити телеефір на предмет наявності українського телемовлення¹⁸. Мета діяльності «комісії» – повне видалення українських телеканалів (включаючи розважальні) з сітки мовлення на території «ЛНР».

¹⁷В «ЛНР» отключили 23 украинских телеканала и Дождь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mignews.com.ua/regiony/lugansk/5076733.html>

¹⁸В «ЛНР» создана «информационная комиссия», которая будет удалять украинские телеканалы из сетки вещания [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ostro.org/general/society/news/466095/>

В Донецькій області «Міністерство інформації та зв'язку» самопроголошеної «ДНР» зобов'язало місцевих провайдерів обмежити доступ абонентів до ряду українських новинних ресурсів. Компанія «Донецьке кабельне телебачення» заблокувала доступ до 39 інтернет-ЗМК¹⁹. Ополченці викрили їх у нібито «поширенні завідомо неправдивих матеріалів і наклепу». Натомість на окупованій території починають діяти такі канали як «Оплот-ТВ», «Новоросія-ТВ», «Перший республіканський» і макіївський «Юніон-ТВ».

Першочергове блокування телевізійних каналів терористами пояснюється тим, що саме телебачення було одним з провідних каналів новин про ситуацію в країні для місцевого населення. За результатами опитування, 94 % респондентів отримували інформацію про ситуацію в Україні саме завдяки телебаченню, з інтернет-видань, і радіо – 16 % і 12 % відповідно, газет – 9 %²⁰. Необхідно зауважити, що однією з головних переваг телебачення над Інтернетом є те, що **телебачення дає ефект одночасного виходу на масового глядача на відміну від інтернету.**

На думку професора Г. Почепцова сьогоднішній конфлікт між Україною та Росією представляє собою «першу смисловою війну в світі»²¹. У смисловій війні саме **образ та візуалізація** вмикають світ емоцій, де немає місця раціональним міркуванням. Саме тому телебачення за рахунок своєї візуалізації стає потужним засобом інформаційно-психологічної війни.

Завдяки потужному інформаційному впливу з боку агресора, пересічні громадяни Слов'янська, Краматорська, Маріуполя, Донецька та інших міст сходу довіряли пропагандистським матеріалам бойовиків та протидіяли українським військовим.

Використання маніпулятивних технік сепаратистами підтверджується, зокрема, такими *лінгвістичними ознаками* інформаційно-психологічного («смилового») впливу²²:

- знищення ознак військових: «зелені чоловічки», «ввічливі чоловічки»;
- знищення ознак незаконності: «народний мер», «народний губернатор», «народна самооборона»;
- посилення негативної характеристики супротивника: «бойовики», «карателі», «каральна операція», «хунта», «самопроголошена київська влада», «самопроголошений прем'єр»;
- опис дій з метою їх легітимації: захоплення адмінбудівель пояснюється словами «це ж наше, народне, а ми народ».

¹⁹У Донецьку заблокували 39 сайтів українських інтернет-видань [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zik.ua/ua/news/2015/06/09/u_donetsku_zablokuvaly_39_saytiv_ukrainskyh_internetvydan_597122

²⁰Информационно-психологическая война, Восточный фронт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://argumentua.com/stati/informatsionno-psikhologicheskaya-voina-vostochnyi-front>

²¹Там само.

²²Там само.

Ці процеси побудови «сепаратистської державності» відбувалися за масштабної **військової, матеріальної, інформаційної допомоги і координації Російської Федерації**. Виявлено чимало доказів того, що на території окупованого Донбасу активно працюють **фахівці з Росії з інформаційно-психологічних операцій**. Зокрема, підтверджена робота трьох станцій радіоелектронної розвідки ЗС РФ поблизу Донецька, Горлівки, Докучаєвська, а також є свідчення використання спецзасобів, що імітують роботу станцій мобільних операторів (наприклад, 6 квітня відбулася масова розсилка СМС-повідомлень абонентам операторів мобільного зв'язку з текстом «З вашого рахунку знято 10 гривень на підтримку сил АТО», що виявилася фейком)²³.

Безпосередня російська участь в інформаційно-пропагандистській діяльності сепаратистів підтверджується зокрема і тим, що сайт бойовиків «**Донецьке агентство новин**», що висвітлює діяльність «влади» самопроголошеної «ДНР», курують люди з центрального державного інформаційного агентства Росії «ТАСС»²⁴. Всі випуски новин контролюються Москвою. Основна спрямованість сайту «ДАН» – демонстрація діяльності «влади» і «питання соцзабезпечення», але водночас співробітникам заборонено висвітлювати будь-які негативні події в Донецьку. Якщо пишуть про руйнування в місті, то робиться акцент, нібито що це все бомбардування ЗСУ. Головна спрямованість – це висвітлення діяльності «Голови ДНР» О. Захарченка. «ДАН» забезпечено приміщенням прес-центру, а співробітники – зарплатою.

Водночас деякі пропагандистські видання терористичних організацій друкуються в Росії. Зокрема, видання «Гражданин-Созидатель» засноване благодійним фондом «Воскресение», серед співавторів якого – професор Московського держуніверситету О. Дугін, відомий своїми українофобськими позиціями. Редакція знаходиться в Московській області, а друкуються в Смоленську.

Також наявні докази того, що **інструкції** з ведення інформаційної війни пропагандисти ЛНР і ДНР отримують безпосередньо з Кремля²⁵. Наприклад у Циркулярі, датованому лютим 2015 року, доступною мовою описується, як і що робити і кому потім звітувати про виконану роботу. Такі інструкції є керівництвом з ведення пропагандистської роботи для сепаратистів, що терористи отримують від Кремля перед значущими подіями.

²³Специалисты РФ проводят на Донбассе информационно-психологические операции [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.facenews.ua/news/2015/269209/>

²⁴Террористическую информационную политику «ДНР» формирует российское «ТАСС» (+фото) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://crime.in.ua/node/8312>

²⁵Инструкции по ведению информационной войны для ДНР-ЛНР готовит Сурков – СБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.profi-forex.org/novosti-mira/novosti-sng/ukraine/entry1008247017.html>

Щодо безпосереднього пропагандистського контенту телевізійних каналів незаконних формувань на окупованій території необхідно наголосити, що він переважно **має на меті** виправдати насильство бойовиків, легімітизувати новостворені сепаратистські «уряди», дегуманізувати образ української нації (а також європейців та американців), дискредитувати українську владу, а також деморалізувати Збройні Сили України, використовуючи сфальшовані відеоматеріали (часто з демонстрацією сцен жорстокості, мертвих тіл). На технічній базі місцевих телеканалів були утворені канали «Луганськ 24», «Новоросси́я ТВ», «Первый Республиканский»; своє «телебачення» було створено в Алчевську, Стаханові, Свердловську. Водночас близько 63 % мешканців окупованих східних територій мали доступ і до російських телеканалів²⁶.

Основним **ТВ рупором сепаратистів на Луганщині** став телевізійний канал «Луганськ 24»²⁷, створений за аналогією російського каналу «Россия 24», що виходив в ефір з березня 2014 року в форматі он-лайн телебачення, а в травні ж «Луганськ 24» починає ефірне мовлення на базі захопленого телеканалу «Ірта». Особливістю каналу стали випуски новин програми «Вести», що під прокремлівським кутом зору подають місцеві луганські новини. Також на каналі регулярно проводяться **прямі ефіри з головними особами «ЛНР»**, членами «уряду», «міністрами». Решта ефірного часу каналу наповнена фільмами **військово-патріотичного змісту**, і радянськими мультфільмами.

Окрім «Луганська 24» на окупованій території продовжили роботу і регіональні комунальні телекомпанії. Наприклад, в Стаханові на базі захопленого каналу Ера-ТВ почав функціонувати **«Новий канал Новоросії»**, до студії якого запрошують місцевого ватажка – «козака» П. Дрьомова та представників місцевої комендатури і ополчення. В Алчевську редакція комунального телеканалу «АСКЕТ»²⁸ окрім звичайних новин регулярно транслює програми, створені **інформбатальйоном «Привид»**, де розповідається про «звірства кіївської хунти», «руський мир і духовні скрепи».

В процесі підготовки інформаційних матеріалів часто бойовики вдаються до **конструювання фейкових відеосюжетів та фальшування графічних та текстових символів**. Так у Донецьку мовлення телеканалу 1+1 замінили фальшивим каналом з логотипом оригінального українського каналу²⁹. Замість звичайної ефірної сітки 1 + 1 тут, на каналі «Потьомкін 1 + 1» демонструють комедії, старі програми та розважальні

²⁶Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 77 с.

²⁷Информационная война продолжается: Украина VS «ЛНР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2015-01-28/103057>

²⁸Там само.

²⁹В Донецке канал 1+1 заменили поддельным вещанием [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novosti.dn.ua/details/245980/>

передачі, тим самим намагаючись переконати жителів Донецька в тому, що Києву нібито все одно, що відбувається на Донбасі. А бойовики «Новоросії» на Донбасі беруть участь у зйомках постановочних «боїв з українською армією» для російського телеканалу *Russia Today*³⁰ про «жахливих карателів» з Нацгвардії, які «тероризують» мирне населення Донбасу.

Окремий напрямок інформаційно-психологічних операцій – інтернет-середовище. Низка російських **інтернет-проектів** націоналістичної чи неоімперської спрямованості перепрофілювалися на рупори донбаського сепаратизму (*AnnaNews*). Запущено цілий ряд веб-ресурсів, які імітують інформаційні агентства, новинні сайти, сайти органів влади «ДНР». Інформаційне агентство «Новороссия» (www.novorossia.su), сайт «Новороссия» (www.novorossia.ru), «Новости Донецкой Республики» (www.dnr-news.com), «ДНР Сегодня» (www.dnr.today), «Информационный корпус» (www.icorpus.ru) – це сайти-клони донецької групи; луганське угруповання має лише www.luganskonline.info. До інтернет-ресурсів терористів варто додати російський ресурс «Русская весна» (rusvesna.su); була спроба створити власну соцмережу – www.noworossia.su, але проект виявився неефективним і був закритий³¹.

Про пріоритетність завдань пропаганди на окупованому сході свідчить контент місцевих ЗМК³².

Довідково. Протягом 15–31 квітня 2015 року сайт інформаційної агенції «Малороссия» (<http://malorossia.info/>) оприлюднив:

- 188 новин про дії місцевої «влади». Це обговорення їхніх «постанов» та «законів», «паркетні» новини про «міністрів»; у цих публікаціях вони є ініціативним суб'єктом міжнародних відносин;

- 93 новини, що змальовували безлад та анархію в Україні. Добираються (або фабрикуються) факти, які свідчать про економічний колапс, деградацію державного апарату, розруху, зубожіння, міжусобиці кланів та бандитизм;

- 71 новину, що висвітлювала Україну як агресора – агресивні заяви представників уряду та Президента, звинувачення України в порушенні Мінських угод тощо;

- 47 новин, що були спрямовані на розпалювання ненависті до українців. Головним методом є дегуманізація, зокрема через асоціювання їх із фашизмом, американцями та іншими «вічними ворогами» «руського мира»;

- 22 новини змальовували деградацію української армії.

Соціальні мережі відігравали одну з ключових ролей у розпалюванні ненависті та ескалації насильства. На самому початку російської операції було створено численні

³⁰Российское ТВ сняло постановочное видео о боях «ополченцев» с украинской армией <http://newsoboz.org/politika/rossiyskoe-tv-snyalo-postanovochnoe-video-o-boyah-opolchentsev--15122014154000>

³¹Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – 77 с.

³²Там само.

групи в соцмережах (передусім у «ВКонтакте»), присвячені ідеям Антимайдану в різних форматах. Спочатку значна кількість дописувачів мала «прописку» в російських містах, у лютому – березні 2014 року серед дописувачів з'явилося багато користувачів із Криму, що свідчить про активне залучення місцевого населення до інформаційної війни на боці Росії. Проте з березня кількість членів груп і дописувачів збільшилася за рахунок населення безпосередньо східних та південних областей, що стало наслідком ескалації напруженості та залучення до конфлікту більшої кількості людей.

У соцмережах поширюються великі обсяги недостовірної інформації: неперевірені «фотофакти», «відео очевидців», «коментарі учасників» тощо. Російські ЗМК та проросійські громади **в соціальних мережах** маніпулюють інформацією, фотографіями і відео. Найчастіше вони беруть одіозні, криваві або емоційні знімки з інших країн і подій, видаючи їх за українські³³.

Довідково. Зокрема такі фотографії, що використовувалася у соціальних мережах, були фальшивими:

- *фото маленької дівчинки біля вбитої жінки, описуючи його як фото подій на Донбасі (проте це кадр з білорусько-російської стрічки 2010 року «Брестська фортеця»);*
- *телеканал «Світ 24» показує «біженців з України», які насправді з Косова;*
- *фото з Боснії видається за жорстокі дії українських військових;*
- *за допомогою програми «Photoshop» поширюється інформація, що космонавти нібито підтримують угруповання «Донецька народна республіка», яке в Україні визнано терористичною організацією;*
- *жінку, яка розповідає про звірства Путіна, показали як таку, що ненавидить «київську хунту»;*
- *у соціальних мережах активно поширювалася новина про те, що в українському місті Тернопіль нібито проходив мітинг за возз'єднання з Польщею. Але насправді це антиурядовий мітинг у Варшаві;*
- *трупи мексиканських наркоторговців видають за українських військових;*
- *розбомблений Белград демонструють як Слов'янськ, який нібито обстріляла українська армія;*
- *також в соціальних мережах поширювалася інформація про те, що нібито відомий козак із Євромайдану Михайло Гаврилюк став сепаратистом і зараз воює на Донбасі.*

У мережі інтернет активно розкручувались штучно створені концепти («forced meme») за допомогою відповідних піар-технологій, наприклад, через рекламні віруси. Зокрема, проект «Новоросія» штучно і нав'язливо поширювався серед інтернет-користувачів. Сепаратисти також поширювали відповідні агітаційні матеріали, друкували газету «Новоросія», тиражували придуману ними символіку неіснуючого утворення.

³³Фальшивки російської пропаганди проти України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://antikor.com.ua/articles/7586-falshivki_rosijskoji_propagandi_proti_ukrajini

Словосполучення активно впроваджувався в побут, буквально нав'язувався цільовій групі. Все це робилося з метою забезпечити **фальшиву самоідентифікацію** жителів Південного Сходу України, виправдати ідею регіональної ворожнечі і створити нову національну ідентичність, альтернативну українській³⁴.

Каналом пропагандистського впливу стало і **радіомовлення**. В умовах відключення українського проводового радіо в регіоні активно задіяні сепаратистські радіостанції на кшталт «Козачого радіо»³⁵ в ЛНР, що транслюється сепаратистами зі Стаханова на захопленій частоті колишнього «Авторадіо» (102.5 MHz). Основою контенту є козачі хвацькі мелодії, російські народні, військові та патріотичні пісні. Головною «фішкою» радіо є авторська програма «Щоденники Ополченки», в якій місцева жінка душевно ділиться зі слухачами епізодами свого буття. Варто відзначити, що це радіо користується величезною популярністю у великої частини місцевого населення.

Рупором сепаратистів стали і **друковані ЗМК**. Так, популярності здобула **газета «XXI століття»**³⁶, що в окупованому Луганську стала єдиним друкованим виданням. На сторінках видання яскраво викладаються райдужні перспективи «молодої республіки», ведеться активна політична агітація, публікуються офіційні «урядові» укази і постанови. В цілому, **всі підконтрольні «ЛНР» ЗМК** відрізняються особливо **виразною антиукраїнською риторикою**: *«Одесити сприйняли чергову мобілізацію режиму Порошенко без особливого ентузіазму», «Україна продовжує розплачуватися за свій розбій на Донбасі, за брехню, наклеп, образу, приниження і наругу над його народом»*. Український уряд називається «київської хунтою», а українські війська – «карателями». Коли ж мова йде про підконтрольні українській владі частини області, зазвичай використовуються вирази *«так звана Луганська область», «так званий губернатор Москаль»*, причому *«Луганська область»* зазвичай береться в лапки. У той же час газета в повному обсязі публікує офіційні документи так званого уряду «ЛНР» та інтерв'ю з його першими особами³⁷.

Ополченці друкують і свої **бойові листки**. Перед «виборами ЛНР» в Алчевську активно поширювався так званий «ЕженедельникЪ». Це видання з обов'язковим гербом Росії на «шапці» і старослов'янським шрифтом в заголовку інформує жителів про передвиборчі ділянки і запрошує на службу до «МВС ЛНР».

³⁴Что такое Новороссия и как с ней бать [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2014/08/15/7034916/view_print/

³⁵Информационная война продолжается: Украина VS «ЛНР» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telekritika.ua/daidzhest/2015-01-28/103057>

³⁶Там само.

³⁷ Медиа и пустота. Чем и как заполняется информационный вакуум на Луганщине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/media_i_pustota_chem_i_kak_zapolnyaetsya_informatsionnyu_vakuum_na_luganschine/

Інформаційно-пропагандистські заходи терористів включали і проведення **міжнародних конференцій** за участю лояльних до сепаратистських формувань експертів. Так 11-12 травня 2015 року у Донецьку проходив міжнародний форум «Донбас: вчора, сьогодні, завтра» за участю представників Німеччини, Франції та Греції³⁸. Ця подія³⁹, що широко транслювалася проросійськими ЗМК, мала на меті виправдати перед світовою спільнотою відокремлення східних регіонів від України та звинуватити США в інформаційній агресії проти Європи та України зокрема⁴⁰.

Варто наголосити, що серед присутніх були⁴¹, зокрема, депутат Європарламенту Жан-Люк Шаффхаузер, який є ультраправим політиком-націоналістом, що пропагував розділення України між Європою і Росією, та активно симпатизує режиму Кремля (за даними ЗМК⁴², його діяльність фінансується підконтрольними Росії структурами), Мануель Охзенрайтер, головний редактор німецького ультраправого щомісячного журналу *Zuerst*, який активно пропагує кремлівську позицію (був на окупованому Донбасі в якості так званого спостерігача з ЄС під час незаконних «виборів»), депутат парламенту Греції Симос Кедікоглу, який є членом правоцентристської партії «Нова Демократія», а у парламенті Греції є головою групи «Дружби з Росією».

Ще одним майданчиком для поширення антиукраїнських пропагандистських настанов стали **навчальні заклади «ДНР / ЛНР»**, де відбувається викорінення української мови і взагалі всього, пов'язаного з Україною⁴³. Змістовне наповнення середньої освіти на територіях, підконтрольних сепаратистам, концептуалізується відповідно до основ «Конституції ДНР»: «відновлення єдиного культурно-цивілізаційного простору Російського Світу на основі його традиційних релігійних, соціальних, культурних і моральних цінностей, з перспективою входження до складу Великої Росії як ореолу територій Російського Світу». Русифікується не тільки змістовний контент, але й

³⁸ Друзі Путіна із Європарламенту і країн ЄС приїхали у окупований бойовиками Донецьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dn.depo.ua/ukr/donetsk/druzi-putina-iz-evroparlamentu-i-krayin-es-priyihali-u-okupovaniy-10052015163500>

³⁹ Її відвідали депутат Європарламенту Жан-Люк Шаффхаузер (Франція), депутат парламенту Греції (партія «Нова Демократія») Симос Кедікоглу, депутат парламенту Греції (правляча партія «СІРІЗА») Євген Узуніду, голова благодійної організації «Термінова допомога дітям України» Ален Крістіан Фран (Франція) та головний редактор німецького журналу «Zuerst» Мануель Охзенрайтер (Німеччина).

⁴⁰ ДНР и ЛНР помогут Европе противостоят информационной агрессии США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dnr-news.com/dnr/19922-dnr-i-lnr-pomogut-evrope-protivostoyat-informacionnoy-agressii-ssha.html>

⁴¹ Ультраправі з ЄС приїхали на Донбас [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2015/05/11/7067441/>

⁴² В Європарламенті хочуть перевірити спонсорство партії Марин Ле Пен [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.liga.net/news/world/4298247-v-evroparlamente-khotyat-proverit-sponsorstvo-partii-marin-le-pen.htm>

⁴³ В школах «ДНР/ЛНР» из детей пытаются сделать адептов Путина и «русского мира» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://antikor.com.ua/articles/28825-v-shkolah-dnrlnr-iz-detej-pytajutsja-sdelatj-adeptov-putina-i-russkogo-mira>

мовний режим роботи освітніх закладів: обидва міністерства освіти «республік» видали накази, які зобов'язують «організувати викладання, навчання і виховання в закладах освіти всіх рівнів, типів і форм власності російською мовою». Особливу увагу функціонери освітніх відомств сепаратистів звертають на предметно-змістовний контент навчального процесу.

Зазначені інформаційно-психологічні засоби та технології інформаційної війни, що використовувались терористичними організаціями, мали за мету справляти інформаційний вплив на психіку, свідомість мешканців тимчасово окупованих територій, з метою впровадження необхідних ідеологічних і соціальних установок, формування помилкових стереотипів поведінки та прийняття рішень, трансформації в потрібному напрямку їхніх настроїв, почуттів, волі. Натомість цей арсенал інформаційно-пропагандистських засобів відчутно **знизив рівень довіри українських громадян до прокремлівських джерел інформації**. Показово, що це стосується жителів регіонів, які вважалися традиційно проросійськими – Півдня і Сходу, а також Донбасу. Так, якщо у грудні 2013 р. проросійським ЗМК тією чи іншою мірою довіряли 32 % жителів Сходу, а зовсім не довіряли – 13 %, то у грудні 2014 р. ці цифри становили вже 9 % і 50 %, відповідно. На Донбасі тією чи іншою мірою у 2013 р. довіряли проросійським ЗМК 40 % жителів, зовсім не довіряли – 16 %. У грудні 2014 р. ту чи іншу ступінь довіри засвідчили менше жителів регіону – 21 %. натомість число тих, хто зовсім їм не довіряє, зросло з 16 % до 29 %⁴⁴.

Загалом, інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України можна охарактеризувати як таку, що певною мірою досягла поставленої меті, зокрема на її початковому етапі. Такий результат інформаційних терористичних акцій був обумовлений самою суттю сучасних пропагандистських заходів, потужність яких, за твердженням французького філософа *Жака Еллюля*⁴⁵, збільшується у випадку їх непомітності для цільової аудиторії⁴⁶. На Донбасі активно реалізовувалась не лише політична пропаганда, що надходила від лідерів ополченців («вертикальна»), але і соціальна («горизонтальна») штучно сформована, зокрема у середовищі інтернет-мереж, від структур громадянського суспільства до людини. Успіху пропагандистських заходів сприяло і динамічне поширення серед місцевого населення сконструйованих **міфів та ідеологем**, що не лише здійснювали дезінформаційну функцію, але і навіювали індивідам стереотипи поведінки,

⁴⁴Національна безпека і оборона. №5-6, 2014

⁴⁵Модель пропаганды Жака Эллюля [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/model_propagandy_zhaka_ellyulya/

⁴⁶Ellul J. Propaganda. - New York, 1973

стандартизували ідеї і моделі мислення, які сприймалися колективним уявленням як власні.

Висновки

1. Інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України має очевидні ознаки ретельно підготовленої інформаційно-психологічної операції (ІПО), що ведеться всіма можливими каналами комунікації. Сепаратистські утворення від початку воєнних дій використовують широкий арсенал інформаційно-пропагандистських заходів, починаючи від блокування засобів масової комунікації до ретрансляції російських прокремлівських інформканалів на окупованій території та заснування нових майданчиків для поширення необхідних матеріалів серед населення Сходу України.

2. В процесі вироблення інформаційних матеріалів бойовики систематично застосовують сфабриковані аргументи та доводи, що мають переконати об'єкт ІПО (населення окупованих територій, українські військові) у правоті діяльності сепаратистів та сформувати негативне ставлення жителів до української влади та ЗСУ. Вигадані аргументи як правило супроводжуються яскравим емоційним забарвленням, доповнені доводами «авторитетних діячів» та спрямовані на формування довіри до прокремлівських керівників.

3. Свідченням ретельної підготовки інформаційно-психологічної операції бойовиків стало застосування сучасних технічних засобів – станцій радіоелектронної розвідки ЗС РФ та спецзасобів, що імітують роботу станцій мобільних операторів.

4. Особливістю пропагандистських акцій стала віртуалізація інформаційного середовища сепаратистської діяльності – створювалися уявні об'єкти, яких фактично чи юридично не існували. Це стосувалось, наприклад, такого утворення як «Новоросія» (історично Донецька і Луганська області ніколи не входили до неї), «ввічливі люди» (про бойовиків з автоматом в руках), «народний мер», «народний губернатор» (юридично такими не були), нібито проведення чесних виборів. Водночас дезінформаційні повідомлення часто містили і старі символи з новим значенням, що були застосовані до абсолютно інших об'єктів – «фашисти», «бандерівці», «хунта», «карателі».

3. НАЛАГОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО МОВЛЕННЯ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (ЗОНА ПРОВЕДЕННЯ АТО)

При розгортанні «гібридної війни» було враховано популярність у населення телебачення як засобу отримання інформації, відтак телевізійне мовлення було визначено основним каналом дезінформації, пропаганди та інших деструктивних інформаційних впливів. Високоєфективним елементом стратегій суспільно-політичних дестабілізацій, які особливо активно реалізовувалися в Україні навесні-влітку 2014 року, виступав саме телевізійний контент, поширюваний на території об'єкта агресії, в тому числі за допомогою захоплених у нього ж засобів. У більшості регіонів держави спроби такої медіа-експансії провалилися, проте досить успішними вони виявилися в тимчасово окупованій зоні «ЛНР-ДНР». Нині там домінують російські та сепаратистські телевізійні медіа при мінімальній кількості українського контенту. Така ситуація, зокрема, значно сприяє поширенню антиукраїнських настроїв, загальній деморалізації й радикалізації населення. Отже, стратегічні цілі звільнення та реінтеграції окупованої частини Донбасу диктують необхідність повернення під контроль України телерадіопростору власних окупованих територій.

• *Техніко-технологічні, майнові, фінансові та правові аспекти*

На момент початку окупації найпотужніші в Донецькій та Луганській областях передавачі аналогового телевізійного мовлення і найвищі точки їх підвісу, що знаходяться у містах Донецьк, Луганськ та Ровеньки, опинилися під контролем сепаратистів, так само як державне майно, обладнання і значна частина персоналу місцевих телерадіоорганізацій (ТРО) та філій Концерну РРТ. В умовах окупації довелося продовжувати свою роботу й місцевим операторам кабельного телебачення. Це відразу дало сепаратистам вирішальні переваги у витісненні з медіапростору українського контенту і налагодженні власного пропагандистського мовлення.

Так, захоплення телецентру Концерну РРТ в Донецьку дозволило угрупованню «ДНР» замість українських каналів запуснути ретрансляцію пакета заборонених українським законодавством російських програм та створених бойовиками місцевих проросійських каналів, причому як в аналоговому, так і в цифровому

форматі Т2 (станом на кінець 2014 року – відповідно 12 та 9 каналів). Сигнал донецької телевежі покриває значну частину області, включаючи неокуповані території⁴⁷.

У Луганську ще у 2014 році на матеріально-технічній і частково кадровій базі захоплених ДО Луганська обласна державна телерадіокомпанія, ОО «Луганське кабельне телебачення» та ТОВ «Незалежна телерадіокомпанія «ІРТА» створено «Государственную телерадиокомпанию Луганской народной республики», яка здійснює власне мовлення на 2 телевізійному каналі (ТВК), на частоті ТОВ «Студія 1+1» під логотипом «Луганск 24». Зміст програм характеризується антиукраїнською спрямованістю, з використанням матеріалів російських мовників, транслюються фільми радянського часу, російські серіали та бойовики. Також у Луганську здійснюється ретрансляція російських програм «Россия 24» (6 ТВК), «Life News» (26 ТВК) та «Звезда» (50 ТВК). Терористами здійснюється власне радіомовлення у Луганську на частоті 103,6 МГц (належить радіо «ПУЛЬС» ДО Луганська ОДТРК). Програмне наповнення складають новини самопроголошеної республіки, пісні «патріотичного» змісту тощо⁴⁸.

Довідково. За офіційними даними Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, станом на кінець 2014 року⁴⁹:

На території Донецької області із 95 каналів телевізійного аналогового мовлення 37 телеканалів не використовуються українськими мовниками. З них на окупованій території області не зафіксовано мовлення на 24 каналах. Через незаконну ретрансляцію каналів не мають змоги мовити на Донбасі ТРК «Студія 1+1», Донецька ОДТРК, ТОВ «ТРК «Клас», ТОВ «ТРК «Юніон», ТОВ «ТК «ТВ–Сфера» та інші. Через загрозу для життя працівників компаній тимчасово припинили діяльність ТОВ «ТРК «ДОН-ІНФО» та Шахтарська студія телебачення. У м. Горлівці ТОВ «ТРК «6 канал» здійснює телевізійне мовлення періодично.

12 телевізійних каналів, що працюють у відкритому аналоговому стандарті, та 9 цифрових каналів використовуються незаконно озброєними формуваннями для власного мовлення та ретрансляції російських програм з територією покриття Донецька та прилеглих районів. Із 68 частотних присвоєнь Донецької області через бойові дії не ведеться мовлення українських компаній на 22 частотах, із них на 14 частотах мовлення відсутнє взагалі. На 4 частотах замість визначених ліцензією Національної ради мовлять інші вітчизняні мовники.

⁴⁷Звіт представника Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення у Донецькій області Калужної Мирослави Петрівни за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2015/Zvitna%20informacia/Vzitu%20predstavnikiv/%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%B0.doc>

⁴⁸Звіт представника Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення у Луганській області Прівальцева Андрія Віталійовича за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2015/Zvitna%20informacia/Vzitu%20predstavnikiv/%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0.rar>

⁴⁹Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2014 рік. Затверджено рішенням Національної ради від 22 січня 2015 року за № 73 [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf

У Луганській області із 125 каналів телевізійного аналогового мовлення 55 телеканалів не використовуються українськими мовниками. З них 20 задіяні незаконними збройними формуваннями для розповсюдження власних та російських програм. Мовлення у цифровому стандарті в області не здійснюється.

Із 23 загальнонаціональних телерадіоорганізацій у Луганській області 14 не здійснюють мовлення, решта частот використовуються у відповідності до умов ліцензії компаній. Із 13 регіональних – 8 не здійснюють мовлення, 2 частоти в Луганську та Ровеньках використовуються незаконно озброєними формуваннями. Із 9 місцевих радіокомпаній 6 не здійснюють мовлення.

У Донецькій області зареєстровано 118 провайдерів програмної послуги. На території, яка контролюється українською владою, працюють 57 компаній, із них не здійснюють діяльність 3. Із 61 компанії, що працюють на території, підконтрольній незаконним озброєним формуванням, 56 змушені ретранслювати російські телеканали.

У Луганській області на території, підконтрольній Україні, із 47 ліцензіатів діють лише 13. Із 34 провайдерів, які перебувають на непідконтрольній українській владі території, 20 не ведуть діяльність, а інші змушені ретранслювати російські телеканали.

Відновлену Донецьку обласну державну телерадіокомпанію («ДоТБ») було запущено у Краматорську 2 квітня 2015 року в режимі тестового мовлення з перспективою подальшого переходу на повноцінний режим роботи. Участь у відновленні матеріально-технічної бази компанії взяли телекомпанія ЗІК, Вінницька, Запорізька, Полтавська ОДТРК, ТРК «Всесвітня служба УТР», які безкоштовно передали частину свого обладнання у Краматорськ⁵⁰. Згідно з інформацією на офіційному сайті ДоТБ, станом на середину липня 2015 року, її мовлення здійснюється у цифровому форматі Т-2 і є доступним «у більшості кабельних мереж регіону». В аналоговому форматі мовлення здійснюється з Маріуполя і Красноармійська. Також на сайті розміщено оголошення про відновлення ДоТБ своєї фінансово-господарської діяльності з 5.05.2015 р.⁵¹.

Станом на початок липня 2015 року мережа аналогового телевізійного мовлення на контрольованій Україною території Луганської області складалася з 11 передавачів. Головний офіс Луганської обласної державної телерадіокомпанії (ЛОДТРК) розташований нині у Сєверодонецьку, до її структури входять телеканал «ЛОТ» і радіо «Пульс». З березня поточного року профільними відомствами планується встановити нові передавачі потужністю 1 кВт у м. Старобільську та селищі Широкому. Передбачалося, що це дасть можливість охопити обласним телевізійним та радіомовленням більше населених пунктів, зокрема, м. Щастя, яке знаходиться в прифронтній зоні, Станично-Луганський

⁵⁰Олег Наливайко та Олександр Кіхтенко презентували в Краматорську відновлену Донецьку ОДТРК. 02.04.2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248065112

⁵¹Донецкая областная государственная телерадиокомпания. Официальный сайт [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://dotb.dn.ua/>

район, частково місто Луганськ та деякі інші території, що не контролюється нині українською владою⁵².

Держкомтелерадіо України ще у березні 2015 року офіційно заявив, що «у концерну РРТ та ТОВ «Зеонбуд» існують технічні можливості для відновлення трансляції програм обох ОДТРК»⁵³. Водночас нині діючий генеральний директор Луганської ОДТРК Андрій Шаповалов 19 липня поточного року в своєму інтерв'ю газеті «День» зокрема повідомив, що означені передавачі поки не встановлені, а компанія не в змозі повністю задіяти свій потенціал через надто довгі бюрократичні процедури, гострий брак кадрів, обладнання і бюджетних коштів, які виділені, проте досі не надійшли на її рахунки. ЛОДТРК нині покриває аналоговим та цифровим сигналом майже всю північ Луганщини, проте не має технічної можливості мовити на окуповані та деякі прикордонні території, де, відтак, домінують російські і сепаратистські медіа⁵⁴.

За даними Держкомтелерадіо України, станом на кінець квітня 2015 року на окуповану частину Сходу України (включаючи м. Донецьк) з підконтрольних уряду територій почали мовлення чотири національні ТРК: «Україна», «1+1», «Канал 24» і «Еспресо-ТБ»⁵⁵. З іншого боку, бойовики в принципі досі мають технічну можливість нейтралізувати, чи навіть «перебивати» ці трансляції власними, запускаючи на тій самій частоті зустрічний сигнал такої ж або більшої потужності. Згідно з численними повідомленнями, вони широко використовують дану методику⁵⁶. Попри те, що ці відомості надходять з неофіційних і не завжди перевірених джерел, в даному разі є всі підстави їм довіряти.

У квітні 2015 року виконуючий обов'язки гендиректора телерадіокомпанії «ЛЮТ» Андрій Шаповалов повідомив, що деякі працівники Луганської ОДТРК, у тому числі заслужені журналісти та ведучі новин, продовжують працювати на каналі в окупованому

⁵² Держкомтелерадіо тримає під контролем питання відновлення повноцінного мовлення Луганської ОДТРК. 06.07.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248303093

⁵³ Відновлення мовлення Донецької та Луганської ОДТРК - на контролі Держкомтелерадіо. 13.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248006646

⁵⁴ Як відродити ТБ на Донбасі? Експерт «Дня» – про три основні загрози інформаційній безпеці сходу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/media/yak-vidrodyty-tb-na-donbasi>

⁵⁵ Лист Державного комітету телебачення і радіомовлення від 2.03.2015 № 909/28/5.

⁵⁶ Наприклад: В зоні АТО кабельних операторів «під дулом» змушують транслювати російські канали. 27.04.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://24tv.ua/aktualne_intervyu/v_zoni_ato_kabelnih_operatoriv_pid_dulom_zmushuyut_translyuvati_rosiyski_kanali_ekspert/n569388; Чому не працюють українські канали у зоні АТО. 26.03.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ua/index/view-media/id/85405>; Сепаратисти «ДНР» заявляють, що «війна сигналів» заглушить українське мовлення на підконтрольних бойовикам територіях. 08.12.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/kontekst/2014-12-08/101311>

місті⁵⁷. На початку червня того ж року прес-служба голови Луганської військово-цивільної адміністрації заявила таке: «Луганська філія Концерну радіомовлення, радіозв'язку та телебачення (КРРТ) так і не переїхала з окупованого Луганська на контрольовану Україною територію. Мало того, що фахівці КРРТ організували в так званій «ЛНР» трансляцію російських і сепаратистських телеканалів з антиукраїнською пропагандою, вони і далі офіційно вважаються працівниками Луганської філії КРРТ і продовжують отримувати зарплату з України»⁵⁸. У зв'язку з цим голова Луганської ВЦА Г. Москаль 10.06.2015 р. підписав розпорядження⁵⁹, яким зобов'язав ТОВ «Луганське енергетичне об'єднання» відключити від енергопостачання головні об'єкти Луганської філії РРТ, а всім співробітникам філії виїхати з окупованої на контрольовану Україною територію.

Уже наступного дня на це розпорядження офіційно відреагувала Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України. В заяві прес-служби ДССЗІ від 11.06.2015 р. зокрема підкреслюється, що Служба «готова виконати відповідні узгоджені рішення», проте повідомляє, що «відключення від енергопостачання об'єктів КРРТ у Луганській області [...] призведе до певних негативних наслідків для телекомунікаційних мереж у регіоні», оскільки «з огляду на структуру мережі, виведення з ладу або відключення від енергопостачання певних об'єктів КРРТ, які розташовані на тимчасово неkontrolьованій території, призведе до суттєвого скорочення території мовлення українських телевізійних каналів та радіостанцій на всій території Луганської області»⁶⁰.

У березні 2015 року на платформі Міністерства інформаційної політики за участю представників Міністерства фінансів, МВС, СБУ, Адміністрації Держспецзв'язку, Держкомтелерадіо, Національної ради з питань телебачення і радіомовлення було утворено спеціальний міжвідомчий орган – Комісію з питань забезпечення стабільного функціонування системи національного телебачення і радіомовлення.

Нині в рамках роботи Комісії постійно функціонує моніторингова місія МІП в Донецькій та Луганській областях⁶¹. Постійно перевіряється присутність в ефірі

⁵⁷ Керівник Луганської ОДТРК: Частина облич каналу працює на терористів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://video.telekritika.ua/show/podii/2380-kerivnik_luganskoyi_odtrk_chastina_oblich_kanalu_pratsjue_na_teroristiv_02.05.2015

⁵⁸ Москаль наказав відключити телебачення бойовикам «ЛНР» / Дзеркало тижня. 10.06.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dt.ua/UKRAINE/moskal-nakazav-vidklyuchiti-telebachennya-boyovikam-lnr-175481_.html

⁵⁹ Там само.

⁶⁰ Держспецзв'язку готова виконати розпорядження щодо припинення функціонування об'єктів КРРТ на тимчасово неkontrolьованій території [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.dsszzi.gov.ua/dstszi/control/uk/publish/article?art_id=142167&cat_id=119123

⁶¹ Найкраща контрпропаганда – це правда! / Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший квартал діяльності. Березень-травень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mip.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf

ліцензованого українського мовлення, а також телеканалів та радіостанцій РФ і неліцензованих медіа терористичних організацій. Місія працює як вздовж усієї лінії зіткнення (Широкине, Волноваха, Піски, Попасна, Щастя, Станиця Луганська), так і в інших населених пунктах (Маріуполь, Курахове, Селідове, Червоноармійськ, Дзержинськ, Артемівськ, Краматорськ, Слов'янськ, Святогорськ, Лисичанськ, Северодонецьк та ін.).

Протягом першої половини 2015 року Комісією було проведено моніторинг, що зафіксував численні факти незаконного відключення енергопостачання регіональних філій Концерну РРТ. Через припинення електропостачання телевеж, припинялась трансляція програм телебачення, радіомовлення та цифрових потоків, – причому не лише в зоні проведення АТО, але й по всій території України. 25 травня 2015 року Прем'єр-міністром України було підписано ініційовану Міністерством інформаційної політики та підтриману Урядом постанову «Питання забезпечення сталого функціонування об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави у сфері телекомунікацій та зв'язку в особливий період»⁶².

Комісією було напрацьовано нормативно-правові документи для встановлення в зоні АТО польського телевізійного обладнання, запуск якого проведено в квітні 2015 року. Завершено юридичну процедуру з надання Україні технічного обладнання та аналогових телевізійних передавачів від литовського виробника *Lietuvos radijo ir televizijos centro* для відновлення мовлення українських каналів по периметру зіткнення та в зоні проведення АТО. Відновлено та введено в дію тимчасову телевізійну вежу на горі Карачун, яка забезпечила повне покриття Краматорська та прилеглих територій. В усіх випадках ідеться про встановлення обладнання достатньо потужного для «глушіння» трансляцій «ЛНР-ДНР» і забезпечення впевненого прийому аналогового сигналу на територіях мовлення⁶³.

25 листопада 2015 року, під час засідання Кабінету Міністрів України, Міністерство інформаційної політики України звітувало про результати робіт по відновленню українського мовлення на сході країни. Міністр Ю. Стець констатував, що МПП та інші профільні державні й недержавні організації* «докладали серйозних зусиль» з даного питання.

---

⁶²Питання забезпечення сталого функціонування об'єктів державної власності, що мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави у сфері телекомунікацій та зв'язку в особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України від 25 травня 2015 р. № 317.

⁶³Найкраща контрпропаганда – це правда! / Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший квартал діяльності. Березень-травень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [rokyhttp://mir.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf](http://mir.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf)

*Такими насамперед є: Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, Держкомтелерадіо, Концерн РРТ, низка урядових відомств і спеціальних служб, ТРК «1+1», «5 канал» та «ПРТА», волонтерські

Довідково. Станом на кінець листопада 2015 року Міністерством інформаційної політики заявлено про такі результати роботи⁶⁴:

- *Відновлення мовлення ДонТРК (ДоТБ) спільно з громадським ТВ Донбасу та інших українських каналів (Донецька область).* Мовлення здійснюється у Краматорську, Маріуполі, Красноармійську, Волновасі, Єлизаветівці, Кураховому. За рішенням Нацради України, у Світлодарську, замість програми «ТЕТ» транслюється програма ДонТРК, як більш важлива для аудиторії. У Артемівську Донецькою філією РРТ збільшено потужність передавачів «УТ-1», «Студія 1+1» і «5 канал». У Волновасі змонтовано та введено в дію телепередавачі телекомпаній: «5 канал», «Студія 1+1», «Україна», УТ-1. У Краматорську Донецькою філією РРТ змонтована тимчасова опора висотою 34 м, відновлено трансляцію 13 телевізійних і 5 радіопрограм.

- *Відновлення мовлення ЛугТРК, НТКР «ІРТА», інших українських каналів (Луганська область).* У містах Старобільськ та Широкий введено в експлуатацію передавач для трансляції програм Луганської ОДТРК. У м. Попасна введений в експлуатацію аналоговий передавач для трансляції телепрограм ЛугТРК на 43 телевізійному каналі. Відновлено мовлення телеканалу «ІРТА» у Сватово, Зоринівці, Біловодську, Марківці, Білолуцьку.

- *Відновлене мовлення українських національних ТРК у:* Лисичанську (УТ-1, Інтер, 1+1, ТСІ, Акцент («112-Україна»), «5 канал», ТРК Україна, СТБ, ТЕТ), Старобільську (1+1, УТ-1, Інтер, ТСІ, ТРК Україна), Сватовому (УТ-1, Інтер, 1+1, ТСІ, ТРК Україна) Біловодську (УТ-1, Інтер, 1+1).

- *Відновлення українського радіомовлення на Сході України.* З Миколаївської області ведеться мовлення першої програми Українського радіо на хвилях 549 і 1431 кГц. Мовлення Громадського радіо здійснюється у Волновасі, Краматорську, Красноармійську. Мовлення інших радіостанцій здійснюється у таких населених пунктах: Костянтинівка (Радіо Люкс+Радіо 24), Попасна (Радіо «Пульс»), Волноваха (Радіо 24, Русское Радио Украина), Широкий (Радіо «Пульс», Русское Радио Украина). 26 листопада 2015 року у м. Широкий (Луганська область) введено в дію п'ятий радіомовний FM-передавач, на частоті 101,8 МГц, що дозволило розширити мовлення «Громадського радіо» на території Старобільського району та прикордонних районів Луганської області: Міловського, Біловодського, Новопсковського та Станично-Луганського. Також сигналом «Громадського Радіо» покривається прилегла територія районів Російської Федерації та частково м. Луганськ*.

Логістика та апаратно-технічне забезпечення. Станом на листопад 2015 року МПІ та Концерном РРТ введено в дію 5 передавачів, отриманих від Литовської

організації низка урядових відомств і спеціальних служб, ТРК «1+1», «5 канал» та «ІРТА», волонтерські організації.

⁶⁴ Джерела інформації: Відновлення мовлення в зоні АТО / Міністерство інформаційної політики. 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad %20 %282 %29.pdf](http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad%20%282%29.pdf); МПІ прозвитувало перед Урядом, громадянами та журналістами про відновлення трансляції українських телеканалів та радіостанцій в Донецькій та Луганській областях [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mip.gov.ua/news/809.html>; МПІ: Включено ще один радіопередавач для мовлення «Громадського Радіо» в Луганській області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://mip.gov.ua/news/816.html>

* Актуальні на кінець листопада 2015 року карти покриття ефірного сигналу українських ТРО на Сході України, а також відповідна інфографіка доступні за посиланням: [http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad %20 %282 %29.pdf](http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad%20%282%29.pdf)

Республіки. Антенно-фідерний тракт змонтовано за кошти НТРК «ІРТА». Відповідно до виділеного Кабінетом Міністрів України фінансування⁶⁵ Концерном РРТ проводяться процедури щодо закупівлі антенно-фідерних систем, з метою встановлення телевізійних передавачів.

Триває відновлення постійної вежі висотою 180 м на горі Карачун. Роботи здійснюються на основі розрахунків, здійснених ОАО «Український науково-дослідний та проектний інститут сталевих конструкцій імені В.Н. Шимановського», з яким Концерн РРТ уклав відповідну угоду. Орієнтовний термін побудови вежі – березень-травень 2016 р. (в залежності від погодних умов)⁶⁶.

Наразі юристи спільно з фахівцями Концерну РРТ готують проект постанови Кабінету Міністрів щодо виділення коштів на відновлення та поширення системи національного телерадіомовлення по всіх прикордонних територіях, які надіслали свої заявки та для встановлення двох нових телевеж⁶⁷.

Від Республіки Польща отримано 9 аналогових телевізійних передавачів: 5 встановлено, 3 готуються до встановлення, 1 знаходиться у резерві. Від Литовської Республіки отримано 15 передавачів: 9 встановлено, 2 готуються до встановлення, 3 знаходяться у резерві, 1 ремонтується. Від Сполучених Штатів Америки отримано 3 FM-передавачі, які планується розмістити в зоні АТО і найближчим часом розпочати на їх базі мовлення радіо ДонТРК (спільний проект з журналістами Донбасу та Радіо Свобода). Орієнтовна вартість отриманого обладнання – близько 10 мільйонів гривень⁶⁸.

Уведено в дію 180 комплектів супутникового телебачення з встановленим українським пакетом мовлення для бійців на передовій в зоні АТО. Організаторами та ініціаторами придбання обладнання виступили: МПП, Міністерство оборони України, Концерн РРТ, Національна Рада з питань телебачення і радіомовлення, волонтерські організації. Загалом встановлено в Секторі А – 45, в Секторах В та С – 80, в Секторі М – 55 комплектів⁶⁹.

• Програмна концепція та зміст спеціального мовлення

Крім суто технічних, майнових, фінансових та юридично-правових питань, *не менш важливою складовою налагодження національного телерадіомовлення на окупованих територіях є його адекватне змістове наповнення (контент)*. Добре відомо, що на даний

⁶⁵Відновлення мовлення в зоні АТО / Міністерство інформаційної політики. 2015. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad %20 %28 %29.pdf](http://mip.gov.ua/files/Presentation/MIP_vidnovlennya_movlennya_listopad%20%28%29.pdf)

⁶⁶Там само.

⁶⁷Там само.

⁶⁸Там само. (дані на листопад 2015 р.)

⁶⁹Там само.

момент соціально-політична, фінансово-економічна, гуманітарна та соціокультурна ситуація у невідконтрольній українській владі областях сильно відрізняється від такої у решті регіонів держави у гірший бік, так само як суспільні настрої і стан масової свідомості. За даними опитувань, російським ЗМК на окупованому Сході досі довіряє більший відсоток громадян, ніж українським. Закономірно, що за час війни та окупації значного поширення серед населення т.зв. «ЛНР» та «ДНР» набули антиукраїнські (точніше, антиурядові) настрої. За даними соціологічних досліджень, проведених у лютому 2015 року, близько 70 % їх мешканців нині вважають, або схильні вважати, що «дії української влади на Донбасі це війна проти власного народу». За цими ж опитуваннями, 50 % населення «народних республік» бажають відділитися від України, а 50 % готові розглянути можливість лишитись за умови зміни статусу цієї території⁷⁰.

Стан масової свідомості в «ЛНР-ДНР», за оцінками спостерігачів, також є досить типовим для територій збройних конфліктів і визначається ними як «фрустраційний, травмований»⁷¹. За характеристикою директора донецької ГО «Інститут соціальних досліджень і політичного аналізу» В. Кіпеня, «це свідомість поляризована, чорно-біла, закрита для сприйняття «чужого» погляду. [...] Більшість дезорієнтована, втрачає чітке розуміння добра і зла, допустимого і неприпустимого»⁷².

У зв'язку з цим нагальною є не лише проблема досягнення якнайширшої доступності на Сході загальнонаціональних українських телеканалів і нейтралізації російської медіа-присутності. Необхідно також налагодити виробництво і поширення контенту призначеного спеціально для окупованих територій. Доручення щодо налагодження такого мовлення для окупованих територій було дано Президентом України Національній Раді з питань телебачення і радіомовлення на початку липня 2014 року⁷³.

У рамках виконання цього доручення Національною Радою спільно з Концерном РРТ вже в тому ж році було вжито низку заходів. 22 грудня ТОВ «ТРК Праймедіа» («Радіо 24») почало мовлення на місто Донецьк. Сигнал поширюється на частоті 103,1 FM із міста Костянтинівки Донецької області. Тоді ж було відновлено мовлення програм «Русского Радио Україна» на Луганськ та Донецьк. Спільно

⁷⁰Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – С. 59 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf

⁷¹Донбас Медіа Форум: інформаційний простір та інформаційна політика в умовах війни [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.isdpa.org.ua/news/donbas-media-forum-informaciyuniy-prostir-ta-informaciyna-politika-v-umovah-viyni>

⁷²Там само.

⁷³Порошенко доручив розробити спеціальне мовлення для Донбасу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.korrespondent.net/ukraine/politics/3389277-poroshenko-doruchyv-rozrobyty-spetsialne-movlennia-dlia-donbasu>

з Концерном РРТ, УДЦР та «Громадським радіо» було започатковано проект «Хроніки Донбасу», який виходить на цій же частоті⁷⁴. Донецька ОДТРК («ДоТБ») включила у постійну сітку мовлення матеріали «Громадського ТБ Донбасу» (<http://hromadske.dn.ua/>), Всесвітньої служби українського радіо УТР, а також контент «Радіо Свободи» та *Deutsche Welle*. Забезпечена трансляція новин і щотижневих передач Громадського Радіо Донбасу на каналі УР1 і FM-станціях⁷⁵. У планах Держкомтелерадіо України – об'єднання творчих та виробничо-технічних потужностей Донецької і Луганської ОДТРК задля оптимізації їхньої діяльності⁷⁶. Розвивається співробітництво й у середовищі місцевих корпоративних медіа. Зокрема, регіональний телеканал «Донбас» (Медіа Група Україна) і луганське ТОВ НТРК «ИРТА» ще в березні 2015 року домовились про обмін контентом⁷⁷.

Попри важливість та конструктивність цих та низки інших заходів, вони не вирішують питання. Нині вже цілком очевидно, що повноцінна реінтеграція окупованих територій та їх населення стане складним, багатовимірним і досить довгостроковим завданням. На даний момент територія проведення АТО: а) є зоною воєнно-політичного конфлікту і гострої всебічної кризи; б) знаходиться у фокусі вискоєфективної пропаганди супротивника; в) значна кількість його населення вже зараз негативно сприймає як українську державу та уряд, так і саму перспективу реінтеграції; г) самий процес реінтеграції та відновлення обіцяє бути довгим і складним. З цих причин *спеціальне програмування та мовлення не дасть потрібного ефекту, якщо й надалі буде обмежене окремими медіа-проектами та циклами програм, розміщуваними в ефірі вже існуючих загальнонаціональних та регіональних ТРО*. Спеціальне мовлення на цей регіон залишиться необхідним і актуальним протягом щонайменше найближчих 3-5 років, що саме по собі вимагає значно більш фундаментального підходу, а саме: створення окремої редакції програм для Донбасу, розробка унікальної програмної концепції, запуск окремих повноцінних каналів (щонайменше – одного телевізійного і однієї FM-радіостанції) на базі спеціально утвореної ТРО, забезпечення впевненого прийому її сигналу на відповідній території, нейтралізація небажаних трансляцій і багато іншого.

⁷⁴Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2014 рік. Затверджено рішенням Національної ради від 22 січня 2015 року за № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna %20informacia/Zvit_2014.pdf](http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf). – С.12.

⁷⁵ДоТБ. Програма телепередач. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dotb.dn.ua/content/programma-teleperedach>

⁷⁶Держкомтелерадіо пропонує об'єднати сітки мовлення Донецької та Луганської ОДТРК та шукає для них обладнання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/rinok/2015-03-13/104856>

⁷⁷Телеканал «Донбас» надаватиме свій контент луганському телеканалу «Ирта». 25.03.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/rinok/2014-03-25/91896>

У зв'язку з цим постає питання про виробництво достатньої кількості якісного контенту, а відтак – про професійний та етичний рівень вітчизняної журналістики. Моніторинги українських медіа в частині їх відповідності журналістським стандартам, що регулярно проводяться ГО «Телекритика» в рамках проекту *MediaSapiens*, а також ГО «Інститут масової інформації»⁷⁸, свідчать, що дотримання цих стандартів залишається у вітчизняній журналістиці «на стабільно низькому рівні». Зокрема, в діяльності практично всіх загальнонаціональних мовників постійно фіксуються матеріали з ознаками замовності, «джинса», замовчування фактів, поширення недостовірної та неперевіреної інформації тощо⁷⁹. Численні порушення при оприлюдненні соціологічних даних фіксувала і Національна Рада з питань телебачення та радіомовлення⁸⁰. У контексті медіа-простору зони «ЛНР-ДНР» такі матеріали (особливо коли глядачі стикаються з некоректним викладом подій у місцевості, де вони мешкають) поглиблюють недовіру, підживлюють антиукраїнські настрої, а подекуди викликають необґрунтовану паніку⁸¹. З іншого боку, непрофесійна подача загальноукраїнській аудиторії відомостей щодо подій на окупованих територіях безумовно сприяє розколу в українському суспільстві.

Ще складнішою є ситуація в регіональній журналістиці Донбасу. 6-7 червня 2015 року у Києві за сприяння агенції США з міжнародного розвитку (USAID) та ГО «Донецький інститут інформації» відбувся «Донбас Медіа Форум», що зібрав представників медіа регіону, провідних журналістів України, Росії та Польщі, блогерів, медіа-експертів, фахівців кафедри журналістики Донецького національного університету, представників влади, а також офіційних осіб, зокрема Міністра інформаційної політики України Юрія Стеця та посла США в Україні Джеффри Пайетта⁸². У резолюції форуму зокрема підкреслюється, що на окупованих територіях «спостерігається повний провал процесу незалежного збору інформації місцевими журналістами [...], порушені традиційні

⁷⁸Звіт з моніторингу журналістських стандартів. Березень 2015 року / Інститут масової інформації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://imi.org.ua/journalist_monitoring/48481-zvit-z-monitoringu-jurnalistskih-standartiv-berezen-2015-roku.html

⁷⁹Про що мовчали новини в квітні 2015-го [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/daily_news/pro_scho_movchali_novini_v_kvitni_2015go/; У регіональних медіа кожен п'ятий матеріал має ознаки замовності, а перед виборами кожен третій – експерт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/print/1411980811/u_regionalnih_media_kozhen_pyatyy_material_mae_oznaki_zamovnosti_a_pered_viborami_kozhen_tretiy_ekspert/ Барометр свободи слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/barametr/>; Моніторинг журналістських стандартів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://imi.org.ua/journalist_monitoring/

⁸⁰Нацрада зафіксувала 282 порушення при оприлюдненні соціологічних даних в ефірі телерадіокомпаній [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vybory.mediasapiens.ua/2014/12/10/natsrada-zafiksuvala-282-porushennya-pry-oprylyudnenni-sotsiolohichnyh-danyh/>

⁸¹Недостовірною інформацією із прифронтової зони викликає паніку, – Снегирьов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://espresso.tv/news/2014/09/04/nedostovirna_informaciya_iz_pryfrontovoyi_zony_vyklykaye_paniku_snyeh_urov

⁸²Donbass Media Forum [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://donbassmediaforum.blogspot.com/>

професійні зв'язки, зруйновані традиції й стандарти». З початку агресії на окупованих територіях через цензурні утиски, прямі погрози і падіння доходів від рекламної діяльності закрилися десятки засобів масової інформації різних форм, а ті, що продовжують роботу, зі зрозумілих причин працюють недобросовісно і з порушенням журналістських стандартів⁸³.

Протягом останніх місяців серед населення окупованих територій зростає розчарування у медіа та недовіра до будь-яких ЗМК взагалі (передусім, до новин та суспільно-політичних програм). Натомість найбільш затребуваною в зоні конфлікту є нині інформація про зниклих родичів і знайомих, втрати серед мирного населення і військових, а також про дії місцевої та державної влади⁸⁴. Очевидно, що ця *тенденція до зміщення преференцій в бік нагальних питань повсякденного життя* віддзеркалює втому від пропаганди, радикальних гасел і неправдивої інформації на тлі прогресуючої розрухи, нестабільності та постійної небезпеки. В цій ситуації за будь-якого сценарію подальшого розвитку подій на Донбасі⁸⁵ означена тенденція *залишиться актуальною до повної реінтеграції регіону і відновлення в ньому нормального життя*.

Відтак, *на задоволення саме цих інформаційних запитів в першу чергу має бути зорієнтоване українське мовлення на окупованих територіях*. Зокрема, було б доцільним готувати регулярні програми про діяльність українських благодійних організацій, волонтерів, можливостей отримання медичної, гуманітарної та іншої допомоги, підтримки біженців та переміщених осіб тощо. У сітках мовлення мають бути передбачені інтерактивні лінії для пошуку людей і для діалогу з місцевою владою. *Достатня кількість (і якість) такого контенту на українських каналах вже сама по собі (а) справлятиме позитивний вплив на гуманітарну ситуацію в зоні, (б) підвищуватиме довіру до каналів, (в) збільшуватиме їхній рейтинг і (г) працюватиме на покращення іміджу української держави та уряду серед населення окупованих територій*.

У такому контексті більш позитивно будуть сприйматися аудиторією матеріали, присвячені роз'ясненню намірів та політики українського уряду, дій українських військ, різним аспектам життя в Україні, її історії, культури, відносинам з ЄС та США. Крім того, *значну увагу доцільно приділити загальносвітовим темам, які є предметом маніпуляцій у*

⁸³ «Донбасс медиа форум 2015»: итоговое сообщение [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dii.dn.ua/news/news_183.html

⁸⁴ Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії. Аналітичний звіт. – К.: Телекритика, 2015. – С. 59 : [Електронний ресурс]. - Режим доступу : https://dl.dropboxusercontent.com/u/30479341/Telekritika_analytics_propaganda_2015.pdf

⁸⁵ Див.: Гобулін В. «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/gibridna-viyuna-yak-klyuchoviy-instrument-rosiyskoyi-geostrategiyi-revanshu-.html>; Його ж: П'ять сценаріїв для україно-російських відносин [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gazeta.dt.ua/internal/p-yat-scenariyiv-dlya-ukrayino-rosiyskih-vidnosin-.html>

російському пропагандистському дискурсі (діяльність НАТО, економічні та культурні процеси в ЄС, зовнішньополітичне становище та перспективи Росії тощо). Необхідно ретельно слідкувати за якістю і політкоректністю такого контенту, долучаючи до його вироблення тільки перевірених журналістів, інших медіа-фахівців та експертів-коментаторів. У будь-якому разі, контент має бути в основному російськомовним, але орієнтованим при цьому на загальноукраїнське примирення за своєю тональністю та змістом.

Крім того, задля збільшення кількості альтернативних джерел у межах спеціального мовлення на Сході України доцільно забезпечити регулярну ретрансляцію контенту авторитетних міжнародних медіа (*Euronews*, BBC, Радіо Свобода, *Deutsche Welle*, CNN тощо), а також тих російських ЗМК, що не є транслятором офіційної кремлівської пропаганди та антиукраїнської риторики (наприклад, телеканал «Дождь», радіостанція «Ехо Москви»).

З іншого боку, ефективне національне мовлення на Донбасі є неможливим без співпраці з регіональною журналістикою. В рамках Донбас Медіа Форуму головними редакторами регіональних медіа Луганської та Донецької областей було задекларовано намір «об'єднати зусилля з метою пошуку шляхів спільного зберігання і обміну інформацією в межах єдиного серверного простору». У прийнятому на Форумі проекті протоколу зокрема передбачено, що учасники даної ініціативи «можуть використовувати будь-який вид контенту один одного з зазначенням авторських прав і з метою підготовки якісних матеріалів про події на Донбасі». Основною метою проекту є «подальша інтеграція редакцій в єдину регіональну мережу»⁸⁶.

3 квітня 2015 року в Донецькій обласній цивільно-військовій адміністрації у місті Краматорськ розпочав роботу підрозділ прес-центру штабу Антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей під керівництвом Міністерства оборони України та Міністерства інформаційної політики України. З метою розширення інформаційних потоків із зони АТО Міністерство оборони України спільно з Міністерством інформаційної політики України прийняли рішення про відкриття додаткових інформаційних підрозділів. Журналісти дістали змогу оперативно отримувати інформацію з передової та оформлювати прес-карти для роботи в зоні АТО безпосередньо в органах місцевої влади⁸⁷.

---

⁸⁶Создание единого сервера обмена и хранения информацией для СМИ Донбасса – проект протокола [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://donbassmediaforum.blogspot.com/2015/06/blog-post_94.html

⁸⁷Найкраща контрпропаганда – це правда! / Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший квартал діяльності. Березень-травень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mip.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf

За ініціативою Міністерства інформаційної політики України та Міністерства оборони України у Військовому інституті КНУ імені Тараса Шевченка було проведено п'ятиденний тренінг для мобілізованих журналістів. Також організовано систематичні тренінги військових кореспондентів, в тому числі із залученням закордонних експертів. Впроваджено деякі нові підходи в професійній підготовці журналістів та їх подальшому працевлаштуванні. Наприклад, журналісти, які підлягають мобілізації, дістали можливість служити військовими кореспондентами⁸⁸.

Безумовно, діяльність спільноти військових кореспондентів та інших журналістів, що зараз працюють у зоні конфлікту, має бути не лише регламентована військовими та спеціальними органами державної влади ззовні, але й базуватися на певному корпоративному саморегулюванні. Зокрема, нагальною є потреба у розробці єдиного внутрішнього Зводу принципів та правил роботи журналіста в зоні проведення АТО. В ньому має бути врахована вся специфіка ситуації, і зокрема такі чинники: а) перманентна необхідність нейтралізації впливу російської пропаганди на основі оперативного збору та поширення перевіреної, правдивої та значущої інформації, в тому числі такої, що викриває дезінформацію ворожих медіа; б) важливість роз'яснення загальних засад політики держави і конкретних дій українського уряду; в) важливість задоволення специфічних інформаційних та комунікативних потреб громадян, що мешкають в зоні АТО; г) необхідність дотримання оперативних вимог до роботи з інформацією з обмеженим доступом згідно з рекомендаціями Служби безпеки України⁸⁹.

Влітку 2015 року спеціалістами Інституту масової інформації спеціально для українських журналістів було розроблено «Словник нейтральної термінології», орієнтований на висвітлення подій на Сході України і в АР Крим⁹⁰. Це можна розглядати і як важливий крок до створення таких принципів та правил, і як стимул до саморегулювання галузі та до формування загальноновизнаного і дієвого Національного кодексу журналіста.

Висновки

1.3 моменту початку окупації (весна 2014 р.) і до теперішнього часу у розпорядженні «ЛНР-ДНР» перебуває основна частина матеріально-технічного,

---

⁸⁸Найкраща контрпропаганда – це правда! / Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший квартал діяльності. Березень-травень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mir.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf

⁸⁹Як інформувати про АТО. Рекомендації СБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://getpocket.com/a/read/980808171>

⁹⁰ІМІ розробив «Словник нейтральної термінології» щодо конфліктів на Сході і в Криму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://imi.org.ua/news/49655-imi-rozrobila-slovník-neutralnoji-terminologiji-schodo-konfliktiv-na-shodi-i-v-krimu.html>

інфраструктурного і подекуди кадрового ресурсу телерадіомовлення Донецької та Луганської областей, включаючи найпотужніші в регіоні передавачі-ретранслятори (телевежі). Під їхнім контролем знаходяться й місцеві оператори кабельного телебачення.

2. На цій базі на територіях «ЛНР-ДНР» налагоджена ретрансляція російських телевізійних каналів та радіостанцій, а також трансляція власних програм (наприклад, телеканал «Луганськ 24»). Український контент практично відсутній, український сигнал «глушиться», або «перебивається» зустрічними трансляціями сепаратистів. Зона покриття цих трансляцій включає й деякі підконтрольні уряду українські території, суміжні з зоною «ЛНР-ДНР», включаючи райони дислокації частин ЗСУ.

3. Домінування з весни 2014 року деструктивної ворожої пропаганди та дезінформації у телерадіопросторі окупованих територій Сходу стало одним з вирішальних чинників значної поширеності серед населення антиукраїнських настроїв та сепаратистської риторики (в межах 70 %). З іншого боку, ці настрої стимулюються недостатньою професійною добросовісністю українських мовників (часте порушення журналістських стандартів, розміщення в ефірі недостовірної та неперевіреної інформації, замовчування фактів тощо).

4. Українській державі на даний момент вдалося лише частково виконати завдання повернення контролю над телерадіопростором окупованих та звільнених територій. Зокрема, станом на кінець листопада 2015 року: а) відновлені трансляції основних українських національних та регіональних ТРК на більшій частині звільнених та суміжних із зоною АТО територій; б) відновлені ефірні трансляції низки українських загальнонаціональних, двох регіональних телеканалів, а також трьох радіостанцій на частині окупованої території, що включає міста Донецьк та Луганськ; в) на підконтрольних уряду територіях відновлено діяльність Донецької та Луганської філій КРРТ і ОДТРК, налагоджене їх мовлення у співробітництві з низкою регіональних ТРО інших форм власності, які виїхали із зони «ЛНР-ДНР»; г) на передовій в зоні проведення АТО встановлено 180 комплектів супутникового телебачення з українським пакетом мовлення (сектори А, В, С та М); г) розпочато виробництво і трансляцію українського контенту, призначеного спеціально для аудиторії окупованої частини Донбасу тощо.

5. Основними причинами незначних зрушень в організації спеціального національного мовлення для окупованого Сходу є: 1) гострий брак у державних телекомпаній матеріально-технічної бази, обладнання, достатньо потужних передавачів, відсутність телевеж необхідної висоти поблизу зони проведення АТО; 2) недостатнє бюджетне фінансування, бюрократичні перепони, саботаж окремих посадових осіб та

працівників державних підприємств (наприклад, Луганська ОДТРК та філія Концерну РРТ); 3) брак кадрів, розвал структур і організацій регіональної журналістики Донбасу внаслідок окупації та воєнних дій; 4) недостатня кількість та якість необхідного для спеціального мовлення контенту; 5) відсутність чіткого та адекватного масштабам завдання плану дій, пов'язана з цим фрагментарність й очевидна недостатність заходів, що вживаються.

4. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРОБЛЕМ РОЗВИТКУ ЗМК В УКРАЇНІ

Усі проблеми розвитку медіа сфери України можна розподілити на ті, що викликані гібридною війною, та ті, що є системними. Війна на Сході України не лише спровокувала низку викликів, але й також надала нового звучання вже існуючим. Проаналізуємо ті проблеми, що не були зазначені у попередніх розділах.

Оскільки Україна ніколи не стикалася з масштабною інформаційною агресією, перші рішення державних органів були спрямовані передусім на обмеження контенту, який держава (в особі Нацради з телебачення і радіомовлення) визначила небезпечними для української аудиторії. Наприклад, за неодноразові порушення ст. 2 (ч. 1) і ст. 28 Закону України «Про інформацію», ст. 6 (ч. 2) Закону України «Про телебачення і радіомовлення», а також ст. 7 (ч. 1) Європейської конвенції про транскордонне телебачення, на основі судових рішень було призупинено мовлення цілої низки російських телеканалів: «Перший канал. Всесвітня Мережа», «РТР-Планета», «НТВ-Мир», «Росія-24», «Росія-1», «Зірка», «*Life News*», «*Russia Today*» тощо⁹¹.

Крім того через офіційну заборону деякі представники російських ЗМК були видворені з території України, а ще деяких – позбавлено акредитації при органах державної влади.

Безумовно система заборон, яка може допомогти на першому етапі, навряд чи може стати довгостроковою стратегією держави у сфері протидії негативним інформаційним впливам, проте об'єктивно на даний момент це чи не єдина форма ефективного вирішення проблеми.

Одним з ключових питань української інформаційної політики є завдання забезпечення своєї інформаційної присутності на окупованих територіях. Все ще в процесі розробки знаходиться саме розуміння, якою має бути стратегія, щодо такої присутності, який контент (і як) повинен доставлятися на ці території, яка стратегічна мета цього контенту.

Не дивно, що найбільше складнощів в українських журналістів виникає навколо двох проблем: як висвітлювати події на Сході України і як повинні діяти журналісти щодо окупованих територій.

Перша проблема пов'язана з тим, що дуже часто бажання журналістів отримати ефектний сюжет призводить до загрози для військовослужбовців, що знаходяться в зоні

---

⁹¹ Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.

АТО. Оскільки системи підготовки в Україні військових журналістів практично не було (точніше, не було серйозної бази практики для таких журналістів), висвітленням подій, що відбуваються в зоні АТО, займаються «не спеціально навчені воєнкори, а ті, хто не відмовляється від роботи»⁹². Без належної підготовки ці люди створюють свої сюжети не звертаючи увагу на такі «дрібниці» як видача позицій українських військових, розкриття фактичного стану цих позицій, висвітлення координат таких позицій і багато іншого. Вже не раз це призводило до людських жертв. Спроби керівництва АТО якось вирішити цю проблему все ще є недостатньо успішними.

Система прес-карт, створена в АТО, хоч і створює певний фільтр для журналістів, однак не накладає на них яких-небудь серйозних зобов'язань. Це доповнюється не завжди високим професіоналізмом прес-офіцерів, що працюють в зоні АТО. Один з таких скандалів привів до чергової напруженої дискусії⁹³ між журналістами, які працюють у зоні АТО і керівництвом АТО.

Проміжним рішенням даної проблеми, розробленим спільними зусиллями Міністерства оборони України та Міністерства інформаційної політики, є програма *embedded journalism* (прикріплення журналістів до військових підрозділів в зоні АТО), спрямована на досягнення оптимального для зони бойових дій балансу між дотриманням журналістських стандартів і недопущенням розголошення оперативної та іншої інформації з обмеженим доступом. Суть цієї моделі взаємодії полягає в тому, що кореспондент офіційно закріплюється за штабом того чи іншого військового підрозділу і постійно знаходиться у розташуванні частини, виконуючи свою журналістську роботу. Він не бере безпосередньої участі у бойових діях, але зобов'язаний виконувати накази відповідних офіцерів. Для українського варіанта за зразок взято стандарти роботи західних журналістів під час збройних конфліктів, зокрема, в Іраку (війна в Перській Затоці) та Афганістані⁹⁴. Уже з червня 2015 року в зону проведення АТО почали прибувати перші кореспонденти, підготовлені та «вбудовані» у військові частини згідно з даною програмою⁹⁵. Це забезпечує як більш ефективну роботу журналістів, так і допомагає налагоджувати контакт між журналістами та учасниками АТО.

⁹²Журналисты в АТО: коллективная ответственность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/profesija/2015-09-28/111624>

⁹³Воєнкори українських каналів протестують у Facebook проти обмежень штабу АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/profesija/2015-09-25/111582>

⁹⁴Найкраща контрпропаганда – це правда! / Аналіз роботи Міністерства інформаційної політики за перший квартал діяльності. Березень-травень 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [rokyhttp://mip.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf](http://mip.gov.ua/files/preza_1Quartal01_web.pdf)

⁹⁵Embedded journalists: первые пошли [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/opinion/bereza/embedded-journalists-pervye-poshli-57946.html>; Журналисты поехали в зону АТО в рамках проекта "Embedded journalism" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pressorg24.com/news?id=160032>

Друга проблема – як висвітлювати те, що відбувається, і яка повинна бути позиція журналістів щодо окупованих територій. Показовою в цьому сенсі є дискусія, яка виникла під час однієї з бесід в рамках проекту «Могилянські дебати»⁹⁶. Предметом розмови була поїздка одного з українських журналістів на окуповані території і участь в одному з телемостів, що проводяться створеним сепаратистами «17-м каналом». Позиція журналіста, що взяв участь в даному проекті була такою: діалог не просто можливий, але необхідний і під час війни – *«навіть якщо знаєш, що програєш. Спілкуватися потрібно і з тими, у кого реальна влада, і з тими, хто перебуває під цією владою. Останнім потрібно знати, що на іншій частині України їх не вважають зрадниками, негідниками, недоукраїнцями»*. В цілому ж, на його думку, інтерес і держави, і громадян полягає в тому, що б у людей була об'єктивна інформація: *«Необ'єктивна інформація веде до загибелі, поразок, самообману і дуже важким психологічним травмам, які потім відчуває те саме суспільство»*.

При цьому противники такого підходу говорять про те, що названа позиція призводить до моральної підтримки терористів, деморалізації українських військових, роботі проти інтересів країни.

Однак застосування негативістського підходу призводить до того, що українське суспільство позбавляється можливості отримати адекватну і збалансовану інформацію про те, що ж відбувається на окупованих територіях і настрої місцевих жителів.

Також протягом майже усіх років незалежності в Україні спостерігалися системні проблеми розвитку медіасфери, які були переважною мірою зумовлені не завжди чітким розумінням ролі та відповідальності ЗМК перед суспільством, а також чинниками політико-економічного характеру. Останні справили основоположний вплив на національний медіаринок, оскільки за роки незалежності ЗМК практично так і не змогли стати класичним бізнесом, натомість розглядалися власниками (як державними, так і приватними) виключно як ретранслятори волі і бажань власників, а також як інструмент забезпечення їх політичних і економічних інтересів. Все це у сукупності призвело до засилля т.зв. «джинси» (замовних матеріалів у ЗМК, що публікуються журналістами без зазначення того, що ці матеріали оплачувалися як рекламні), зниження якості журналістики, неефективності впровадження будь-яких кодексів етичної поведінки журналістів, а також до падіння рівня довіри до ЗМК. Слід визнати, що події 2014-2015 років хоча дещо і змінили цю ситуацію, проте не завжди в кращу сторону. З одного боку спостерігається поява нових медіа та нових стандартів в медіасфері, з

⁹⁶Діалог в умовах війни? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/standards/dialog_v_umovakh_viyuni/

іншого – військовий конфлікт на Сході України призвів до посилення «мови ненависті» у пресі, частіше – до спотворення фактів або їх тенденційної подачі.

Українське законодавство, що регулює розвиток інформаційного простору, відповідає європейським нормам⁹⁷. При цьому важливою проблемою залишається певна безсистемність цього законодавства. Це зумовлено двома основними чинниками: спробою вирішувати на рівні законів окремі тактичні питання, без урахування стратегічних орієнтирів та об'єктивних обставин⁹⁸, а також відсутність єдиного Інформаційного кодексу, який повинен забезпечити цілісну нормативно-правову систему регулювання інформаційних відносин, що здійснюються в державі.

Станом на 2014-2015 рр. українська медіасфера виглядає так.

Друковані ЗМІ. В Україні виходить 1 112 газет загальним накладом 851 914,8 тис. примірників. З них 739 газет українською мовою і 134 російською. Але при цьому наклади україномовних газет складають 229 157,7 тис. примірників, у той час як російськомовних – 417 321,1 тис. Схожа ситуація спостерігається і в періодичній пресі (за виключенням газет): з 1627 видань 291 виходить українською, а 160 російською. Проте якщо говорити про наклади, то річний тираж україномовних видань становить 10 509,3 тис. од., тоді як російськомовних – 42 286,2 тис. од.⁹⁹.

Теле- і радіомовлення. В Україні діє 32 загальнонаціональних телеканали і кілька десятків регіональних. Пріоритетним завданням України залишається перехід на європейські стандарти мовлення. На жаль, не витримані терміни переходу на мовлення в цифровому форматі, яке мало розпочатися в 2015 році. Найімовірніше процес реального переходу почнеться не раніше березня 2016 року, а повний перехід відбудеться з 2017 року¹⁰⁰. Перенесення термінів пов'язане з технічною неготовністю: за результатами обговорення в Нацраді з телебачення і радіомовлення проблеми впровадження цифрового мовлення стало зрозуміло, що навіть регіони, що потрапляють в групу першого етапу (Київ, Київська, Житомирська, Рівненська, Волинська, Львівська, Закарпатська області, Автономна Республіка Крим та м. Севастополь) не готові до цього.

В цілому станом на кінець 2014 року для потреб ефірного телемовлення були задіяні 2560 радіочастот, для телемовлення в аналоговому стандарті 664 радіочастоти, для

⁹⁷Проблеми інформаційного законодавства України в сфері створення, поширення та використання інформації та шляхи їх вирішення : аналіз. / В. Конач [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/1189/>

⁹⁸Додонов О. Г., Литвиненко О. В., Янішевський С. О. Інформаційна політика органів державної влади: напрями удосконалення // Стратегія розвитку України: теорія і практика. К.: НІСД, 2002. – С. 637.

⁹⁹Випуск періодичних та продовжуваних видань в Україні станом на 21 травня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=120678&cat_id=85717

¹⁰⁰Цифра відкладається [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/tinok/2015-06-10/108047>

цифрового телемовлення в багатоканальних телемережах МХ-1, МХ-2, МХ-3, МХ-5 стандарту DVB-T2 (по 4 телевізійних канали мовлення у 166 на селених пунктах), для ефірного радіомовлення – 1200 присвоєнь радіочастот¹⁰¹.

Інтернет. Згідно з останніми даними Держкомстату в Україні приблизно 6,1 млн користувачів мережі інтернет. За даними незалежних соціологічних компаній цей показник перевищив за 21,8 млн чоловік. Різниця в оцінках хоч і істотна, проте, в цілому, дозволяє говорити про те, що рівень інформатизації українського суспільства досяг значних показників. Власне про значущість інтернету як засобу комунікації говорить вже той факт, що початком революційних подій 2013 року став пост в «Facebook» одного з українських журналістів М. Найєма. Станом на середину 2014 року кожен 5-й українець заходив в інтернет з мобільного пристрою. Вельми інтенсивно використовуються соціальні мережі: 3,5 млн користувачів у мережі «Facebook», 9 млн у мережі «Однокласники» та 13,5 млн «ВКонтакте». З кожним роком вплив інтернету як ключового комунікативного майданчика в Україні зростає: збільшується кількість інтернет-ЗМК, на їх публікації надходить реакція не тільки з боку читачів, а й влади, соціальні мережі в критичні ситуації (яких було чимало за останні кілька років, в т.ч. – пов'язані з військовими діями) стають для багатьох людей ключовим джерелом інформації¹⁰².

На тлі цих показників, Україна у сфері розвитку власного медіапростору стикається з низкою системних проблем, вирішення яких є важливим елементом при побудові сучасного демократичного суспільства.

Насамперед – це відсутність стабільності щодо забезпечення свободи слова. За даними рейтингу «Freedom House» у 2015 році ситуація зі свободою слова хоч і покращилася по відношенню до 2014 року (58 пунктів проти 63), проте в цілому Україна продовжує залишатися в групі «частково вільних» країн для преси¹⁰³. При цьому показово, що в структурі даного рейтингу позиція «законодавче забезпечення» має дуже хороший показник в 14 балів – тобто проблема не у відсутності дієвих законів, а у їх виконанні. В аналогічному рейтингу «Репортерів без кордонів» Україна посіла 129 позицію з 180 країн. При цьому показник погіршився в порівнянні з 2014 роком – країна опустилася на 2 пункти¹⁰⁴.

Ще одна проблема – якість процесів журналістської самоорганізації. Влада і журналісти постійно перебувають у стані протистояння щодо цього питання, оскільки в

---

¹⁰¹Звіт Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення за 2014 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna %20informacia/Zvit_2014.pdf](http://www.nrada.gov.ua/userfiles/file/2014/Zvitna%20informacia/Zvit_2014.pdf)

¹⁰²Там само.

¹⁰³Freedom of the Press 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2015#.VgzDj5fXmos>

¹⁰⁴2015 World Press Freedom Index [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.rsrf.org/#/>

більшості випадків (на думку держави) журналісти не відчують своєї соціальної відповідальності, надають інформацію тенденційно, а навіть у разі явних порушень журналістських стандартів не несуть зовсім ніякої відповідальності. Звідси бажання держави забезпечити виконання журналістами своїх же стандартів шляхом закріплення відповідальності на законодавчому рівні. Спроби ці робилися неодноразово і призводили то до включення, то виключення з Кримінального кодексу статті «за наклеп». Останній раз це сталося під час президентства В. Януковича. Традиційно подібні спроби держави сприймаються як самими українськими журналістами, так і міжнародними спостерігачами як наступ на свободу слова.

Однак заради справедливості варто сказати, що подібні побоювання влади не безпідставні. Як відзначають дослідники українського медіапростору існує низка чинників, що сприяють порушенню стандартів журналістської етики: відсутність необхідних знань і умінь у журналістів, свідоме маніпулювання аудиторією заради досягнення певних цілей, відсутність наслідків для ЗМК за порушення стандартів, відсутність загрози втратити репутацію унаслідок низької медіаграмотності аудиторії¹⁰⁵.

Єдиний шлях вирішення зазначених проблем – ефективна самоорганізація і саморегулювання ЗМК, коли вони перейдуть до реальної моделі соціальної відповідальності. Проте в цьому питанні українські журналісти демонструють таку ж незрілість, як і держава в спробах все зарегулювати у силовий спосіб. Українська журналістика робила вже кілька спроб вирішити проблему саморегуляції, проте кожного разу вони закінчувалися якщо не провалом, то, як мінімум, виявлялися неспроможними. Зокрема, в 2001 році була створена Комісія з журналістської етики, до якої увійшло чимало відомих журналістів і медіаюристів. Проте рівень впливу цієї структури на журналістські процеси мінімальний, а до керівництва Комісії є претензії з боку журналістської спільноти (в т.ч. – щодо морального права окремих членів Комісії виконувати покладені на них функції)¹⁰⁶. Незважаючи на те, що в Україні діє відразу кілька різних стандартів (розроблені Комісією з журналістської етики, Комісією з питань захисту суспільної моралі, а також низка інших) жоден з них фактично не виконується, а порушники цих стандартів ніякої відповідальності за це не несуть. Високим є ризик

¹⁰⁵Професійні стандарти журналістики. Школа з медіа грамотності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAAAhUKEwi1sJy80aDIAhXnD3IKHeZvAw&url=http%3A%2F%2Fwww.aup.com.ua%2Fupload%2Fprofesiyini_standarty_jurnalistyky.pptx&usq=AFQjCNEAnmYg773b4PwLmOCC0LVSONxDMQ&sig2=AKU9p7u_fnJQKSqoOP13dQ&bvm=bv.104226188,d.bGQ

¹⁰⁶Як автор побрехеньок під «Прапором комунізму» очолив «Комісію з журналістської етики» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://truth.in.ua/?STORINKA_REDAKCIJI:Publikaciji:Yak_avtor_pobrehenmzok_pid_%22Praporom_komunizmu%22_ocholiv_%22Komisiyu_z_zhurnalistismzkoji_etiki%22

того, що якщо журналістам не вдасться організувати ефективні механізми саморегуляції, напруженість у відносинах між журналістською спільнотою і державою буде наростати і далі.

Крім цього, важливою проблемою медіапростору України залишається істотна мовна диспропорція в продукції – домінуючою залишається позиція російськомовних видань, що призводить до іншої багатоаспектної та багаторічної проблеми – постійним втягуванням російського медіапростору в український.

Як уже зазначалося вище, російська мова практично тотально домінує в пресі. Причому якщо порівнювати показники 2010, 2013 і 2014 років, то виявляється, що загальні тиражі російськомовних видань зросли з 80,4 % до 90,1 %¹⁰⁷. Складною залишається ситуація і в інших сферах: «Лише 55 % книг надруковано в Україні в 2014 році державною мовою, причому більшість з них – навчальна література, а масовий імпорт книг з Росії в рази перевищує випуск книг в Україні. При цьому якщо відсоток українських книг залишається незмінним, то в абсолютних цифрах відбувається зниження кількості книг виданих в Україні. У прайм-таймі восьми найбільш рейтингових каналів частка російської мови в ефірі становила 44 %, а українського – 30 %. При цьому збільшився до 26 % час двомовних ефірів».

Крім цього, системною проблемою є прозорість власності українських ЗМК. Незважаючи на те, що формально в Україні створено умови для вільної конкуренції ЗМК, проте в силу цілого ряду обставин, за всі роки незалежності українська преса так і не перетворилася на бізнес, який приносить дохід просто здійснюючи свою основну діяльність. Особливо це стосується телебачення і друкованої преси, які їх власниками сприймаються виключно як один з інструментів реалізації своїх економічних та / або політичних інтересів.

Це об'єктивно зумовлює і вкрай скромний рекламний ринок в Україні. У 2014 році весь обсяг медійної реклами в Україні оцінювався в 9,065 млрд грн¹⁰⁸. При цьому в 2013 році цей же показник становив 11,367 млрд грн¹⁰⁹. Прогнозний показник 2015 року – 8,985 млрд грн. З урахуванням триразового падіння курсу національної валюти весь український ринок реклами оцінюється в приблизно 350-380 млн дол. Для порівняння: при таких показниках український ринок реклами в 5 разів менше польського, в 15 разів

¹⁰⁷Української стало трохи більше в ресторанах і на транспорті, в медіа незмінно домінує російська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/article/kulch/read/60860/Ukrainjskoji_stalo_trohy_bilshe_v_restorana_h_i

¹⁰⁸ Яким був рекламний ринок України в 2014 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forbes.net.ua/ua/business/1394659-yakim-buv-reklamnij-rinok-ukrayini-v-2014-roci>

¹⁰⁹Низький сезон: що буде з ринком реклами в 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/analytics/mrachnyy-sezon-chto-budet-s-rynkom-reklamy-v-2015-godu-10022015134400>

менше російського і в 70 разів менше німецького. Із загального ринку телереклами на ТБ припадає приблизно 4 млрд грн на рік, чого, безумовно, недостатньо для нормального режиму самоокупності. Це ж підкреслюють і в Нацраді з телебачення і радіомовлення – ще у 2014 році тодішній керівник цієї структури Ю. Артеменко підкреслював: «У нас 16 загальнонаціональних телеканалів ефірних аналогових і ще з'явилися 16 цифрових. У сукупності – це 32 загальнонаціональних телеканали. Це нонсенс. Таку кількість телеканалів можуть дозволити собі тільки країни з великим рекламним ринком»¹¹⁰. Втім, в одному українській рекламний ринок рухається в ногу із загальносвітовим – в аспекті стабільного приросту частки інтернет-реклами.

Такий стан справ у медіа сфері обумовлений, як уже зазначалося, тим, що «більшість каналів належать мільярдам, які заробляють на іншому, а медіа використовують для захисту свого бізнесу. Це дозволяє їм встановлювати низькі тарифи на телевізійну рекламу, утримуючи рекламодавця»¹¹¹.

При цьому більшість власників ЗМК намагаються приховати факт власності від кінцевих споживачів інформаційних продуктів. Згідно з даними Інституту масової інформації до 80 % власників медіа залишаються нерозкритими, а 85 % телеглядачів не знають, кому належить той чи інший канал¹¹². Це робиться як з метою уникнення оподаткування (лева частка формальних власників українських ЗМК – це офшорні компанії з підставними особами в якості власників), так і для можливості вільно продавати і перепродавати ЗМК. Часто журналістські колективи дізнаються про зміну власника і реального вищого менеджменту через тривалий час після, власне, зміни керівництва.

У 2011 році 78 % українців давало негативну відповідь на питання про те, кому належать національні телевізійні канали, а 88 % українців давали аналогічну відповідь про те, хто володіє місцевими ЗМК в їхньому місті. 4 основні медіагрупи контролюють відомі українські олігархи: В. Пінчук, Д. Фірташ / С. Львовичкін, І. Коломойський і Р. Ахметов. Ні для кого з них медіа не є основним бізнесом і саме зі своїх фінансових ресурсів вони покривають різницю між доходами та витратами їх медіа. А різниця ця чимала: в 2015 році, при рекламних доходах телеканалів у приблизно 168,2 млн дол., їхні видатки

¹¹⁰Глава Нацсовета по телевидению счел чрезмерным количество телеканалов в Украине: «Это нонсенс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://censor.net.ua/n317009>

¹¹¹Рынок рекламы в Украине рухнул до самого низкого показателя за последнее десятилетие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/publications/kak-internet-vytesnyayet-iz-ukrainskogo-mediarynka-tv-reklamu-i-kogda-on-oboydet-pechatnyu-pressu-56887.html>

¹¹²Там само.

склали 500 млн доларів¹¹³. Тобто по суті медіаколективи є економічними заручниками своїх власників.

Як правильно зазначив ще в 2010 році представник ОБСЄ з питань свободи слова: «брак прозорості ставить під питання незалежність ЗМК від політичних та бізнес-груп»¹¹⁴. Ще однією складовою цієї проблеми є практично повна безправність журналістських колективів від тиску власника. Це призводить до зростання залежності журналістів від бажань власника ЗМК, і, як наслідок, – до зростання замовних матеріалів у пресі. Показово, що таке явище як «джинса» отримало настільки серйозні масштаби, що навіть вимірюється українською медіаспільнотою (організаціями, які займаються проблемами медіа в Україні). Наявність таких замовних матеріалів не є секретом і для громадян країни: ще в 2011 році на питання про те, «Чи відомо вам, що в газетах, журналах, на радіо, телебаченні та в інтернет іноді з'являються сплачені / замовні матеріали, прихована реклама під виглядом звичайних матеріалів?» 77 % українців відповідали «Так»¹¹⁵.

Природно, що все вищеперелічене призвело до **процесу втрати довіри до ЗМК** з боку аудиторії. Якщо в 2014 році показник недовіри до ЗМК в Україні був «+13» на користь ЗМК, то в 2015 р. цей показник вже «+2». Якщо ж подивитися динаміку з 2010 року, то це дійсно серйозне падіння, адже в 2010 році цей показник був «+26». Українські експерти¹¹⁶ пояснюють цю тенденцію як глобальними, так і внутрішніми факторами. Перш за все, глобально люди стали споживати набагато більше інформації, що призводить до бажання захиститися від цього потоку. І недовіра тут – один з механізмів захисту. По-друге, пропаганда. Інформаційна війна, яку веде Росія проти України, призводить до експоненціального зростання пропаганди в інформаційному просторі. Засилля пропаганди (насамперед російської, однак і української також), а значить і тенденційних, і просто неправдивих матеріалів і часто не спроможність населення чітко розрізняти їх, призводить до загальної втоми і бажанні «закритися» в позиції «всі брешуть» і насамперед – «брешуть журналісти».

Українська влада розуміє складнощі, що виникли, і намагається впливати на ситуацію, насамперед, оптимізуючи законодавство.

¹¹³Рынок рекламы в Украине рухнул до самого низкого показателя за последнее десятилетие [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nv.ua/publications/kak-internet-vytesnyaet-iz-ukrainskogo-mediarynka-tv-reklamu-i-kogda-on-oboydet-pechatnuyu-pressu-56887.html>

¹¹⁴OSCE media freedom representative: Ukraine should take swift and resolute measures to entrench its exemplary record in media pluralism [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.osce.org/fom/73983>

¹¹⁵Професійні стандарти журналістики. Школа з медіа грамотності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0CBsQFjAAAhUKewi1sJy80aDIAhXnD3IKHeZvA-w&url=http%3A%2F%2Fwww.aup.com.ua%2Fupload%2Fprofesiyi_standarty_jurnalistyky.pptx&usg=AFQjCNEAnmYg773b4PwLmOCC0LVSONxDMQ&sig2=AKU9p7u_fnJQKSqOP13dQ&bvm=bv.104226188,d.bGQ

¹¹⁶Рейтинг довіри до ЗМІ: чому вниз? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rejting_doviri_do_zmi_chomu_vniz/

Важливо, що встановлено в парламенті України певний консенсус стосовно напрямків розвитку медіапростору. Коаліційна угода від 2014 року містить одразу кілька пунктів, які так чи інакше свідчать про такі пріоритети. Передусім мова йде про § 2.3 «Культурний простір, інформаційна політика і національна пам'ять», де є підпункт 2.3.4. – «Захист національного інформаційного простору». Він передбачає повноцінний запуск громадського телебачення і радіо, проведення роздержавлення друкованих ЗМІ державної та комунальної форми власності, посилення відповідальності за перешкоджання журналістській діяльності, в т.ч. фотокореспондентів і операторів, ліквідація комісії з питань суспільної моралі, забезпечення прозорості та демонополізації медіавласності, встановлення законодавчих обмежень компаніям, зареєстрованим в офшорних зонах на володіння українськими ЗМК, створення мережі іномовлення»¹¹⁷.

З початку 2014 року (тобто фактичної зміни влади в Україні), було вжито цілу низку заходів, спрямованих на вирішення проблем медіатовариства. До того ж у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію з ЄС Україна протягом найближчих двох років повинна привести своє законодавство у відповідність з європейським. У тому числі – в сфері медіа та мовлення.

Практично ті самі сфери виділяють і експерти, коли говорять про напрями, де Україна гостро потребує реформ: прозорість медіавласності та фінансової діяльності ЗМК, забезпечення конкуренції на медійних ринках, реформування державних і комунальних друкованих ЗМІ, мовлення громад, підтримка саморегулювання ЗМК, захист дітей від шкідливої інформації, аудіовізуальні медіауслуги. Безумовно, всі правові норми повинні розроблятися на засадах дотримання прав і свобод громадян, вільного руху інформації, медіаплюралізму, розвитку медіаринку¹¹⁸.

На сьогоднішній день ключовим успіхом можна вважати підготовку та успішне голосування в березні 2015 року Закону України про суспільне телебачення. 7 квітня закон був підписаний і набув чинності.

Також була ліквідована Національна експертна комісія з питань захисту суспільної моралі. Були прийняті зміни до законів України з метою посилення гарантій законній професійній діяльності журналістів (№ 421-VIII від 14.05.2015 р.). Цим законом були внесені зміни до Кримінального кодексу України в частині, що стосується покарань за посягання на життя чи власність журналіста, а також через загрозу йому. Крім цього були

---

¹¹⁷Угода про коаліцію депутатських фракцій «Європейська Україна» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/file/text/33/f439014n8.pdf>

¹¹⁸Залік Комітету свободи слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/zalik_komitetu_svobodi_slova/

розширені соціальні гарантії для журналістів та їх сімей у разі смерті або поранення журналіста при виконанні ним своїх професійних обов'язків¹¹⁹.

Однак по-справжньому революційними для всієї медіасистеми України є законопроект, який вже набув статусу закону, що ним є акт «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації, а також реалізації принципів державної політики у сфері телебачення і радіомовлення» (№ 1831 від 23.01.2015 р.). Цей закон встановлює ряд критично важливих норм, завдяки яким суспільство зможе дізнатися, хто ж є реальним власником тих чи інших ЗМК. Зокрема, мова йде про те, що громадяни зможуть дізнатися про тих власників ЗМК, яким належить понад 10 % власності. Крім того, резидентам країни-агресора чи офшорів забороняється володіти і засновувати телерадіоорганізації. Вводиться поняття «публічна компанія» (акції якої торгуються на біржі), вводиться чіткий ланцюг володіння корпоративними правами. Крім того, були уточнені повноваження Нацради з телебачення і радіомовлення, зокрема: право на серйозні штрафи за недостовірні дані про власників, Нацрада тепер повинна юридично і фактологічно обґрунтовувати свої рішення, Нацрада більше не має права вирішувати, які іноземні телеканали можуть або не можуть ретранслюватись в Україні.

Втім, навіть самі члени профільного Комітету зі свободи слова та інформації не до кінця впевнені в тому, як буде (і чи буде) повноцінно працювати цей закон. Як справедливо зазначає медіаюрист І. Головенко, для того щоб закон запрацював, потрібна буде як політична воля, так і суспільний тиск, оскільки при перевірці інформації про структуру власності має бути задіяний скрупульозний підхід: «Необхідно буде уважно перевіряти можливість концентрації корпоративних прав у пов'язаних осіб, оформлення їх на підставних осіб тощо. Чимало інформації буде необхідно запитувати за кордоном, тому все залежатиме від ефективності роботи Нацради»¹²⁰.

Варто відзначити зусилля українських законодавців і ще з одного принципового питання – роздержавлення ЗМК. В Україні досі зберігаються ЗМК, засновником і власником яких виступають державні органи. Держава не перше здійснює спробу позбутися такого спадка радянської системи державного управління (за різними підрахунками було чимало спроб, в результатом яких підготовлено 12 законопроектів, 3 з

---

¹¹⁹ Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення гарантій законної професійної діяльності журналістів [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc34?id=&pf3511=52566&pf35401=317881>

¹²⁰ Юрист ІМІ заявляє, що дієвість закону про прозорість медіавласності має забезпечити Нацрада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.telekritika.ua/pravo/2015-09-07/110911>

яких доходили до Парламенту¹²¹), проте нинішня реформа цілком може завершитися успіхом. Під реформу повинні потрапити 518 регіональних і місцевих газет комунальної форми власності із загальним тиражем в 2 млн 349 тис. примірників. На ці видання припадає близько третини місцевої преси і майже дві третини ринку передплати, а в редакціях працює понад 4,5 тис. співробітників, в т.ч. половина з них – журналісти. Зараз складно спрогнозувати результат цієї реформи, проте досвід аналогічних реформ в таких країнах як Польща, Чехія, Словаччина, країн Балтії говорить про те, що в цих країнах більшість реформованих ЗМК були поглинені великими транснаціональними компаніями або припинили існування, а за результатами реформи спостерігалася концентрація ринку друкованих ЗМК.

Висновки

1. В цілому можна констатувати, що в розвитку української медіасфери є ціла низка системних проблем. З-поміж них: непрозорість медіавласності, наявність замовних матеріалів у ЗМІ, малий рекламний ринок, проблеми у сфері дотримання журналістської етики, саморегуляції, а також втрата довіри до ЗМК з боку суспільства. Водночас частина проблем перебуває в процесі вирішення. Зокрема, прийнято Закон України, який повинен сприяти відкриттю структури власності українських ЗМК, почало функціонувати Суспільне телебачення.

2. Протистояння на Сході України створює додаткові проблеми, пов'язані з контролем України за інформаційним простором окупованих територій, своєї інформаційної присутності там, а також ряд складних етичних проблем пов'язаних з характером висвітлення подій, що відбуваються в зоні проведення АТО і характеру журналістської діяльності, щодо самих окупованих територій.

---

¹²¹Роздержавлення друкованих ЗМІ: dum spiro spero [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/law/rozderzhavlennya_drukovanikh_zmi_dum_spiro_spero/

5. РОСІЙСЬКЕ ІНОМОВЛЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ МАНІПУЛЮВАННЯ ГРОМАДСЬКОЮ ДУМКОЮ У ТРАНСАТЛАНТИЧНОМУ ПРОСТОРИ

Інформаційну складову «гібридної» війни було запроваджено Російською Федерацією задовго до військової агресії. Агресивного інформаційно-психологічного впливу зазнало не тільки українське суспільство, громадяни країн пострадянського простору, а й, не в останню чергу, населення США, країн ЄС.

Оплотом російського іномовлення, без перебільшення, можна назвати одіозний телеканал *Russia Today* (надалі *RT*), заснований у 2005 р., що транслюється у понад 100 країнах світу, має 700 млн аудиторії (мовлення здійснюється цілодобово). Телеканали «*RT America*» та «*RT UK*» здійснюють мовлення з власних студій у Вашингтоні та Лондоні. Три інформаційні телеканали здійснюють цілодобове мовлення з Москви на аудиторію більше 100 країн світу англійською, арабською та іспанською мовами, а також документальний канал *RTD* та новинна відеоагенція *RUPTLY*, яка активно пропонує власні матеріали телеканалам світу. Громадяни більшості країн світу мають доступ до *RT* через інтернет, супутникові та кабельні канали. Крім того, *RT* викладає власний продукт на *YouTube* (у 2014 р. кількість переглядів 5 основних каналів – понад 2 млрд). Слід наголосити, що формат каналу *RT* зробив можливою його активну присутність на телевізійному ринку Європи та США. До того ж наприкінці 2014 р. було **запущено інтернет-портал «Sputnik»**, який використовує інформаційний потік телеканалу *RT*, що значно збільшує можливості доступу до інформації, яку створює та поширює *RT*.

Довідково: Інтернет-портал «Sputnik» є інтерактивним майданчиком, що надає можливість підключення інтернет-радіостанції «Sputnik», а також можливість інтернет-доступу до телеканалів RT. Мовлення здійснюється 45 мовами. Пріоритет надається США, Канаді, Західній Європі, Китаю, Індії, Латинській Америці, Японії, країнам Близького Сходу. Основна концепція нової інформагенції «Sputnik» – утримання користувача інтернету в своєму інформаційному полі. Використовуючи антизахідну риторичку, маніпулюючи непопулярними темами, які ігнорувались іншими гравцями інформаційного ринку, RT системно нарощував та продовжує нарощувати свою аудиторію попри специфічність контенту. Фінансування та розвиток Міжнародної інформагенції «Sputnik» за приблизними підрахунками буде здійснюватися на рівні 75 млн дол. на рік.

У 2015 р. в новій редакції бюджету російської федеральної програми «Інформаційне суспільство» передбачено збільшення бюджетного фінансування інформаційних заходів на 44,7 млрд руб. Отримувачами цих грошей є саме телеканал *RT*

та Міжнародна інформаційна агенція «Россия сегодня»¹²². Бюджет компанії, що й минулого року нараховував півмільярда, у 2015 р. було збільшено на 41 %. Особливо показовим є те, що 23 млрд руб. буде спрямовано на «захист національних інтересів».

Необхідно констатувати, що активність у медійному просторі США російської пропаганди значно збільшилась саме із ростом зацікавленості американської аудиторії подіями в Україні. Окрім зазначеної міжнародної інформаційної агенції *RT*, в євроатлантичному інформаційному просторі досить впевнено себе почуває і такий напівдержавний ЗМК як ВАТ «Первый канал». Цільова аудиторія пропаганди – звичайні європейські та американські громадяни, зокрема, й представники останніх хвиль еміграції з СРСР. Характерно, що досить висока якість контенту, створеного у РФ, дає змогу утримувати широку аудиторію (близько 250 млн осіб) як у Німеччині¹²³, США, Канаді, так і в Ізраїлі, Швеції, Фінляндії, Франції, Італії та Іспанії, особливо у країнах Балтії та Білорусі, враховуючи саме високий процент вихідців із Радянського Союзу. Слід зауважити, що даних стосовно точної кількості російськомовних громадян в країнах ЄС немає. За приблизними оцінками, тільки в Німеччині – не менше 3 млн осіб. Понад 100 тисяч проживають на території Чехії та Словаччини, ще більше – у Польщі, не кажучи про Латвію, Литву та Естонію. Для значної частини вихідців з Радянського Союзу російська мова залишається, якщо не основною, то переважною мовою міжнаціонального спілкування, чим вдало користуються пропагандистські ЗМК РФ.

З метою посилення можливостей впливу ЗМК РФ на ефективність сприйняття інформації широкими верствами населення різних країн активно залучаються різні аналітичні центри. Зокрема, упродовж 2014 р. інформагенція «РИА-Новости», інформвидання *Lenta.ru*, *RT*, та ін. неодноразово замовляли дослідження в Аналітичного центру *Brand Analytics*¹²⁴, створеного на базі однієї з провідних ІТ-компаній РФ¹²⁵. Звіти містять всі основні характеристики ефективності PR продукту: загальну кількість повідомлень, індекс лояльності, розподіл за рівнем та категоріями джерел, графіки з динамікою згадок за часом, тональність повідомлень, їх основну тематику тощо.

¹²²Финансирование RT и «России сегодня» в валютном выражении упало вдвое [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ria.ru/society/20150116/1042806259.html#ixzz3PGeDQd1x>; <http://regulation.gov.ru/project/11971.html>

¹²³Євросоюз боротиметься з російською дезінформацією [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dw.de/p/1EuIA>

¹²⁴**Brand Analytics** – інструмент для проведення маркетингових досліджень та створення можливостей для управління репутацією в соціальних медіа. Система дозволяє відслідковувати всі згадування про заданий продукт, послугу, особу з усіх соцмедіа. Система автоматично визначає тональність висловлювань, формує ланцюжки обговорення, виокремлює найбільш важливі повідомлення та теми, визначає розмір аудиторії та географію повідомлень, з'ясовує тенденції та презентує інформацію у вигляді графіків та звітів. Важливою особливістю є робота в режимі реального часу.

¹²⁵Аналитический центр Brand Analytics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brand-analytics.ru/analytic-center/>

Довідково: експертами аналітичного центру *Brand Analytics* було оброблено біля 8 млрд російськомовних постів та складено рейтинги за цитуваннями інформаційних сайтів в соціальних мережах за 2014 рік. Згідно цього дослідження, найбільш цитованими є російськомовний сайт *Russia Today* (понад 6 млн посилань) та *РИА Новости* (5,6 млн посилань), незважаючи на зміщення у другій половині 2014 р. акценту на роботу з іноземною аудиторією та запуск мультимедійного проекту *Sputnik*. Активно цитованими також є новинні ресурси *LifeNews*, *Vesti.ru*, *TACC*, *Sports.ru*, «*Эхо Москвы*» та сайт газети «*Комсомольская правда*»¹²⁶.

Поява агресивного пропагандистського російського інформаційного продукту у медійному просторі США та країн ЄС останнім часом стала викликати занепокоєння керівництва цих країн в контексті посилення на них прихованого інформаційного тиску, що було пов'язане медіа експертами саме з активізацією роботи каналу *RT*. Широкого розголосу набув проведений журналістом видання *Business Insider* експеримент над своєю свідомістю¹²⁷. Результатом тижневого перегляду новин у викладенні телеканалу *RT* став висновок про потужний інформаційний вплив на свідомість глядача, що має на меті створення й утвердження викривленого погляду на об'єктивні події як єдиного вірного та виключення будь-яких альтернативних тлумачень цих подій.

Реакцією на безпекові інформаційні виклики США стала активізація поліпшення якості роботи американських радіо- та телестанцій, що здійснюють мовлення за кордоном. Нещодавно Головою ради керуючих з питань мовлення ЗМК США (*Broadcasting Board of Governors*, *BBG*) був призначений медіаменеджер Е. Лак, що раніше очолював *NBC News*¹²⁸. На нього покладаються такі обов'язки: боротьба з російською пропагандою, підвищення якості таких інформаційних ресурсів, як «Радіо Свобода», «Голос Америки», «ТВ Марті», «Радіо Марті», телеканал «Альхурра» та ін., що, зокрема, фінансуються Конгресом США.

Довідково: Загальний річний бюджет підвідомчих Раді керуючих з питань мовлення ЗМК США 700 млн дол., з яких витрати на іномовлення з контентом для Росії та країни пострадянського простору витрачається приблизно 90 млн дол. **Майже в чотири рази менше, ніж складає бюджет RT.**

Реакцією на посилення інформаційного впливу РФ в європейському медіа просторі стали відповідні дії лідерів країн ЄС. У Висновках Європейської Ради стосовно

¹²⁶Что читают в Рунете [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lenta.ru/articles/2015/01/14/baitog/>

¹²⁷I Just Spent 7 Days Watching Only Russian News And Reading Pravda - Here's What I Learned [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessinsider.com/russias-showdown-with-west-will-worsen-2014-11>

¹²⁸В одному з перших виступів після призначення Е. Лак порівняв загрозу від пропагандистського ефекту роботи *RT* з загрозою від існування терористичних угруповань «Боко Харам» та «Ісламської держави». Головною причиною такої різкої заяви була реакція *BBG* на постійні спроби *RT* нав'язувати американській аудиторії оцінки світових подій, що не відповідають дійсності. Російський телеканал вперше було названо пріоритетною загрозою інформаційній політиці США.

міжнародних відносин, що їх було ухвалено 19 березня 2015 року, главі європейської дипломатії Федеріці Могеріні (*Federica Mogherini*) у співпраці з країнами-членами та офіційними структурами ЄС доручено підготувати до червня план дій зі стратегічних комунікацій у відповідь на дезінформаційну діяльність Росії, що продовжується. Створення команди експертів у сфері комунікацій та зв'язків з громадськістю, що будуть готувати пропозиції до цього плану, є першим кроком¹²⁹. Ця група також здійснюватиме моніторинг російських ЗМІ щодо висвітлення конфлікту в Україні, виявлення та перевірку фактів щодо наявності дезінформації та повідомлятиме про свої висновки країнам ЄС. Експерти працюватимуть на постійній основі та займатимуться також розробленням методів європейської подачі матеріалів через ключові повідомлення, статті, редакційні коментарі, інформаційні листки, інфографіку й активно розробляючи матеріали та програми російською мовою. Адже, за наявними даними, наразі російськомовне населення в країнах ЄС надає перевагу російському телебаченню на противагу місцевому, і європейські лідери, особливо в країнах Балтії, занепокоєні ефективністю використання Москвою ЗМІ для пропагування політики Кремля¹³⁰.

Резонансною стала й заява головнокомандувача об'єднаними силами НАТО в Європі Ф. Брідлава, зроблена 22 березня ц.р. в Брюсселі стосовно того, що Захід повинен вжити більше зусиль для протидії російській пропаганді щодо конфлікту в Україні: «Необхідно негайно реагувати на дезінформацію, поширювану Росією в соцмережах... Потрібно розкривати факти дезінформації й демонструвати їх»¹³¹. Миттєва негативна реакція кремлівських чиновників із заявами про «невідповідність» намірів ЄС принципам свободи слова є підтвердженням руху у правильному напрямку¹³².

Ще одним із каналів поширення російського інформаційно-психологічного впливу на європейських громадян є невеликі європейські ЗМК місцевого значення, фінансовані проросійськи налаштованими та фінансово підживлюваними з Кремля політичними силами. Місцева преса та інтернет-видання місцевого значення в багатьох регіонах Німеччини, Словаччини, Франції поміж повідомлень про події місцевого значення часто включають повідомлення, що траншують точку зору російської пропаганди на світові події. Наприклад, чеське інтернет-видання 1 березня ц.р. розмістило брехливу статтю про

¹²⁹European Council Conclusions on external relations, 19 March 2015 : Press release. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/conclusions-russia-ukraine-european-council-march-2015/>

¹³⁰Reuters: ЕС готовится к пропагандистской войне с Россией. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obozrevatel.com/politics/45396-poroshenko-hochet-zapustit-v-evrope-alternativnyij-russkoyazyichnyij-telekanal.htm>

¹³¹Генерал НАТО закликає Захід активніше боротися з російською пропагандою [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dw.de/p/1EvJt>

¹³²МИД: создание в ЕС контрпропагандистского русскоязычного канала противоречит свободе слова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tass.ru/politika/1691598>

«темну демократію Києва» – буцімто в Україні примушують зустрічати кортежі олігархів-чиновників на колінах¹³³.

Успіх російської антиукраїнської пропаганди у **трансатлантичному інформаційному просторі** можна пояснити такими чинниками:

- Російська пропаганда спрямована на конкретні історично сформовані групи з певним набором переконань та цінностей, що створюють **підґрунтя для сприйняття** ідей, які пропагує Москва. Зокрема, зводячи все до дискусії про геополітичне зіткнення США та Росії, росіяни намагаються виключити з дискусійних питань українців.

- З метою посилення інформаційно-пропагандистського тиску на західне суспільство керівництвом РФ виділяються величезні технічні та фінансові ресурси, незважаючи на наростаючі економічні проблеми внаслідок санкцій проти РФ.

- Російські інформагенції вдало експлуатують ідею свободи слова та інформації для поширення дезінформації в американському та європейському суспільствах з метою не просто викликати довіру аудиторії або переконати її у власній правоті (на відміну від класичної публічної дипломатії), а, розповсюджуючи теорії змови та неправдиві чутки, викликати сумніви, розгубленість, відчуття зневіри. За словами Т. Снайдера, відомого американського історика, професора Єльського університету: «Мета російської пропаганди в тому, щоб показати, що правди, по суті, не існує»¹³⁴.

- Російські спецслужби вже тривалий час вдало використовують наявні інформаційні ресурси ЗМК РФ для проведення інформаційно-психологічних спецоперацій з метою маніпулювання суспільною свідомістю як громадян пострадянських країн, так і громадян країн Євроатлантичного простору. Основою російської непередбачуваності на інформаційному фронті є нехтування норм етики, логіки, а подекуди здорового глузду, що унеможлиблює будь-який діалог, а відсутність відповіді подається російськими ЗМК як перемога.

- Застосовуючи корупційні схеми Росія активно використовує для своїх пропагандистських цілей спікерів, до думки яких прислухалось або прислухається суспільство (Німеччина – Гельмут Коль чи Гергард Шрьодер; Франція – Марін Ле Пен тощо), а також активно залучає до творення позитивного іміджу Росії PR-агенції¹³⁵.

¹³³Темná „demokracie“ Kyjeva: Všichni na kolena! Další miliardy dolarů pro oligarchy. Náckům dochází trpělivost. Třetí Majdan? Ne, okamžité popravu. Všední chaos v totalitě [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://protiproud.parlamentnilisty.cz/politika/1528-temna-demokracie-kyjeva-vsichni-na-kolena-dalsi-miliardy-dolaru-pro-oligarchy-nackum-dochazi-trpelivost-treti-majdan-ne-okamzite-popravy-vsedni-chaos-v-totalite.htm>

¹³⁴Тімоті Снайдер: «Російська пропаганда працює не тільки проти України – вона працює і проти світу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://opinion.platfor.ma/timoti-snaider/>

¹³⁵25 млн дол. було отримано «піарниками» компанії «Ketchum» у США від російського уряду. За повідомленням Reuters із посиланням на документи, отримані Міністерством юстиції США, у 2007 р.,

- Низька професійність журналістики в Україні призвела до ситуації, коли світові медіа значну частину інформації про війну в Україні отримують із російських джерел. Фахівцями-експертами, що коментують події у західних медіа, часто є «советологи» чи дослідники Росії, котрі насправді мало компетентні щодо України.

- Російська пропаганда широко використовує будь-які дипломатичні можливості для донесення власних меседжів і підсилення інформаційного впливу. Зокрема, заяви очільника МЗС РФ М. Лаврова та ін. високопосадовців¹³⁶.

- Ефективною маніпулятивною технологією масовою свідомістю громадян різних країн стала створена коштом російських олігархів, наближених до керівництва Кремля, так звана «Агенція інтернет-тролів»¹³⁷.

Основні інструменти інформаційно-психологічних впливів РФ

У психологічних операціях, які проводить агресор, використовуються ретельно відібрані повідомлення для різних цільових аудиторій (для внутрішнього «споживання», для українського суспільства, або ж спрямовані на дестабілізацію інформаційно-психологічного середовища західноєвропейського та американського суспільства):

- а) викривлення фактів;
- б) публікація та тиражування фейкових фото та відеоматеріалів; зображення, зроблені в інших військових умовах, кадри з художніх фільмів, що неначебто є свідченнями «звір'ячого поведження» української армії;
- в) уславлення політичного керівництва Кремля та військової могутності Росії;
- г) активне використання тези про те, що «розпад СРСР – геополітична катастрофа ХХ ст.» (активно застосовувалась у Грузії у 2008 р.);
- д) героїзація російських військових («вежливые люди»);
- е) активне використання тези про націоналістично (радикально) налаштоване, «фашизоване» українське суспільство, що є досить **ефективним для західної аудиторії** (звернення до проблеми відродження фашизму та антисемітизму історично залишаються особливо чутливими для європейського суспільства);

завдяки зусиллям «Ketchum», часопис «Тайм» визнав В. Путіна «Людиною року». [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.novayagazeta.ru/politics/67000.html>

¹³⁶У Швеції викликав обурення лист, підписаний спікером Держдуми РФ С. Нарішкіним. Лист містить попередження про «розпад Європи» та транслює думку про те, що збереження санкцій, криза в Україні та січневі теракти у Парижі загрожують «можливості мирного життя для більш, ніж 800 млн. європейців». Листа адресовано всім парламентам національних європейських держав, Європарламенту, Парламентській асамблеї ОБСЄ та Раді Європи.

Russian Parliament Warns Europe's Longstanding Peace in Jeopardy [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.newsweek.com/russian-parliament-warns-europes-longstanding-peace-jeopardy-306751?piano_t=1

¹³⁷Столиця політичного троллінга [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mr7.ru/articles/112478/>

е) використання образу дитини, що плаче має істотний вплив на будь-яку аудиторію (російські ЗМК весь час акцентують увагу на тому, що на Донбасі гинуть діти)¹³⁸;

ж) особливо загрозливою є тенденція розкручення у ЗМК теми про можливість застосування Росією ядерної зброї, переведення дискусії у площину «буденності» і т.д.

Необхідно констатувати, що реакція українських та зарубіжних ЗМК на інформаційно-психологічну агресію РФ відбувається із значним запізненням та не відповідає означеним викликам. Вітчизняні ЗМК продовжують «прямувати» за нав'язаними російськими ЗМК сюжетними лініями, які, по суті, формують власний інформаційний порядок денний. Низька якість інформаційного контенту, який продукується українськими телеканалами, що здійснюють мовлення на закордонну аудиторію (державні УТР, Перший *Ukraine* та приватний канал *Ukraine Today*), обумовлює, у більшості випадків, відсутність зацікавленості до споживання такого інформаційного продукту.

***Довідково:** УТР здійснює цілодобову трансляцію українською, англійською та російською мовами на Північну та Південну Америку, Євразію та Україну мережами супутникового, ефірного та кабельного мовлення, а також через інтернет. Технологічну трансляцію забезпечує державне підприємство «Укркосмос» (Національне космічне агентство України). Ще у 2010 р. Інститут Медіа Права за результатами проведеної громадської експертизи надав ряд рекомендацій для поліпшення якості роботи каналу, та керівництво ДТРК «УТР» ними знехтувало¹³⁹. «Перший *Ukraine*» (міжнародна версія Першого національного, працює з грудня 2010 р.) 11 березня 2014 р. розпочав мовлення російською та англійською мовами, з того ж часу канал має транслюватися у відкритому доступі на території країн Європи та Азії, на території європейської і азійської частини Росії через супутник. Проте функція перегляду онлайн-мовлення на сайті каналу недоступна з незрозумілих причин. Обидва телеканали майже не відрізняються один від одного, що актуалізує питання про доцільність державного фінансування двох каналів.*

*«Ukraine Today» – міжнародний приватний (група «1+1 media») іномовний телеканал, що здійснює цілодобове мовлення англійською мовою з серпня 2014 р., веб-ресурс дозволяє окремо переглядати новини з різних частин світу. На сайті зберігається можливість перегляду каналу в прямому ефірі. Головний офіс *Ukraine Today* знаходиться в Києві. У створенні контенту беруть участь громадяни Великої Британії, Канади, США та кореспонденти з Європи та Північної Америки. Жодного разу не запламував себе дезінформацією. Але аудиторією Франції та Британії було зафіксоване негативне сприйняття назви телеканалу, що віддзеркалює назву *Russia Today*.*

¹³⁸ Широко розтиражоване зображення маленької дитини із вирізаною свастикою на ручці, опубліковане у соціальній мережі на інтернет-сторінці прокремлівської групи «Антимайдан», що супроводжується поясненням про те, що таким чином співробітники соціальної служби в Україні намагались принизити мати дитини, удову проросійського сепаратиста.

¹³⁹ [http://www.medialaw.kiev.ua/public_expertise/Our %20Expertises/273/](http://www.medialaw.kiev.ua/public_expertise/Our%20Expertises/273/)

На жаль, скрутне економічне становище України не сприяє створенню можливостей для ефективної протидії інформаційним загрозам. Зокрема, у США від нашої держави **офіційно працює лише один журналіст агенції «Укрінформ»** (у Вашингтоні), власних кореспондентів та знімальні групи за кордоном мають приватні телеканали («Інтер», «1+1»).

Висновки

1. Викривлене розуміння війни в Україні громадськістю країн євроатлантичного простору загрожує повільною реакцією на російські злочини або ж повною її відсутністю.

2. На пропагандистську діяльність РФ стабільно виділяє значні кошти, обсяги яких, незважаючи на загальну економічну кризу, не тільки не зменшуються, а й навіть збільшуються. Бюджет телеканалу *RT* у 2015 р. збільшено на 41 %. Іншим реципієнтом коштів є Міжнародна інформаційна агенція «Россия сегодня».

3. З метою посилення можливостей впливу ЗМК РФ на ефективність сприйняття інформації широкими верствами населення різних країн замовляються незалежні дослідження щодо поширюваного контенту.

4. Висновок про потужний інформаційний вплив на свідомість глядача, що має на меті створення й утвердження викривленого погляду на об'єктивні події як єдиного вірного та виключення будь-яких альтернативних тлумачень цих подій був отриманий в результаті експерименту щодо тижневого перегляду новин у викладенні телеканалу *RT*.

5. Адекватною реакцією на інтенсивні потоки пропаганди РФ, зокрема, стали заходи вжиті ключовими геополітичними суб'єктами – Європейським Союзом, НАТО, США.

6. СТРАТЕГІЧНІ КОМУНІКАЦІЇ ЯК МЕХАНІЗМ ПРОТИДІЇ РОСІЙСЬКІЙ ПРОПАГАНДИ: ДОСВІД НАТО

Сьогодні відповідь на розв'язану Росією «гібридну війну» доводиться шукати не лише Україні, а й іншим державам та міжнародним акторам, що відчують на собі потужний тиск різного роду інформаційних впливів. На переконання багатьох європейських лідерів, російська пропаганда дестабілізує весь континент¹⁴⁰. Тривалість, гострота й сила протистояння вимагають застосування комплексних довгострокових засобів протидії та інституалізації такої діяльності.

• *Стратегічні комунікації vs пропаганда та контрпропаганда*

Дискусію щодо механізмів протидії, що розгорнулася в українському експертному середовищі, можна звести до двох ключових тез: протиставляти пропаганді потрібно так само пропаганду / контрпропаганду або щось інше, наприклад як пропонує євроатлантичний досвід – [стратегічні] комунікації. Пошук аргументів на користь відповідного вибору є метою даної розділу.

Пропаганда¹⁴¹ – це систематична діяльність, що передбачає формування потрібного сприйняття аудиторією наданого їй повідомлення, маніпулювання процесом роздумів, спрямовування поведінки аудиторії в напрямку, вигідному пропагандисту. Провідною задачею пропаганди є вплив на систему ідейних, суспільних та політичних установок людини. Вплив на цю систему може відбуватися шляхом формування нових установок, посилення або послаблення наявних. Інформація, як правило, подається у такий спосіб, щоб отримувач бажав переповісти її далі¹⁴².

Відмінність пропаганди від інших інформаційних процесів у інтерпретаційному та емоційно забарвленому характері даних, що містить відповідне повідомлення. Задана інтерпретація позбавляє людину необхідності (та по суті й можливості) робити власні висновки щодо наведених фактів. Застосування емоцій відбувається тому, що такі повідомлення легше засвоюються та довше зберігаються у пам'яті¹⁴³. Історія антиукраїнської пропаганди рясніє відповідними прикладами: розп'ятий хлопчик у Слов'янську, раби для Нацгвардії, «фашисти» на Майдані, візитка Яроша тощо. За таких

¹⁴⁰Caron F. EU to Launch «Mythbusters» Taskforce to Counter Russian Propaganda, 15.03.2015 // Newsweek [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.newsweek.com/eu-launch-mythbusters-taskforce-counter-russian-propaganda-315480>

¹⁴¹У дослідженні не виокремлюється чорна, сіра, біла пропаганда.

¹⁴²Киселёв М. В. Психологические аспекты пропаганды [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://psyfactor.org/proraganda5.htm>; Слісаренко І. Ю. Паблік рилейшнз у системі комунікації та управління: Навч. посіб. – К.: МАУП, 2001. – 104 с.

¹⁴³Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – М.: «Рефл-бук», 2003. – С.390.

випадків зайва емоційність блокує раціональність¹⁴⁴.

«Мета цієї війни – не переконати, як у класичній пропаганді¹⁴⁵, а зробити інформаційне поле брудним. За допомогою конспірології, страхів, ірраціональних рухів засмітити його до такої міри, щоб неможливо було привести раціональний аргумент на тему майбутнього Донбасу, наприклад, або ролі НАТО у Східній Європі», – вважає британський публіцист й продюсер П. Померанцев¹⁴⁶. «Пропаганда *Russia Today* не пропонує аргументи про те, що Росія – це добре. Вони кажуть, що Захід – це погано», – стверджує экс-голова МЗС Швеції К. Більд¹⁴⁷. До ключових завдань *Russia Today* можна віднести переконання аудиторії в тому, що усі ЗМК рівною мірою не заслуговують на довіру. Діяльність російської (дез)інформаційної системи загалом спрямована не на поширення альтернативних версій правди, а на «розмивання» самого поняття правди¹⁴⁸. Саме тому британський журнал *The Economist* закликає постійно демонструвати брехливість зухвалого російського твердження: у журналістських повідомленнях немає правди, є лише постмодерністський набір різних точок зору¹⁴⁹.

Г. Джоветт і В. О'Доннел зазначають, що за пропаганди існує прихований намір і прихована ідентичність: «Пропагандист прагне контролювати потік інформації, управляти громадською думкою і маніпулювати поведінковими моделями. Це всі типи цілей, які не можуть бути досягнуті, якби справжні наміри були відомі або якби було відкрите справжнє джерело інформації». Також вони розмежовують пропаганду і комунікацію, зокрема, за ознакою наявності цілей, які не належать до кола інтересів одержувача

¹⁴⁴Почепцов Г. Г. Особенности пропагандистских механизмов с двух сторон российско-украинского конфликта [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.psyfactor.org/psyops/propaganda25.htm>

¹⁴⁵ Пропаганда (лат. *propaganda* дослівно – «яка підлягає поширенню (віра)», від лат. *propago* – «поширюю») – поширення ідей, вчень, знань для впливу на громадську думку з метою переконання. В цьому значенні термін «пропаганда» увійшов до лексики європейських мов після заснування у 1622 році Папою Григорієм XV в Римській курії Конгрегації поширення віри (*Congregatio de Propaganda Fide*). Ця римо-католицька організація була створена в епоху Великих географічних відкриттів задля координації місіонерської діяльності [*Propaganda* // Encyclopædia Britannica [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/478875/propaganda>].

Однак пізніше відпочатку нейтральний термін, обмежуючи семантику сферою політики, змінює свою конотацію та значення. Його було дискредитовано, зокрема, через «пропаганду жахів» та брехливі повідомлення за часів Першої та Другої Світових воєн, а також діяльність Імперського міністерства народного просвітництва і пропаганди (*Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda*) Німеччини [*Публіцистика. Масова комунікація: Медіа-енциклопедія / За загал. ред. В.Ф.Іванова. – К.: Академія Української преси, Центр вільної преси, 2007. – 780 с.*].

¹⁴⁶Британський аналітик назвав головною метою російської пропаганди інформаційне «багно» // УНІАН [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unian.ua/politics/1062033-britanskiy-analitik-nazvav-golovnoyu-metoyu-rosiyskoji-propagandi-informatsiyne-bagno.html>

¹⁴⁷Більдт К. Росія рекордно непопулярна на Заході, і *Russia Today* не допомагає // Європейська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2015/04/1/7032516/>

¹⁴⁸Померанцев П. Кремльские зазеркальные войны // *The Guardian* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.theguardian.com/global/2015/apr/10/kremlin-hall-of-mirrors-peter-pomerantsev-long-read-russian-translation>

¹⁴⁹Aux armes, journalistes! // *The Economist* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economist.com/news/europe/21646756-europe-belatedly-waking-up-russias-information-warfare-aux-armes-journalistes?fsrc=scn/fb/te/pe/ed/auxarmesjournalistes>

інформації. Пропаганда їх має, комунікація – ні¹⁵⁰.

Відтоді як пропаганду почали використовувати не за її класичним призначенням з'явився відповідний засіб протидії – контрпропаганда, що ґрунтується на аналогічній методології. Контрпропаганда має на меті безпосередньо або опосередковано нейтралізувати чи представити в хибному світлі твердження, що їх пропонує пропаганда. Контрпропаганда виконує дві функції – упереджувальну і викривальну. Провідною є упереджувальна функція, мета якої формування стійкої громадської думки та ідеологічного імунітету щодо пропагандистських та психологічних впливів опонентів. Викривальна функція полягає у розвінчанні ідей, стереотипів і пропагандистських штампів, а також поясненні населенню навмисної дезінформації з боку опонентів. Успішна контрпропаганда полягає в умінні систематично показувати підґрунтя, мотиви й технологію обману і в кінцевому підсумку навчити людей самостійно викривати ідеологічні провокації опонентів¹⁵¹.

На думку експертів для України застосування контрпропаганди не є доцільним, оскільки:

- це руйнуватиме основи демократії – «той, хто слідує, той наслідує»: принципи демократії і свобода слова засновуються на надійній інформації, і люди мають право мати її, щоб приймати власні рішення¹⁵² (С. Елерте, голова Міжнародної організації Альянс від Балтійського та Чорного моря (*Baltic to Black Sea Alliance*), Є. Бистрицький, виконавчий директор Міжнародного фонду «Відродження»);

- це неприпустимо для органів державної влади, які мають зберігати довіру громадян до себе, адже «небезпека російської пропаганди полягає у тому, що вона не є ідеологічною, а базується виключно на абсурді, а боротися з абсурдом не логічно, його не можна заперечити»¹⁵³ (Є. Федченко, співзасновник руху *StopFake*);

- реактивна позиція є помилковою, потрібною є проактивна: бути завжди позаду, когось наздогоняти, викривати фейки замість творення власного наратива та власної

¹⁵⁰Почепцов Г. Г. Теория коммуникации. – М.: «Рефл-бук», 2003. – С.134,138.

¹⁵¹Что такое контрпропаганда // Информационные войны: технологии выборов и рекламы, манипуляция сознанием [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://voxdocx.com/?p=277>

¹⁵²Відповідь на агресію Росії в інформаційному просторі: круглий стіл / матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uacrisis.org/ua/latvia_informacijna_vojna/; <http://uainfo.org/blognews/521688-yak-virobiti-muntet-proti-gribka-propagandi.html>;

http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/vidpovid_na_informatsiyu_agresiyu_mae_buti_demokratich_nou_samrite_elerte/; *Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії* : круглий стіл / матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/vlasniy_narativ_zamist_kontrpropagandi/

¹⁵³Відповідь на агресію Росії в інформаційному просторі: круглий стіл / матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uacrisis.org/ua/latvia_informacijna_vojna/; <http://uainfo.org/blognews/521688-yak-virobiti-muntet-proti-gribka-propagandi.html>;

http://osvita.mediasapiens.ua/media_law/government/vidpovid_na_informatsiyu_agresiyu_mae_buti_demokratich_nou_samrite_elerte/

історії, яка буде зовсім про інше, а не антиросійська. Варто говорити іншою мовою – не мовою історичних прав на Крим, а мовою міжнародного права, прав людини та захисту людського життя – це буде набагато ефективнішим¹⁵⁴ (А. Портнов, редактор сайту *historians.in.ua*);

- це шлях в нікуди; необхідним є налагодження оперативного надання достовірної інформації про те, що відбувається. Для цього держава має забезпечити журналістам як доступ до самої інформації, так і доступ до ключових осіб, будь-то герой війни чи генерал. Це має спрацювати у внутрішньому, так і зовнішньому медіапросторі¹⁵⁵ (С. Томиленко, в.о. голови Національної спілки журналістів України);

- проєвропейські налаштована аудиторія в Україні та інших країнах потребує альтернативи потворній тактиці пана Путіна, а не її європейської версії¹⁵⁶ (*The Economist*);

- на часі вироблення стратегії інформаційної діяльності, комунікації, що уможливить створення власного об'єктивного інформаційного простору¹⁵⁷ (П. Ауштрявичус, член Комітета з міжнародних справ Європейського Парламенту).

Безперечно, вартою уваги є і позиція громадян: абсолютна більшість – 82 % жителів України – переконані, що українські медіа мають об'єктивно висвітлювати ситуацію в країні (чого не передбачає контрпропаганда – прим. авт.), розповідаючи як про успіхи, так і про помилки у діях українських військових, у діях української влади, надаючи максимально достовірну інформацію про ситуацію¹⁵⁸.

Задовольнити вимоги, що їх висувують експерти та громадяни до інформаційної протидії держави, є можливим через застосування стратегічних комунікацій. У найбільш широкому розумінні стратегічні комунікації є процесом інтеграції досліджень сприйняття аудиторії та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) і врахування отриманих результатів під час планування й реалізації політики та вжиття окремих заходів. Стратегічні комунікації по суті означають обмін (тобто під час спілкування) смислами / ідеями на підтримку

¹⁵⁴Протидія російській інформаційній агресії: спільні зусилля задля захисту демократії: круглий стіл / матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/vlasniy_narativ_zamist_kontpropagandi/

¹⁵⁵Виставлять против российской пропаганды украинскую – это путь в никуда // Апостроф [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://apostrophe.com.ua/article/world/europe/2015-03-10/protivopostavlyat-rossiyskoy-propagande-ukrainskuyu--eto-put-v-nikuda/1364>

¹⁵⁶Aux armes, journalistes! // The Economist [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/news/europe/21646756-europe-belatedly-waking-up-russias-information-warfare-aux-armes-journalistes?fsrc=scn/fb/te/pe/ed/auxarmesjournalistes>

¹⁵⁷V Національний Експертний Форум «Україна. Стрес-тест» / матеріали [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukr.lb.ua/news/2015/03/31/300440_v_natsionalniy_ekspertniy_forum.html; http://lb.ua/news/2015/03/31/300458_ukraine_neobhodimo_sozdavat.html

¹⁵⁸Результати дослідження Київського міжнародного інституту соціології, що проводилося на замовлення ГО «Телекритика» з 1 по 19 грудня 2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/polovina_ukraintsiv_pidtrimue_ideyu_stvorennya_a_kontpropagandistskogo_telekanalu/

національних цілей (тобто стратегічно)¹⁵⁹.

• **Передумови появи стратегічних комунікацій**

Потреба в новому підході до комунікації офіційних структур виникла внаслідок того, що після терактів 11 вересня 2001 р. Захід щоразу програвав комунікативну боротьбу терористам і повстанцям. Було визнано, що **комунікативна діяльність офіційних структур переважно вичерпується реакцією на пропаганду противника**. З цього приводу Дональд Рамсфельд (*Donald Rumsfeld*), тодішній міністр оборони США, зазначав: «Наші вороги вміло адаптувалися до ведення воєн у сучасну медіа-епоху, а ми – здебільшого ні. Більша частина урядових структур США й досі функціонує як магазин «Все по 5 та 10 центів» у *ebay* світі»¹⁶⁰.

Постало питання спроможності Заходу з усім його обсягом бюрократії та рівнями ієрархії успішно протидіяти гнучкому та безцеремонному противнику. Терористичні організації та повстанці не зв'язані вимогами щодо етичності повідомлень і можуть швидко поширювати свої меседжі, сформульовані на основі напівправди та неправди. Офіційні ж структури вимушені проводити ретельний аналіз інформації перед її представленням, внаслідок чого надана ЗМІ(К) інформація вже не має великого значення для новин. З іншого боку, якщо повідомлення формулюються швидко і містять неправду, це може зруйнувати довіру суспільства. У результаті таких інформаційних дій Захід постав перед потребою вибору **між швидкістю і точністю повідомлень**.

• **Стратегічні комунікації: поняття та завдання**

Згідно з науковими підходами Дж. Ная-мол. (*Joseph S. Nye, Jr.*) результат конфліктів залежить не тільки від того, чия армія переможе, а й від того, чий переможе наратив. Ці ідеї набули поширення у військовій думці й практиці. Наприклад, у *COIN*-доктрині НАТО¹⁶¹ стверджується: «Як не парадоксально, реальність така, що «те, у що вірять, є більш важливим, ніж те, що істинно». **Військові зрозуміли, що фактичні результати тактичних операцій є менш важливими, ніж те, що місцеве населення думає про них**. Перемога у боротьбі за уявлення людей про такі операції і є метою реалізації стратегічних комунікацій.

¹⁵⁹US Department of Defense : Report on Strategic Communication [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/dod/dod_report_strategic_communication_11feb10.pdf

¹⁶⁰Цит. за: Dimitriu G. R. Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan / G. R. Dimitriu // Public Relations Review. – 2012. – Vol. 38, Issue 2. – P. 195–207.

¹⁶¹ Союзницька спільна доктрина боротьби з повстанцями (*COIN*) AJP-3.4.4 Північноатлантичного альянсу була запроваджена у листопаді 2008 року і оновлена в лютому 2011 року (цей документ доступний тільки працівникам НАТО).

Вислів «стратегічні комунікації» було вперше застосовано Вінце Вітто (*Vince Vitto*) – головою Цільової групи з поширення керованої інформації Ради з оборонної науки, Пентагон, США – у 2001 році¹⁶². Приблизно у середині 2006 р. він почав використовуватися у військово-політичному лексиконі Європи. Відтоді «стратегічні комунікації» як поняття й відповідна діяльність стали складником доктрини, структур і операцій НАТО. Стверджується, що США і НАТО свідомо обрали це досить розпливчате поняття через його нейтральність і місткість, адже такі поняття, як «інформаційний вплив» і «психологічні операції» надмір асоціюються з маніпулюванням, дезінформацією та експлуатацією. Брак однозначності розуміння поняття «стратегічної комунікації» лише посилюється одночасним застосуванням близьких за змістом понять: «м'яка сила», «стратегічний вплив», «інформаційна війна», «управління сприйняттям», «глобальне залучення» тощо¹⁶³.

«Політика стратегічних комунікацій НАТО» (*NATO Strategic Communications Policy*) – один із засадничих документів Альянсу в цій сфері – подає таке трактування поняття: *стратегічні комунікації НАТО – скоординоване і належне використання комунікативних можливостей і діяльності Північноатлантичного альянсу – публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю [цивільних], військових зв'язків з громадськістю, інформаційних та психологічних операцій – у разі необхідності для підтримки політики Альянсу, операцій і заходів та з метою просування цілей НАТО.*

На нашу думку, це визначення є доволі розмитим, а на переконання досвідчених фахівців Альянсу¹⁶⁴, воно потребує перегляду, зважаючи на досвід, отриманий в Афганістані та Лівії.

За відсутності єдиного визначення стратегічних комунікацій існує, проте, низка їх сенсоутворювальних характеристик, присутніх в більшості запропонованих на сьогодні дефініцій.

Стратегічні комунікації передусім є *діяльністю з гармонізації тем, ідей, образів і дій*. Стратегічні комунікації передбачають діалог і підхід до побудови відносин на основі уважного ставлення до культурних та історичних особливостей, місцевих способів ведення справ і виявлення місцевих лідерів думок.

¹⁶²NATO Strategic Communication: More to be Done? / Steve Tatham, Rita Le Page; National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. – Rīga, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/6808986/NATO_Strategic_Communication_More_to_be_done

¹⁶³Dimitriu G. R. Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan / G. R. Dimitriu // Public Relations Review. – 2012. – Vol. 38, Issue 2. – P. 195–207.

¹⁶⁴NATO Strategic Communication: More to be Done? / Steve Tatham, Rita Le Page; National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. – Rīga, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/6808986/NATO_Strategic_Communication_More_to_be_done

Стратегічні комунікації спрямовані на підрив і делегітимізацію противника у спосіб набуття підтримки й визнання з боку місцевого населення, електорату своєї країни, міжнародної громадськості та усіх інших цільових груп. Сутність стратегічних комунікацій полягає в тому, що **сформульовані для різних цільових аудиторій меседжі не конфліктують (не протирічать) один з одним.**

Ефективними вважаються такі стратегічні комунікації, що не вичерпуються спрямуванням на одну конкретну цільову аудиторію, а беруть до уваги ймовірні наслідки сприйняття конкретного меседжу всіма іншими можливими цільовими аудиторіями¹⁶⁵.

Відтак, **змістовим ядром стратегічних комунікацій є формування [стратегічного] нарративу** – переконливої сюжетної лінії, яка може пояснити події аргументовано і з якої можна дійти висновків щодо причин знаходження держави в конфлікті, значення цього становища та щодо перспектив держави у разі успішного виходу з нього.

Стратегічний нарратив формується на підставі існуючих у суспільстві уявлень і цінностей. Стратегічні нарративи навмисно¹⁶⁶ побудовані або посилені з ідей і думок, які вже циркулюють, вони пропонують інтерпретацію ситуації та підказують відповіді. Щоб бути ефективними, стратегічні нарративи мають входити в резонанс із цінностями, інтересами і заботонами цільових аудиторій. Стратегічні нарративи формулюють кінцеві стани і пропонують спосіб досягнення мети, забезпечуючи громадськість розумінням і сенсом подій, пов'язаних із застосуванням воєнної сили.

Підсумовуючи все вищезазначене, перелічимо **ключові компоненти процесу реалізації стратегічних комунікацій**¹⁶⁷:

а) розуміння владою суспільства, його інформування та залучення для просування інтересів і цілей через вплив на сприйняття, установки, переконання та поведінку;

¹⁶⁵Проілюструвати можна на прикладі промови Дж. Буша з приводу терористичних атак 11 вересня. Риторика американського президента здивувала європейських партнерів і викликала глибоку тривогу в мусульманських країнах, зокрема його порівняння «війни проти терору» з хрестовими походами та зіткненням цивілізацій: «Ти або з нами, або з терористами». Його героїчні слова були призначені для американського внутрішнього споживання, де вони дійсно були сприйняті позитивно. Але трансляція цієї промови на міжнародну аудиторію виявилася грубою помилкою стратегічних комунікацій. Це не тільки підтвердило нарратив Аль-Каїди, що сіоністсько-християнської альянс спрямований на знищення ісламу, а й сформувало в багатьох поміркованих мусульман думку, що американці були залучені до боротьби з ісламом як таким. Пізніше американський уряд вжив безліч заходів і створив купу нарративів, щоб уточнити, що війна з терором була **«звичайно, не спрямована»** на всіх мусульман, проте збиток уже було завдано.

¹⁶⁶Freedman L. The Transformation of Strategic Affairs / Lawrence Freedman // The Adelphi Papers. – London: Routledge, 2006. – Vol. 45; Iss. 379.

¹⁶⁷NATO Strategic Communication: More to be Done? / Steve Tatham, Rita Le Page; National Defence Academy of Latvia Center for Security and Strategic Research. – Rīga, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.academia.edu/6808986/NATO_Strategic_Communication_More_to_be_done

б) узгодження дій, зображень, висловлювань на підтримку політики й планування з метою досягнення всеосяжних стратегічних цілей (*overarching strategic objectives*);

в) визнання того, що всі операції і види діяльності є важливими компонентами процесу комунікації, оскільки все, що говорить і робить НАТО, або не спромігся сказати й зробити НАТО, має передбачувані й непередбачувані наслідки для цільових і нецільових аудиторій;

г) визнання того, що стратегічні комунікації є не додатковими діями, а невід'ємною частиною планування та реалізації усіх воєнних операцій та видів діяльності.

• *Процес інституалізації стратегічних комунікацій*

Активний розвиток теоретичних ідей та практики стратегічних комунікацій був зумовлений перебігом місії НАТО в Афганістані, точніше, допущеними там помилками. Незважаючи на те, що від самого початку кампанії в Афганістані вживалися численні комунікативні заходи та справлявся [психологічний] вплив, питання про всеохоплюючу комунікативну стратегію з метою координування різних різних видів діяльності та меседжів не порушувалося. Під час реалізації інформаційно-комунікативної діяльності:

а) не приділялося достатньої уваги світовій громадській думці – зусилля були зосереджені переважно на аудиторіях у самому Афганістані. У результаті протягом тривалого часу, зокрема, американській громадськості було неясним, що саме сталося в Афганістані та чи досягла місія успіху;

б) психологічні операції та кампанії були спрямовані передусім на підтримку воєнних операцій, відтак, меседжі були зорієнтовані переважно на цивільне населення і мали на меті відокремити мирних громадян від талібів і запобігти підтримці ними талібів у конфлікті. При цьому на важливість місцевого населення як такого практично не зважалося, а мета вироблення меседжів не виходила поза межі потреби усунення терористів.

З серпня 2003 р. НАТО перебрало на себе командування Міжнародними силами сприяння безпеці (*International Security Assistance Force, ISAF*)¹⁶⁸ і згодом стало відповідальним за всі операції в Афганістані.

Зауважимо, що у багатьох європейських країнах було далеко не очевидним, чи має місія в Афганістані суспільну підтримку, тоді як американський народ сприймав її цілком позитивно від моменту започаткування. Європейці були готові підтримати реконструкцію і стабілізацію в Афганістані, але, наприклад, у Італії, Іспанії та Німеччині громадська

¹⁶⁸ Міжнародні сили сприяння безпеці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Міжнародні_сили_сприяння_безпеці

думка переважно не підтримувала будь-яку участь у бойових діях. Також не було очевидним, яким має бути внесок різних країн НАТО, і коли навесні 2006 року стало зрозуміло, що сили талібів насправді збільшилися останніми роками і що тепер війська Альянсу регулярно залучені до бойових дій, критичні заяви європейської громадськості ставали дедалі голоснішими.

Ця ситуація обумовила, зокрема, рішення тодішнього Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі генерала Джеймса Джонса (*James Jones*) про те, що діяльність у сфері стратегічних комунікацій має бути включеною до [переліку завдань] Штабу Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі, вищого військового органу Північноатлантичного союзу. Найважливішим висновком неопублікованої доповіді НАТО з питань стратегічних комунікацій (травень 2007 р.) був такий: **НАТО має розробити єдиний (*consistent*) наратив, і усі операції та дії мають відповідати цьому наративу.**

У жовтні 2007 р. тодішній Генеральний секретар НАТО Яап де Хооп-Схеффер (*Jaap de Hoop Scheffer*) все ще критично оцінював комунікативну діяльність Альянсу: «Коли справа доходить до відео, говорячи відверто, ми досі в кам'яному віці. НАТО не має можливості зібрати відео з полів [бою], щоб показати людям, що відбувається. Ми також ледь «у грі», коли справа доходить до інтернету». Відтоді НАТО активізувався у *Twitter*, *Facebook*, *Flickr* та *YouTube*, наразі він має свій власний веб-сайт і телеканал та працює з додатками на *Iphone*. З метою протидії пропаганді талібів відео та зображення операцій НАТО розсекречені і є відкритими для громадськості. Як наслідок, зростаюча кількість знімків, зроблених під час операцій відео-групами військових підрозділів, камерами, закріпленими на шоломах, або з повітряних платформ, дозволяють дедалі частіше спростовувати необґрунтовані претензії з боку талібів.

31 жовтня 2007 р. з'явилася директива «Вдосконалення стратегічних комунікацій НАТО» (*Enhancing NATO's Strategic Communications*), а за рік – директива щодо стратегічних комунікацій від Штабу Верховного головнокомандувача ОЗС НАТО в Європі, в якій підкреслювалася відповідна підтримка тилу¹⁶⁹. І вже у 2008 р. питання стратегічних комунікацій потрапило до політичного документа Альянсу, що ним є Декларація саміту НАТО.

¹⁶⁹Dimitriu G.R. Winning the story war: Strategic communication and the conflict in Afghanistan / G. R. Dimitriu // Public Relations Review. – 2012. Vol. 38, Issue 2. – P. 195–207.

Фахівці зазначають, що після саміту 2009 р. робота над розвитком можливостей Альянсу у сфері стратегічних комунікацій стала постійною¹⁷⁰, що виявляється у:

(а) *нормативно-правовій діяльності*, підсумком якої є система взаємопов'язаних документів, що регулюють сферу стратегічних комунікацій, – концепції, доктрини, політики, директиви тощо.

(б) *структурно-організаційній діяльності*, результатом якої, зокрема, є ухвалення рішення про створення в Латвії **Центру передового досвіду**¹⁷¹ з питань стратегічних комунікацій (*The NATO Strategic Communications Centre of Excellence*, або *NATO StratCom COE*), що розпочав роботу в січні 2014 р., і був акредитований 1 вересня того самого року. Сім держав-членів Альянсу підписали меморандуми про взаєморозуміння щодо функціонування Центру: Естонія, Німеччина, Італія, Латвія, Литва, Польща і Великобританія. Центр є військовою структурою, що відповідно до ст. 14 Паризького протоколу має статус міжнародної військової організації.

Завданнями Центру є:

- розроблення програм для сприяння розвитку та гармонізації доктрини стратегічних комунікацій;
- проведення досліджень та експериментів з метою пошуку практичних рішень для розв'язання існуючих проблем;
- «вивчення уроків» застосування стратегічних комунікацій під час операцій;
- підвищення навчальних та освітніх зусиль й можливостей взаємодії.

Центр працюватиме як центральний осередок для обговорення та експертизи різних дисциплін зі сфери стратегічних комунікацій: публічної дипломатії, зв'язків з громадськістю, військових зв'язків з громадськістю, інформаційних та психологічних операцій.

І хоча ідею про створення Центру було висловлено Латвією та підтримано Альянсом ще наприкінці 2012 р., на офіційному рівні визнається, що саме в контексті російської агресії проти України діяльність Центру є життєво необхідною для посилення відповідної спроможності НАТО. Інформаційна війна та пропаганда, ініційовані Росією,

¹⁷⁰NATO Accredits Centre of Excellence for Strategic Communications in Riga / Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia (02.09.2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/39360-nato-accredits-centre-of-excellence-for-strategic-communications-in-riga>

¹⁷¹Центр передового досвіду з питань стратегічних комунікацій є двадцятим центром передового досвіду. Такі центри є або національно, або міжнаціонально заснованими військовими органами НАТО, які збирають інформацію, надають експертизи, розвивають знання з певних питань і роблять свій внесок у впровадження та поширення відповідних тем, підтримуючи в такий спосіб трансформацію НАТО.

переконливо довели, що важливість стратегічних комунікацій суттєво зросла у вік нових технологій¹⁷².

Ці заяви мають відповідне фінансове забезпечення. Наприклад, канадський уряд на початку вересня 2014 р. виділив цільову фінансову допомогу у 1 млн дол. на користь трьох європейських центрів НАТО – кібербезпеки, енергетичної безпеки та стратегічних комунікацій – «з метою допомоги у стриманні російських операцій у Східній Європі»¹⁷³.

13 березня 2015 року Прем'єр-міністр Великобританії Девід Кемерон (*David Cameron*) і Генеральний секретар НАТО Йенс Столтенберг (*Jens Stoltenberg*) під час зустрічі¹⁷⁴ обговорили необхідність боротьби з тактикою «гібридної війни», яку застосовує Росія в Україні, Молдові і Грузії, особливо щодо поширюваної неправдивої інформації та відповідних інформаційних кампаній, й дійшли висновку, що «ефективні стратегічні комунікації відіграють головну роль у протидії російській пропаганді».

Висновки

1. Пропаганда і контрпропаганда є арсеналом інформаційного протистояння попередніх часів. Їх ключова відмінність від сучасного інструментарію, що ним є [стратегічні] комунікації, – це відсутність зворотного зв'язку, принципова відмова бачити в аудиторії, на яку спрямовано вплив, повноцінного суб'єкта, що має власну точку зору. Ознака «комунікативний» щодо процесу взаємодії підкреслює особливий статус аудиторії, адже успішний вплив може бути лише за умов врахування інтересів, цінностей, ідеалів аудиторії, тобто вимогою є розмовляти однією мовою з аудиторією у прямому й переносному значенні цього слова. По суті вже має місце не вплив, а взаємовплив. Ефективність застосування у суспільно-політичному просторі [демократичних країн] суб'єкт-суб'єктного підходу у порівнянні з суб'єкт-об'єктним є аналогічною до використання підходу «win-win» у порівнянні з підходом «win-lost».

2. Стратегічні комунікації – це процес інтеграції досліджень сприйняття аудиторії та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) і врахування отриманих результатів під час реалізації політики, планування та операцій на кожному рівні. Стратегічні комунікації спрямовані на підрив і делегітимізацію противника у спосіб набуття підтримки й визнання з боку місцевого населення, електорату своєї країни, міжнародної громадськості та усіх інших цільових груп.

¹⁷²NATO Accredits Centre of Excellence for Strategic Communications in Riga / Ministry of foreign affairs of the Republic of Latvia (02.09.2014). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.lv/en/news/latest-news/39360-nato-accredits-centre-of-excellence-for-strategic-communications-in-riga>

¹⁷³Канада надасть Україні \$1 млн через трастові фонди НАТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurointegration.com.ua/news/2014/09/5/7025717/>

¹⁷⁴Prime Minister meeting with NATO Secretary General, 13 March 2015 : Press release. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government/news/pm-meeting-with-nato-secretary-general-13-march-2015>

3. Діяльність НАТО зі стратегічних комунікацій є усталеною практикою, що має місце з 2007 р. Загальними передумовами звернення до ідеї стратегічних комунікацій став комунікативний програш офіційних структур терористам, конкретними чинниками – помилки, яких припустився Альянс під час миротворчої операції в Афганістані.

ВИСНОВКИ

1. Нові умови функціонування держави, спричинені інформаційними викликами гібридної війни, є такими:

- необхідність забезпечення стабільної діяльності держави, у тому числі виборчого процесу, в умовах функціонування безпрецедентних потоків антиукраїнської пропаганди;
- новий погляд на роль та значущість інформаційної безпеки та комунікативної діяльності держави;
- потреба пошуку балансу між свободою слова та протидією агресивним впливам;
- диференціація інформаційної діяльності органів влади відповідно до нав'язаного штучного поділу внутрішньодержавного простору, а відтак й аудиторій (в окупованій зоні, в зоні проведення АТО та на решті території України);
- необхідність високоінтенсивної інформаційно-комунікативної присутності в міжнародному просторі.

2. Наразі одночасно з фізичною окупацією українських територій триває їх інформаційна окупація, тобто встановлення певного режиму функціонування інформаційного простору, за якого порушуються інформаційні права українських громадян на окупованих територіях. Відповідно держава має шукати способи забезпечення цих прав.

3. Як свідчить практика воєнних дій, підтримка місцевого населення, населення країни в цілому та міжнародної спільноти є критично важливою для розв'язання конфлікту. Нове явище, що позначає сучасні конфлікти, – це взаємопов'язаність різних цільових аудиторій. У результаті появи нових медіа збільшилася культурна обізнаність та водночас поглибилася диференціація між цими групами, які, проте, є єдиною глобальною аудиторією.

4. Чутливі питання, пов'язані з воєнними діями, адекватно не висвітлені через офіційні джерела, стають предметом пропаганди опонентів.

5. Агресія РФ проти України спочатку в Криму, а потім на Донбасі супроводжувалася масштабною інформаційною кампанією, що позначається цілісністю меседжів, тотальною дезінформацією ключових цільових груп і масштабним використанням фейкової інформації на всіх рівнях.

6. Перші прояви загроз інформаційній безпеці України з боку РФ виявилися після парламентських виборів 2006 року, коли в Криму перемогу одержала Партія регіонів та «Русский блок». Відтоді з'явилися ознаки цензури щодо українських та кримськотатарських ЗМІ. Крим почали активно відвідувати такі російські політичні діячі

як К. Затулін, В. Жириновський та Ю. Лужков, які у своїх заявах відверто закликали до відділення півострову та приєднання його до Росії. Поширення набув і так званий козацький рух, учасники якого займали проросійську позицію та нерідко влаштовували сутички з місцевим населенням.

7. Практично миттєве захоплення півострову стало можливим через вплив історичних особливостей розвитку даного регіону: переважання російськомовного населення та відповідно російського медіапродукту (серед друкованих ЗМК 72 % за мовою видання були російськомовними), відсутність якісних кримськотатарських ЗМК, розташування в Севастополі військової бази Чорноморського флоту РФ, конфлікти на ґрунті питання повернення кримських татар на історичну батьківщину, поновлення їхніх економічних, соціальних, політичних прав. Ці фактори поступово та підсвідомо формували уявлення про Крим як територію, що має належати Російській Федерації.

8. Широкий спектр інформаційно-пропагандистських заходів РФ став складовою операції з захоплення Криму. Серед найбільш поширених технологій маніпулювання масовою свідомістю були наступні: *інформаційна блокада, використання медіаторів, методи ефекту першості та упереджувального удару, переписування історії, метод зворотного зв'язку* (передбачав проведення штучно інсценованих масових акцій на підтримку відторгнення Криму від України), прийоми *емоційного резонансу, сенсаційності та психологічного шоку* тощо.

9. Наразі окупаційна влада Криму майже згорнула свободу слова, навіть юридично виключивши можливість функціонування на півострові будь-яких ЗМК, крім проросійських. Умови перереєстрації (реєстрації) кримських ЗМК згідно з російським законодавством та ліцензування в Роскомнагляді (Роскомнадзор) фактично запровадили на території Криму цензуру. Припинено вихід в ефір усіх українських телеканалів, а також незалежної ЧТРК («Чорноморська телерадіокомпанія»). Захоплено українську державну телерадіокомпанію «Крим».

10. Україна втратила основні технічні можливості забезпечення своєї інформаційної присутності на Донбасі. На момент початку окупації найпотужніші в Донецькій та Луганській областях передавачі аналогового телевізійного мовлення і найвищі точки їх, розташовані в містах Донецьку, Луганську та Ровеньках, опинилися під контролем сепаратистів. Аналогічно сталося з державним майном, обладнанням. В умовах окупації довелося продовжувати свою роботу значній частині персоналу місцевих телерадіоорганізацій (ТРО) та філій Концерну РРТ (радіомовлення, радіозв'язку та телебачення), а також місцевим операторам кабельного телебачення. Це відразу створило

для сепаратистів вирішальні можливості у витісненні з медіапростору українського контенту і налагодженні власного пропагандистського мовлення.

11. Інформаційна діяльність терористичних організацій на Сході України має виразні ознаки ретельно підготовленої інформаційно-психологічної операції, що ведеться всіма можливими каналами комунікації, а також ґрунтується на підготовці інформаційних матеріалів відповідно до потреб різних груп населення. При цьому відбувається:

- провокування антивоєнних настроїв, війна зображується не як захист від агресора, а як війна проти мирних громадян;
- легітимація проросійських маріонеткових урядів у східній окупованій зоні в очах українських громадян;
- вплив на особовий склад ЗСУ – серед солдат поширюються чутки про перебіжчиків з боку української армії, заниження офіційних даних про загиблих та зраду командування тощо;
- пропаганда серед населення прифронтної зони – регулярно поширюються чутки про очікувані «зачистки» та поновлення бойових дій, відповідальність за що перекладається виключно на українську сторону.

12. Агресивного інформаційно-психологічного впливу Російської Федерації зазнає не лише українське та російське суспільство, громадяни країн пострадянського простору, а й населення США, країн ЄС. Для реалізації цього впливу застосовується арсенал засобів, передусім телебачення та інтернет-ресурси. Оплотом російського іномовлення є одіозний телеканал *Russia Today (RT)*, заснований у 2005 р., що транслюється у понад 100 країнах світу, має 700 млн аудиторію, цілодобове мовлення. Наприкінці 2014 р. було додатково запущено інтернет-портал «Sputnik», який використовує інформаційний потік телеканалу *RT*, що значно збільшує можливості доступу до інформації, яку створює та поширює *RT*.

13. Російські пропагандистські ресурси вдало експлуатують ідею свободи слова та інформації для поширення дезінформації в американському та європейському суспільстві з метою не просто викликати довіру аудиторії або переконати її у власній правоті (на відміну від класичної публічної дипломатії), а, розповсюджуючи теорії змови та неправдиві чутки, викликати сумніви, розгубленість, відчуття зневіри. За словами Т. Снайдера, відомого американського історика, професора Єльського університету: «мета російської пропаганди в тому, щоб показати, що правди, по суті, не існує»¹⁷⁵.

14. Україна має виробити комплексний та цілісний підхід до вирішення проблем, спричинених інформаційними викликами гібридної війни, оскільки наразі реагування має

¹⁷⁵ <http://opinion.platfor.ma/timoti-snaider/>

характер точкових та до певної міри хаотичних дій. До того ж потрібно відійти від малоперспективної моделі інформаційного протиборства «пропаганда – контрпропаганда» на користь застосування комунікативної політики держави в цілому та стратегічних комунікацій зокрема, в чому переконає сучасний євроатлантичний досвід. Пропаганда і контрпропаганда є арсеналом інформаційного протистояння попередніх часів. Їх ключова відмінність від сучасного інструментарію, що ним є [стратегічні] комунікації, – це відсутність зворотного зв'язку, принципова відмова бачити в аудиторії, на яку спрямовано вплив, повноцінного суб'єкта, що має власну точку зору.

15. Стратегічні комунікації – це процес інтеграції досліджень сприйняття аудиторії та зацікавлених сторін (стейкхолдерів) і врахування отриманих результатів під час реалізації політики, планування та операцій на кожному рівні. Стратегічні комунікації спрямовані на підрив і делегітимізацію противника у спосіб набуття підтримки й визнання з боку місцевого населення, електорату своєї країни, міжнародної громадськості та усіх інших цільових груп.

16. Впроваджувати та інституалізувати практику стратегічних комунікацій в Україні важливо і як у короткостроковій (у відповідь на російську гібридну війну), так і у довгостроковій перспективах, адже відмова від позаблокового статусу включила до порядку денного питання приєднання до НАТО. Це вимагатиме не лише відповідності базовим вимогам, а й практиці діяльності Альянсу. Також не виключаємо у перспективі наближення спроможності держави у сфері стратегічних комунікацій до базових вимог вступу до Альянсу.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Ситуація, що склалася внаслідок системних інформаційних впливів як частини гібридної війни, потребує комплексного розв'язання і, відповідно, консолідації зусиль державного і недержавного сектору, дій як у внутрішньому, так і зовнішньому просторі, предметної взаємодії з різними цільовими аудиторіями. Змістом релевантної інформаційної, а в ідеалі – комунікативної діяльності держави передусім має стати процес «розмінування» свідомості: «Україна прагнула свободи, обравши європейський шлях, проте зіштовхнулася з мисленням і уявленнями про безпеку, які на побутовому рівні асоціюються з висловом «прагнемо стабільності». Омріяну «стабільність» наразі мають ті, хто (свідомо чи вимушено) мешкають на Донбасі й у Криму. <...> Й понад те, сьогодні «ціна повернення» безпосередньо залежить від того, наскільки швидко буде «розміновано» свідомість щодо вирішення проблеми національної самоідентифікації, каталізатором якої має бути задоволення економічних і соціальних інтересів громадян України»¹⁷⁶.

До загальних рекомендацій належать:

- виробити комунікативну політику держави, вжити заходів з її належного інституційного та ресурсного забезпечення;
- визначити стратегічні комунікації частиною цілісною комунікативної політики держави;
- забезпечити координацію комунікативних дій різних суб'єктів владних повноважень та неурядових організацій (у т.ч. міжнародних);
- ухвалити стратегію інформаційної присутності України на окупованих територіях.

Відповідно до окремих складових комунікативного процесу рекомендації є такими.

КОНТЕНТ

1. Тема повернення Криму має бути частиною щоденного контенту різноманітних інформаційних заходів (новини, суспільні проекти, реклама на вулицях тощо). Органам державної влади необхідно приділити особливу увагу характеру змістовного наповнення інформаційних повідомлень. Окрім використання у риторичі таких очевидних тез як «Крим є і буде українським» варто систематично посилатись на історичні, економічні, соціально-гуманітарні аспекти розвитку півострову у складі Української держави. Такі

¹⁷⁶Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред.В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – С.18.

супроводжувальні матеріали сприятимуть поступовому м'якому (на протипагу стресовому) налаштуванню свідомості громадян Криму до реінтеграційних перспектив.

2. Актуалізації потребує тематика суспільно-політичної ситуації в Криму, яка дещо відійшла на другий план порівняно з подіями на Сході України. Постійного нагадування українській і світовій громадськості вимагають проблеми Криму, які не зникають, а й навпаки, дедалі зростають. Для цього необхідним є проведення спільного засідання профільних органів державної влади з представниками незалежних українських медіа з метою вироблення рамкового бачення щодо поширення інформаційних матеріалів про події в Криму. Доцільним є залучення незалежних мас-медіа для висвітлення ситуації в Криму на такому самому рівні, на якому вони працюють щодо подій на Сході України, зокрема в районі проведення АТО.

3. Посиленої уваги та належної комунікативної взаємодії потребує громадськість на ділянках, що межують з тимчасово окупованими територіями. На цій території панує страх перед прокремлівськими окупантами, що призводить, зокрема, до існування в середовищі місцевих медіа негласного переліку «заборонених тем» та «заборонених експертів» для публікацій. З метою подолання означених проблем доцільною видається активізація регіональних медіа-центрів Міністерства оборони України, профільних підрозділів цивільно-військових адміністрацій, незалежних журналістів щодо налагодження безпосередньої комунікації з населенням, а також з працівниками місцевих ЗМК стосовно роз'яснення дій українських військових та максимального поширення фактів про агресивну політику керівництва РФ.

4. Забезпечення мовних прав громадян все ще не набуло необхідного рівня. Наприклад, Національному інформаційному агентству України УКРІНФОРМ варто забезпечити перекладом на російську та кримськотатарську мови сайт Інформаційно-аналітичного центру «Єдина країна» (<http://www.ukrinform.ua/iac>), який є стратегічним інструментом донесення позиції Української держави до її національних меншин. До останнього часу чи не єдиним сайтом органів державної влади що має кримськотатарську версію є сайт Міністерства інформаційної політики України.

5. Іншим аспектом забезпечення мовних прав громадян має стати розв'язання проблеми виділення ефірного часу на одному з телеканалів ефіру для мовлення кримськотатарською мовою. Беручи за приклад досвід країн Європейського Союзу можна реалізувати один з таких варіантів: виділити щоденний годинний блок; запропонувати певний відсоток часу ефіру; виділити певний час та день для трансляції спеціальної програми мовою нацменшини; як варіант-мінімум – запропонувати щоденну десятихвилинну інформаційну програму.

6. Вважаємо за доцільне на відповідних інтернет-ресурсах збільшити розміщення актуальної відеоінформації з різних об'єктів зони АТО, а також Криму.

КАНАЛИ

7. Особливої уваги та підтримки профільних органів влади потребує участь України у створенні спільного інформаційного російськомовного телеканалу для країн ЄС та держав Східного партнерства, яке є частиною рішення стосовно Плану дій із побудови стратегічної комунікації з метою протидії постійним кампаніям дезінформації з боку Росії¹⁷⁷.

8. Актуальним є продовження на міжнародному рівні лобювання щодо позбавлення ліцензій пропагандистських ресурсів РФ.

9. Доцільним є створення у складі Національної суспільної телерадіокомпанії України окремої редакції (робочої групи) програм для Донбасу з покладанням на неї функцій з розробки програмної концепції мовлення, вимог до контенту з урахуванням специфіки цільової аудиторії, підготовки пропозицій щодо менеджменту, кадрового складу, логістики та інституційно-організаційної моделі закладів спеціального телерадіомовлення на території Донбасу.

10. До завершення формування суспільного мовлення можливим є створення на юридичній та матеріально-технічній базі Донецької та Луганської ОДТРК єдиної державної регіональної телерадіоорганізації (ТРО), спеціально призначеної для національного мовлення на тимчасово окупованих та суміжних територіях.

11. Важливим є збільшення кількості альтернативних джерел у межах спеціального мовлення на Сході України (регулярна ретрансляція авторитетних міжнародних медіа на кшталт *Euronews*, *BBC*, Радіо Свобода, *Deutsche Welle*, *CNN* тощо), а також тих російських ЗМК, що не є транслятором офіційної кремлівської пропаганди та антиукраїнської риторики (наприклад, телеканал «Дождь», радіостанція «Эхо Москвы»).

12. Доцільним є створення окремого кримського телеканалу (або редакції) на базі національного телеканалу із цільовим державним і недержавним фінансуванням.

13. Популяризації потребує створений у 2014 році Ресурсний центр допомоги вимушеним переселенцям (<http://pereselennya.org/>), що являє собою спільний проект громадських ініціатив і Секретаріату Уповноваженого Верховної Ради з прав людини. Вважаємо за необхідне розмістити посилання на нього на головних сторінках сайтів органів державної влади, оскільки чисельні ініціативи держави залишаються поза увагою

---

¹⁷⁷European Council Conclusions on external relations, 19 March 2015 : Press release. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2015/03/conclusions-russia-ukraine-european-council-march-2015>

більшості громадян, що негативно позначається на іміджі української влади, особливо в умовах нестабільної соціально-економічної ситуації в країні.

14. Оптимізації потребує система представлення для світового співтовариства доказів російської присутності в Україні. Наразі є принаймні декілька відповідних ресурсів різного рівня офіційності та наповнюваності (розділ на сайті Мінінформполітики, сайти «*Ukraine Under Attack*» та «Доказ»), які позначаються слабо структурованою інформацією. Вбачається доцільним сформуванню на базі одного з цих ресурсів єдиний цілісний архів бази доказів російської агресії в Україні. Представлена інформація має супроводжуватись вичерпними поясненнями щодо належності тих чи інших речових доказів саме РФ, а сам ресурс має вестись не стільки українською, скільки англійською, німецькою, французькою та іспанською мовами (для відеоматеріалів, що поширюються в якості доказів присутності українською / російською мовами доцільно робити титрування англійською). Посилання на відповідний ресурс (помітний банер на головній сторінці) має бути на всіх сайтах органів державної влади України (всіх версіях сторінок).

ЗВОРОТНИЙ ЗВ'ЯЗОК

15. Доцільною є розробка та поширення в середовищі вимушених переселенців анкет з метою виявлення їх оцінки державної політики щодо мігрантів, побажань або скарг щодо забезпечення прав і свобод, прагнення повернутись до місць постійного проживання. Такі соціопитування могли б стати джерелом об'єктивної інформації про життя мігрантів, їх проблеми, соціально-психологічний стан, бачення майбутніх перспектив регіону постійного проживання та допоможе органам української влади в процесі політичного реагування та вироблення практичних рішень.

16. З метою належного фіксування випадків порушення прав і свобод громадян на тимчасово окупованих територіях доцільним є створення відповідного окремого веб-ресурсу. Сайт повинен мати інструменти для реєстрації скарг на дії «місцевої влади» з фото чи відео доказами, з можливістю в подальшому передавати ці матеріали до судових інстанцій.

17. Важливим є стимулювання поширення та створення можливостей для розвитку низової участі (*grass-roots participation*) мешканців прифронтових територій через запровадження інструменту он-лайн петицій, громадських слухань, організацію кампаній із елементами дієвої участі громадян для висловлення власної позиції та пропозицій.

КОМУНІКАТИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ

18. Визначити доцільність запровадження в українських ЗМК посади прес-омбудсмена, що є однією з найбільш давніх систем саморегулювання медіа. У багатьох країнах прес-омбудсмен представляє собою редактора від читачів, до повноважень якого входить розгляд звернень читачів конкретного видання з конкретними пропозиціями, скаргами, претензіями або проблемами. Наприклад, у Великій Британії посада омбудсмена існує в таких відомих виданнях як «*Daily Mirror*», «*Observer*», «*Guardian*». Друкуючи спростування та вибачення, омбудсмени прагнуть до об'єктивності та таким чином підвищують довіру читача до джерела інформації. При цьому запровадження посади прес-омбудсмена (з огляду на його новизну у середовищі українських журналістів) має супроводжуватися широкою популяризацією ідеї саморегулювання в цілому.

19. Представникам профільних органів державної влади та медіаспільноти доцільно провести спільні консультації щодо вироблення принципів та правил роботи журналіста в зоні проведення АТО, а також рекомендації загальнонаціональним та регіональним мовникам щодо висвітлення подій на окупованих територіях і в зоні бойових дій. При цьому можна використовувати вже накопичений досвід, що його зокрема відтворено у розробленому Патріком Челоу (*Patrick Chelley*) «Посібнику для журналіста в зоні АТО» – Тренінг з перебування у ворожому середовищі¹⁷⁸, або в Інструкції ВВС «Тероризм і національна безпека»¹⁷⁹.

Відповідні вироблені рекомендації варто розмістити в окремому розділі на сайті Міністерства інформаційної політики України.

20. Актуальним є створення Керівництва з використання соціальних мереж для військовослужбовців та членів їх сімей на кшталт американського «*U.S. Army Social Media Handbook*». Цей документ з-поміж іншого забороняє: критику керівництва збройних сил та начальників усіх рівнів; розміщення інформації щодо дислокації та заходів, що плануються; розміщення фотографій військових об'єктів та техніки; розміщення приватної інформації про товаришів по службі та своїх близьких; додавання у друзі своїх начальників з метою додержання субординації. Такий список рекомендацій сприятиме попередженню витоку важливої військової інформації та підвищенню ефективності діяльності збройних сил України.

¹⁷⁸Медсанбат: Посібник для журналіста в зоні АТО [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medsanbat.info/medsanbat-posibnik-dlya-zhurnalista-v-zoni-ato/>

¹⁷⁹National Security and Counter Terrorism [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bbc.co.uk/editorialguidelines/page/guidelines-war-practices-security/>

ДОДАТКИ

Додаток А

Маніпулятивні прийоми РФ

За матеріалами сайту www.vesti.ru

Технологія	Приклади
Анонімний авторитет	<p>«Возле Славянска размещен 11-тысячный корпус украинских силовиков. Там же находятся 400 танков и БТР и даже реактивные системы залпового огня «Град» и «Смерч» украинской армии. Такие данные приводят в российском Министерстве обороны, источник в котором заявил, что «скопление танков и артиллерии с военной точки зрения не поддается никакому объяснению. Все это смахивает не на полицейскую спецоперацию, а на создание реальной войсковой группировки с целью стереть с лица земли город со всеми его жителями. Безусловно, такая концентрация войск в одном районе несопоставима с потенциалом сил самообороны».</p> <p>«Опасаясь новых масштабных выступлений, все внимание майданной власти по-прежнему приковано к Донецку и Луганску. Турчинов признал полный провал так называемой антитеррористической операции и приказывает любой ценой восстановить контроль над бунтующим юго-востоком непременно до 3 мая. Об этом на условиях анонимности журналистам рассказал источник в украинском Генштабе».</p>
«Буденна розповідь»	<p>«Один из крупнейших украинских заводов – «Турбоатом», чьи страницы истории и сегодня пишут по-русски, – до сих пор работает в три смены. Здесь выпускают мощнейшие турбины для атомных и гидроэлектростанций. «Россия на «Турбоатоме» много заказов размещает», – подчеркнул один из работников предприятия. Шесть тысяч сотрудников. Средняя зарплата – семь тысяч гривен. Тесные связи с Россией. Повод для протестов – один. «Нам не нужен Майдан! Нам нужен Таможенный союз с Россией, Белоруссией и Казахстаном», – говорят на предприятии.» Вы посмотрите вокруг – завод работает, значит, работает город, есть достаток в семье. Кто захочет этот достаток поломать? Можно все сломать, а потом что?» – задается вопросом сотрудник «Турбоатома» Владислав Олейник...» «У нас нет баррикад — мы работаем. Нам некогда на баррикады идти. Это на Майдане бездельники сидят. У нас – скотина, ее надо кормить, поить, доить», – сказала бригадир фермерского хозяйства Валентина Резюкина...» «Говорят, что они – глас народа, а мы – бандиты, которые работают за деньги. Но мы никому ничего не пытаемся доказать. Мы просто хотим, чтобы в стране были порядок и спокойствие», – отметил старший тренер клуба Сергей Гринько...» «Надо будет отстаивать свободу, будем отстаивать. Думаю, сразу уедут домой. Мы их проводим», – сказал боец «Оплота» Евгений Фоменко».</p> <p>«Харьковскую эстафету подхватил весь юго-восток. Мобильные отряды ополченцев и митинги антифа – во всех городах. «Стоп, Майдан» – это уже не просто слоган. В Крыму местные депутаты требуют восстановление конституционного порядка, иначе грозят</p>

	<p>обратиться за помощью к соседям. В Запорожье бороться с неонацистами решили их же методами: чучело Бандеры – символа украинского неонацизма – сожгли за несколько секунд».</p> <p>«Собравшиеся выражают общее мнение: «Нам надоели двойные американские стандарты. Они признают легитимным любой военный переворот и не признают легитимность референдума». «Все-таки Крым – это исконно русская земля, хотелось бы, чтобы наши дети и внуки могли ездить туда спокойно. Главное, чтобы не было войны», – придерживаются единой точки зрения участники митинга».</p>
«Тримай злодія»	<p>«Именно радикализация действий Киева заставила и Крым принимать решения быстрее и четче. Референдум уже через неделю, и вопросы на нем конкретнее: широкая автономия или воссоединение с Россией. И это редкий политический результат, которого блестяще добились самозванцы в Киеве. Что бы ни решил референдум, Крым, как любят выражаться американцы, уже никогда не станет прежним».</p>
Емоційний резонанс	<p>«Украина замерла в двух шагах от дефолта».</p> <p>«Споры, угрозы, обвинения все громче. В ход идут кулаки. Жертв нет. Но побоище в Симферополе – это то, о чем сегодня говорил, пожалуй, весь Крым, которому неонацисты из Киева и Западной Украины уже пригрозили своим десантом».</p>
Эффект ореола	<p>«26 февраля 2014г. в Крыму побывала делегация единорогов во главе с лидером фракции Владимиром Васильевым. В нее вошли Ирина Роднина, Николай Валуев, Валентина Терешкова и Дмитрий Савельев. Регион также посетил лидер «Справедливой России» Сергей Миронов. В Украину, по информации издания, выехали и представители КПРФ, в частности, глава парламентского комитета по обороне Владимир Комоедов».</p>
Эффект первинності (першості)	<p>«С просьбой противостоять «интервенции американских и натовских войск» к президенту РФ Владимиру Путину обратился депутат севастопольского горсовета Сергей Смольянинов. Соответствующий сбор подписей инициирован в городской социальной сети «Севастопольское вече». «Братский народ нуждается в военной или иной помощи для сохранения суверенитета государства и отстаивания прав всех регионов», – цитирует этот документ новостной портал «Крымские новости». Подписавшиеся указывают, что «развития страны не должно проходить под давлением и контролем американского и европейского правительства, а порядок в Украине будет достигнут в союзе с Россией».</p> <p>«Россия поможет Украине: оппозиционеры все равно недовольны».</p> <p>«Сколько громко бы ни звучали заявления из Киева о единой и неделимой Украине, граница по перешейку, де-факто, уже пролегла. Здесь у озера Сиваш не только воинские части, но и украинские пограничники, которые проверяют паспорта и содержимое автомобилей. Так дело может дойти и до въездных виз... Но Крым с каждым днем все больше напоминает государственное образование».</p>
Эффект присутності	<p>«Севастопольцы спрашивают, что будет с русским языком в регионе... Горожане выставили пикеты и у украинских воинских частей. На всякий случай... Каждый вечер город бурлит...» Мы, севастопольцы, просто не хотим, чтобы наш город превратили в «территорию» и «население». Мы хотим сохранить город, православную церковь, все эти памятники, которые нам очень дороги», – рассказывает жительница города-героя Татьяна Клюева».</p>

	<p>«Площади городов в Крыму окрашены в цвета флагов России и автономной республики. Десятки тысяч человек вышли на улицы. О воссоединении с Россией здесь говорят: «Крым идет домой». «Мы счастливы. Исполнилась мечта. Мы всегда были Россией», — отметили местные жители».</p> <p>«Черкасская область. Горят пассажирские автобусы, направлявшиеся в Крым. Людей, мужчин и женщин, выволокли на улицу, избili палками. Заставили лежать на земле друг на друге, ходить на корточках, петь гимн Украины. Издевались над безоружными так называемые герои Майдана. Автобусы с разбитыми окнами и фарами привезли в Симферополь раненых, словно с войны. Очевидцы заявили об убийстве семи крымчан в ту ночь. Прокуратура Украины дела возбуждать не стала – герои Майдана и их оппоненты для национального правосудия имеют разную ценность».</p>
<p>Використання медіатора</p>	<p>«Поддержка Россией украинской власти означает и автоматическое признание территориальной целостности Украины, что, впрочем, не отменяет принципов народной дипломатии и поддержку наших соотечественников за рубежом. Однако в большой политике нет места для эмоций. Следует понимать, что в той мути, которую сейчас поднимают волны политической бури на Украине, сложно разглядеть дно для следующего уверенного шага. Это осознают и в Киеве, и в Симферополе, и в Москве. И если учесть, что российское руководство действует тут в высшей степени взвешенно, ее открытая протекция Крыму, в данной ситуации, вряд ли будет способствовать стабилизации обстановки, считает главный редактор журнала «Россия в глобальной политике», политолог Федор Лукьянов».</p> <p>«Крым, Луганск, Одесса и Донецк объединились против радикалов. В большинстве регионов восточной Украины жители выходят на митинги в поддержку власти. Люди требуют принять жесткие меры против радикалов. В стремлении отстоять свои земли от атаки экстремистов объединились Крым, Луганск, Одесса и Донецк. О противостоянии рассказал мэр Харькова Геннадий Кернес».</p> <p>«Юго-восточные области Украины, а также автономная республика Крым и Севастополь объявили о готовности взять на себя всю полноту власти вплоть до обеспечения конституционного порядка в Киеве. О сложившейся ситуации рассказал в интервью телеканалу «Россия 24» специалист Российского института стратегических исследований Эдуард Попов».</p> <p>«Мирный Крым стабилен, многонационален, в котором все люди живут нормально. Если Украина не будет выступать угнетателем русских, как на сегодняшний день, и не будут вносить дурацкие русофобские законы, то у нас будет все нормально, все спокойно», — пояснил лидер партии «Русское единство» Сергей Аксенов».</p> <p>«Лидер партии «Справедливая Россия» Сергей Миронов высказывает свое мнение о событиях в Крыму. Миронов: Россия должна защитить русских в Крыму».</p> <p>«Петр Симоненко: украинские «европейские ценности» – в масках и с дубинками».</p> <p>«Михаил Чечетов: украинские политики чиркают спичкой возле бочки с порохом».</p> <p>«Олег Царев: Майдан – это хаос».</p>

«Хочется процитировать вашего ближайшего соратника, главу парламента **Константинова**, который накануне был в Москве и сказал очень примечательную фразу. «Для нас сегодня, конечно, очевидно, что та страна, в которой мы жили, которую мы любили, в которой прожили долгие годы, были ей преданы до конца, исчезла. Речь, понятно, идет об Украине».

«Председатель Совета Федерации **Валентина Матвиенко** призвала международное сообщество отказаться от двойных стандартов и дать народу Крыма право на самоопределение. «Принять решение о референдуме – это суверенное право законно избранного легитимного парламента Крыма, что они и сделали, – сказала спикер верхней палаты российского парламента. – Право на самоопределение еще никто не отменял. Руководство Крыма понимает всю ответственность, чтобы референдум прошел в соответствии со всеми международными требованиями, был прозрачным и легитимным».

«Абсолютное большинство граждан России с воодушевлением и гордостью воспринимают решения принятые Верховным Советом Крыма», – подчеркнул вице-спикер от «Единой России» Сергей Железняк. Госдума решительно высказалась в поддержку крымчан в трудный для них период, когда в Киеве пришел к власти Майдан, отметил вице-спикер Госдумы, лидер фракции «Единая Россия» Владимир Васильев».

«Более радостной информации у нас не было с 45 года, – оценил ситуацию с крымским референдумом лидер фракции ЛДПР Владимир Жириновский. – Я хочу вас заверить – все будет так, как захочет народ Крыма. Никто не дрогнет. У вас никаких сомнений не должно быть. Люди на руках вас будут носить. Ваши имена будут вписаны в историю Крыма».

«Известный режиссер Е.Кустурица рассказывает о своей оценке событий на Украине. Он один из первых решил поддержать Россию. Захват власти на Украине он сравнивает с югославским сценарием. Майдан, по его мнению, – голливудский, американский сценарий. Пыхающие шины, люди с дубинками, снайперы – все это заранее спланированное кино. «То, что сейчас происходит на Украине – это большая-большая сцена, в которой сейчас практикуются различные техники производства кино».

«Лукашенко считает Крым частью России».

«Лидер французского Национального фронта Марин Ле Пен заявила, что признает референдум, состоявшийся в Крыму, вполне законным. По ее мнению, результаты голосования о статусе Крыма «не вызывают никаких споров».

«Немецкий журналист Фолькер Бройтигам написал открытое послание Владимиру Путину. Немец пишет, что большинство его сограждан не хотят конфронтации с Россией и поддерживают действия Путина. Текст данного письма был опубликован на сайте немецкого издания NRHZ (Neue Rheinische Zeitung, «Новая рейнская газета»). Автор послания пишет, что одобряет действия России в Крыму и ни в коем случае не хочет «рыть яму между Россией и Западом». Фолькер Бройтигам считает, что американское правительство всеми силами старается превратить протестные настроения граждан Украины в инструмент для выполнения своих

	<p>геополитических задач. «Отделение Крыма от Украины – это оборонительное мероприятие и своеобразный предупреждающий знак: вот черта, пересекать которую нельзя ни в коем случае. Уважаемый господин президент! Америке не удастся осуществить раскол Европы», – обращается к Путину немецкий журналист. Свою солидарность с позицией Фолькера Бройтигама выразили 200 немцев. Среди них оказались учителя, библиотекари, юристы, врачи, кинорежиссеры, правозащитники, а также журналисты таких изданий, как <i>Aachener Zeitung</i>, <i>Neue Rheinische Zeitung</i> и <i>Friedens Journal</i>».</p> <p>«Бесспорной исторической справедливостью считают возвращение Крыма в Россию представители дома Романовых».</p> <p>«Атаман Кубанского казачьего войска Николай Долуда выразил готовность поддержать русскоязычное население Крыма. Мы, казаки Кубанского казачьего войска, не можем спокойно смотреть, как на Украине унижают русскую культуру, искусственно насаждают русофобию и поднимают новую волну гонений и преследований всех, кто говорит и мыслит по-русски, – заявил он».</p> <p>«Это естественное и нормальное желание обезопасить тебя, – уверен глава фракции КПРФ в Думе Геннадий Зюганов. – Все нормальные люди прекрасно понимают, что если та группировка, которая оккупировала Киев, появится в Крыму, война будет неизбежна».</p>
<p>Класифікатори</p>	<p>«В Виннице митингующие штурмом взяли облсовет в тот момент, когда там шло внеочередное заседание. Двери просто выломали. Несколько милиционеров, пытавшихся сдержать толпу, получили травмы. Депутаты, которых три часа держали в заложниках, потом расскажут: радикально настроенные молодые люди были хорошо оснащены для боевых действий и никак не походили на простых горожан. А глава администрации области Иван Мовчан через несколько часов опровергнет новость о своей собственной отставке. Областную администрацию захватили и в Полтаве. В здании выбиты стекла. Митингующие провозгласили Народную Раду и потребовали отставки главы региона Александра Удовиченко. Почти то же самое произошло и в Чернигове: захватившие здание экстремисты требуют отставки губернатора. МВД Украины, как и в других областях, возбудило уголовное дело по факту нападения на облгосадминистрацию. Похожие ситуации – во Львове, Житомире, Ровно, Черновцах, Ивано-Франковске, Тернополе, Хмельницком и Луцке. Экстремисты орудуют в западной и центральной частях страны, в то время как в восточных регионах сотни тысяч украинцев выходят на митинги в поддержку действующей власти».</p> <p>«Наши русскоязычные братья на Украине нуждаются в помощи. Мы должны их поддержать, для начала дав российское гражданство по упрощенной процедуре».</p> <p>«Мы всегда готовы подставить свое плечо братскому народу и будем защищать его интересы до тех пор, пока в этом будет необходимость. Мы сделаем все, чтобы сохранить наши общие ценности и традиции великого славянского народа».</p> <p>«Накануне в Крым сообщили, что сюда едет обещанный националистами «поезд дружбы» – сотни боевиков с опытом уличных боев».</p> <p>«Люди готовы поддержать новое правительство и продолжают</p>

	<p>формировать народные дружины».</p> <p>«Российские парламентарии готовы сделать все, чтобы наши соотечественники, живущие на Украине, при желании могли легче получить российское гражданство».</p> <p>«Помимо милиционеров, район, где располагается парламент Крыма, патрулируют казаки и дружинники, которые заявляют о том, что помогают поддерживать порядок в центре Симферополя».</p> <p>«Убежден, что самая главная задача – восстановление мира и стабильности предотвращения попыток проникновения радикалов на Перекопский перешеек».</p> <p>«Депутаты приехали, чтобы самостоятельно оценить ситуацию в автономии, поддержать моряков Черноморского флота, помочь всем нашим соотечественникам, а, может быть, и остудить слишком горячие головы».</p> <p>«Фашистский переворот, который 3 месяца назад был осуществлен в Киеве, крымчане не поддерживают».</p> <p>«Что там западные области, где активисты с автоматами творят что хотят. Киевский аэропорт Борисполь уже несколько дней атакуют какие-то «неизвестные лица»».</p> <p>«Крымчане не хотят жить в бандеровском государстве»</p> <p>«Мы должны обеспечить всё, чтобы сторонников интеграции с Россией ... постараться защитить».</p> <p>«Россия солидарна с теми силами, которые отстаивают свои исторические, культурные ценности и традиции, с теми силами, которые защищают позиции русского языка»</p> <p>«Российским политикам, по мнению Чечетова, нужно дистанцироваться от украинских политиков-эстремалов и вообще не вмешиваться в происходящее».</p> <p>«Политический кризис на Украине и рост напряженности между юго-восточными и северо-западными регионами страны могут дорого стоить экономике Крыма».</p> <p>«Смена власти в Киеве вызвала опасения у жителей юго-восточных регионов, где значительную часть населения составляет «русское меньшинство», относительно будущей политики Украины».</p> <p>«В ряде городов уже произошли массовые стычки между представителями украинских националистов и русским населением. Более того, население ряда городов, таких как Симферополь, Керчь, отказывается подчиняться правоохранительным органам, считая власть в Киеве, контролирующую их, нелегитимной. Подобная ситуация может привести росту напряженности и уличным боям в крупных курортных городах в Крыму».</p> <p>«Для кого-то Майдан – это фестиваль, эдакое Гуляй-Поле веселых махновцев, а кто-то реально боится расправы... Характер революции до сих пор неясен – то ли национальная, толи анархическая. Украину делят разношерстные банды».</p> <p>«Посланцами дружбы, понятно, станут вооруженные боевики и оголтелые националисты».</p> <p>«Крым возмущен прессингом из Киева».</p>
Коментарі	<p>«Украина находится в объективно сложном положении», – начал свой ответ президент. «Мы должны поддержать украинский народ в этой ситуации, это главная причина в принятом решении», – продолжил Путин, отметив, что Россия, несмотря ни на что, по-прежнему</p>

	<p>считает украинский народ «братским народом». Это решение в интересах украинского народа, подчеркнул Путин, а не в интересах каких-то групп. Президент объяснил: Москва не против сотрудничества Киева с Евросоюзом. Но при этом России придется защищать свою экономику. Например, закрывать рынок сбыта для украинского машиностроения. А эта продукция – достигает почти трети от всех поставок в нашу страну».</p> <p>«Тем не менее, та взвешенная политика, которую проводит российское руководство в отношении происходящих на Украине событий, по признанию политологов, в настоящее время является единственно правильной....».</p> <p>«Управляемость страны, вежливо говоря, не очень высока... Фактическая капитуляция органов правопорядка и наделение лаврами победителей незаконных вооруженных формирований имеют вполне предсказуемое следствие – подымается криминальная волна».</p>
Констатування факту	<p>«Радикальный ислам завоевывает Крым. По мере того как любое государство слабеет, падает его иммунитет – способность принимать новые вызовы. Обычно страна начинает крошиться. Тревожные звоночки, например, уже слышны в Крыму, где активизируется так называемая Исламская партия освобождения – «Хизб ут-Тахрир».</p> <p>«География протестов на Украине расширяется».</p> <p>«Власти Крыма: время переговоров с радикалами прошло. Предпринять решительные действия в связи с печальными событиями в центре Киева призвал президента страны президиум Верховного Совета Крыма. В обращении говорится: бойня на улицах столицы доказывает, что закон об амнистии использован как передышка перед новой попыткой силой взять власть в стране. Ситуацию прокомментировал спикер парламента Крыма Владимир Константинов».</p> <p>«Харьков в субботу стал центром политических новостей Украины. Можно даже сказать, что там стремительно формируется новый центр, альтернативный Киеву. В Харькове, который традиционно связывает регионы, не разделяющие боевые настроения столицы, прошел съезд депутатов юго-восточных областей, Севастополя и Крыма. С трибуны говорили на русском языке, происходящее в Киеве назвали государственным переворотом, совершенным при участии Европы и США. Участники съезда озабочены в первую очередь соблюдением порядка и безопасности в регионах и недопущением беспредела и хаоса. Об этом гласит и резолюция съезда».</p> <p>«Россия не имеет никакого отношения к событиям в Крыму, а потому Москва не намерена обсуждать с Киевом происходящее на полуострове. Такое заявление сделал МИД России».</p> <p>«Крым – один из самых известных в мире исторических регионов России».</p> <p>«Воссоединение с Россией: крымчане хотят восстановить историческую справедливость».</p>
Хибна аналогія	<p>«Россия по-прежнему считает Украину своим важным стратегическим партнером и так будет всегда, вне зависимости от того, какая власть будет на Украине. Она солидарна с теми силами, которые отстаивают свои исторические, культурные ценности и традиции, с теми силами, которые защищают позиции русского</p>

	<p>языка», – отметил председатель комитета Госдумы по образованию, депутат от фракции «Единая Россия» Вячеслав Никонов. Один из главных вопросов: если давать гражданство, то кому? Сторонники этой инициативы призывают выдавать российские паспорта всем, кто пожелает».</p> <p>«На Украине в обстановке полнейшего хаоса и анархии стартовала президентская предвыборная кампания... на улицах царит настоящая махновщина. Толпы бесконтрольных вооруженных экстремистов развернули «охоту на ведьм», выискивая сторонников прежней власти, устраивают над пленниками самосуд, жгут синагоги, крушат памятники, а на заседания депутатов приходят с автоматами... Как и во всей Украине, непонятно, кто же на самом деле взял власть. На Украине теперь махновщина. Вооруженные люди никем не контролируются... На Украине уже жгут синагоги. В Запорожье моленный дом забросали коктейлями Молотова. Остановить беспредел никто не может. Самосуд – обычное дело. Был случай, когда двух парней сковали цепями, написали на лицах «злодеи» и, конечно, избili – вроде бы за то, что украли кусок сыра на кухне Майдана... Характер революции до сих пор неясен – то ли национальная, то ли анархическая. Украину делят разношерстные банды. .. Для кого-то Майдан – это фестиваль, эдакое Гуляй-Поле веселых махновцев, а кто-то реально боится расправы».</p> <p>«Право о самоопределении никто не отменял, – пояснила Валентина Матвиенко. – Почему-то никто не заявил, что референдум о независимости Шотландии, который должен состояться в сентябре, априори незаконный».</p>
<p>Зворотній зв'язок</p>	<p>«Акции в поддержку референдума проходят также в Евпатории и Керчи. В Севастополе состоялся необычный флешмоб: несколько десятков людей выстроились в виде российского триколора, передает «Россия 24». Поддержать Крым решили и жители еще нескольких российских городов. В Майкопе около десяти тысяч человек вышли на центральную площадь под лозунгами «За братство народов». В Уфе устроили автопробег под названием «Мы вместе». Также в Башкирии начали собирать гуманитарную помощь для жителей автономии. В центре Пскова на акцию собрались более двух тысяч человек. Для митинга специально выбрали площадь перед памятником Ленину, чтобы подчеркнуть свое возмущение тем, что радикалы сносят на Украине монументы. Около семи тысяч человек вышли поддержать население Крыма в Астрахани. Участники акции принесли с собой плакаты «Фашизм не пройдет» и «Россия – Украина – Крым – Братья!».</p> <p>«На референдум выносятся два варианта: либо присоединение к России, либо возвращение к Конституции 1992 года.... Она предполагает практически полную автономию, а также возможность законодательной инициативы».</p> <p>«У Кремля – на Васильевском спуске в Москве – в эти минуты начинается народный сход в поддержку жителей Крыма и Севастополя. Его название «Мы вместе!» говорит само за себя».</p> <p>«... по оценкам ГУВД здесь собралось уже около 65 тысяч человек. Сейчас тут выступают звезды эстрады с патриотическими песнями. Уже выступили Олег Газманов, Александр Маршал, Валерия, Николай Расторгуев, Вика Цыганова, которая неделю назад выступала в</p>

	<p>Севастополе».</p> <p>«Люди говорят: надо поддержать крымчан, чтобы они не чувствовали одиночество. Сейчас в разных регионах России также проходят аналогичные митинги. Люди позитивно настроены, ...Собравшиеся на митинг-концерт люди держат флаги России, партии «Единая Россия», ряда организаций (в частности, «Офицеры России», «Георгиевцы»), а также учебных заведений - в том числе, Медицинской академии имени Сеченова, Московского финансово-юридического университета (МФЮА). Также люди держат таблички «Верим Путину», «Крым – русская земля», «Своих не сдаем» и другие, сообщает «Интерфакс».</p> <p>«Массовые акции – «народные сходы» – в поддержку Украины и соотечественников, живущих в этой стране, начались в России в воскресенье. Тогда на шествия и митинги, инициированные патриотическими молодежными и ветеранскими организациями, собрались десятки тысяч человек в Москве, Санкт-Петербурге и Краснодаре. В столице также состоялись мото- и автопробег. В течение всей недели мероприятия под девизами «За братский народ!», «Своих не сдаем!» прошли в крупнейших российских городах, в том числе пограничных с Украиной российских регионах, – Белгороде, Брянске, Новочеркасске, Ростове-на-Дону и многих других».</p> <p>«Уже со сцены были обращения людей, которые побывали в Крыму на днях и все они призывают Путина поддержать крымчан, не оставить их в беде. Желающих выступить очень много, мероприятие продлится часа два минимум, сообщают корреспонденты».</p> <p>«Крым – это колыбель русской православной цивилизации. Он всегда был русским. За него пролито такое море русской крови, всех народов, которые населяет нашу страну Россию, что просто по всем законам человеческим и божеским он должен быть русской территорией», – считает музыкант Александр Скляр».</p> <p>«Более 90 процентов граждан считают, что Россия должна защищать интересы русских и представителей других национальностей, проживающих в Крыму. При этом около 83 % россиян полагают, что Россия «должна это делать, даже если эта позиция осложнит наши отношения с некоторыми государствами».</p>
Обхід з флангу	<p>«Меня впечатлило, что там (Симферополь) ездят автомобили, на которых водители сами клеят наклейки «Я за Таможенный союз». Особенно приятно, что это не какие-то активисты, а простые граждане, которые ориентированы на интеграцию с Россией. Они не видят Украины без России, не видят Крыма без России. Поэтому именно оттуда должна быть точка кристаллизации и развития «Славянского антифашистского фронта».</p>
Відволікання уваги	<p>«Главные вопросы, которые обсуждают в кулуарах НАТО – насколько далеко готов пойти североатлантический альянс в поддержке Украины, что значит в контексте этой военной организации «поддержка территориальной целостности страны» и насколько вероятен сценарий открытого вооруженного противостояния НАТО с Россией».</p> <p>«Глава координационного совета по организации городского управления по обеспечению жизнедеятельности Севастополя, российский бизнесмен Алексей Чалый обратился к российским соотечественникам оказать помощь Севастополю. «Дорогие</p>

	<p><i>соотечественники! Севастополь – колыбель российского православия и нашей общей цивилизации, неотрывная часть героических страниц истории России. Практически каждый город России связан с историей Севастополя, почти в каждом российском городе есть знаковые памятники, напоминающие о нашем славном городе. И сейчас мы обращаемся к тем, кому дорог наш город, наша общая история. Мы нуждаемся в вашей помощи. Наша общая цель – сохранить Севастополь. Сейчас город-герой в очередной раз – в осаде. Создан фонд поддержки севастопольцев. Нам необходимы средства для нормального функционирования города и населения», – говорится в обращении Алексея Чалого, опубликованного на сайте новой городской администрации.</i></p> <p><i>«Соединенные Штаты и Евросоюз готовили евромайдан несколько лет. Об этом утверждает бывший сотрудник американской разведки Скотт Рикард. По его словам, расходы одних только США на переворот превысили 5 миллиардов долларов. Несмотря на это, набравшие силу радикальные группировки не сумели подчинить себе Крым...».</i></p>
<p>«Свідки» події</p>	<p><i>«Восток призвал Майдан к порядку. Пять автобусов доставили в столицу региона шахтеров соседних горняцких поселков. «Да мы на все готовы. Шахтеры – это такая специальность, нация, люди в душе такие, что будут до последнего стоять, чтобы отстоять свое. Нас ничем не испугать», – убежден звеньевой проходческой бригады Александр Сезонов. Здесь готовы стоять и днем, и ночью, чтобы дать отпор боевикам. На митинг собираются и шахтеры, и бывшие афганцы. «Я категорически против того, что они хотят вообще сотворить. Чего они хотят? Войны? Они не понимают, что такое война!» – говорит ветеран войны в Афганистане из Донецка Олег Кудинов. Обычно тихий Донбасс тоже вышел на митинг».</i></p>
<p>Переписування історії</p>	<p><i>«История сильнее договора. Реплика Александра Проханова: К сожалению, наши политологи и наши политики все эти годы имели дело с украинской элитой – продажной, гнилой, вероломной и коррумпированной, которая постоянно обманывала нас, легковверных русских. Не пора ли извлечь из этого уроки? Не пора ли переместить свое внимание на украинский народ, который в своем большинстве по-прежнему считает русских своими братьями, а Россию своим братским государством? Почему бы нам внимательно не посмотреть на Крым, где происходят интересные интенсивные процессы, где существует сильная и мощная русская община, которая живет ощущениями своей отторгнутости от России и ощущением временности этой отторгнутости. Почему бы нам не поискать среди крымских политиков какого-нибудь крепкого, свежего молодого отставника-офицера Черноморского флота? Умного, деятельного, знающего силу политики, силу армии, силу русской национальной философии. Почему бы нам не сделать его с помощью крымских людей лидером этого крымского сообщества? Почему бы не перенести это лидерство из Крыма на всю Левобережную Украину? Кстати, ведь договор, по которому русский Крым перешел к Украине, та бумага, которую Хрущев подписал в свое время, тоже всего лишь бумага. Хотя на ней видны водяные знаки и гербовые печати».</i></p> <p><i>«Министр информации Автономной республики Крым Дмитрий Полонский заявил, что украинские телеканалы были отключены по</i></p>

	<p>юридическим причинам, а также исходя из моральных принципов... По словам министра, все украинские телеканалы жестко цензурировались нелегитимной киевской властью и транслировали только одну точку зрения, а крымские политики и представители общественности не имели возможности комментировать ситуацию. Мы считаем, что имеем право оградить крымчан от эскалации насилия, лжи и потока неправдивой информации, которая лилась с экранов», – заявил он. Крымчане не против исчезновения украинских каналов из сетки вещания. Местные жители отмечают: «Позиция украинских телеканалов в сложившейся обстановке – однобокое освещение событий в Крыму. Никто из них не говорит правду, как и многие украинские СМИ. Население Крыма прекрасно понимает, что идет информационная война, чтобы дестабилизировать ситуацию перед референдумом или сорвать его». «После развала СССР россияне не переставали считать Крым своим» «Потемкин, известный любитель спецэффектов, здесь, у крепости Каламита поставил огромный шатер. Еще до восхода солнца привел сюда Екатерину Вторую и десятки ее иностранных гостей сюда позавтракать. Когда чаепитие закончилось, рассвело. Открылся занавес, и все увидели бухту, в которой стоял построенный за два года российский флот. Орудийным салютом корабли и фрегаты приветствовали императрицу. Потом историки напишут: «Гром пушек возвестил, что Россия сюда пришла навсегда». «Воссоединение с Россией крымские депутаты называют восстановлением исторической справедливости».</p>
<p>Перспектива</p>	<p>«Парламент Крыма объявил «Свободу» вне закона. Парламент Крыма выступил с заявлением, в котором созданные оппозицией в Киеве властные структуры назвал «опереточными» и призывал южные и восточные области Украины выступить единым фронтом против силового захвата власти в стране. В Крыму, где проживает по преимуществу русскоязычное население, повторяют, что не допустят беспорядков и погромов. В случае эскалации насилия, заявляют депутаты, автономная республика оставляет за собой право принять самые исчерпывающие меры для собственной безопасности и дальнейшего мирного развития региона».</p> <p>«События, произошедшие в феврале 2014 года в городе Киеве, резко обострили общественно-политическую ситуацию в Украине. Захватившие в результате антиконституционного переворота власть националистические силы грубо нарушают Конституцию и законы Украины, неотъемлемые права и свободы граждан, включая право на жизнь, свободу мысли и слова, право говорить на родном языке. Экстремистские группировки предприняли ряд попыток проникновения в Крым в целях обострения ситуации, эскалации напряженности и незаконного захвата власти», — говорится в пояснительной записке к принятому Верховным советом Крыма решению».</p>
<p>Повторюванья</p>	<p>«бандеровщины» «экстремисты» «радикалы» «провокации неонацистов в Киеве» «антиконституционный переворот» «правоэкстремистской организации «Правый сектор»</p>

Підміна	<p>«Этот день «воссоединения», как говорят депутаты, может стать общенациональным праздником».</p> <p>«Севастополь двадцать лет был в гостях и хочет домой».</p> <p>«Крымская весна».</p> <p>«Неожиданный визит на полуостров совершил президент Татарстана Рустам Минниханов. Он молился в соборной мечети вместе с муфтием. Обещал поддержку народу, близкому по культуре, языку и религии. «В непростые времена мы должны быть все вместе», – сказал он».</p> <p>«Крым хочет избавиться от украинского телевидения».</p> <p>«Владимир Путин уверен, что референдум в Крыму прошел в полном соответствии с демократическими процедурами».</p> <p>«Закон о включении в состав России Крыма и Севастополя на рассмотрение Федерального Собрания внес Владимир Путин. Президент России внес этот закон, опираясь на волю народа, на основе результатов референдумов, которые прошли в Севастополе и в Крыму. «Дело за политическим решением самой России, а оно может быть основано только на воле народа. Только народ является источником его власти», – заявил Владимир Путин, обращаясь к депутатам Госдумы и сенаторам Совета Федерации».</p> <p>«Оставить себе украинское гражданство пожелали лишь шесть жителей Крыма».</p> <p>«О том, что полуостров на грани гуманитарной катастрофы, украинские блогеры и журналисты твердят уже второй месяц. Фотографий пустых крымских прилавок в Интернете не счесть. Но зачастую снимки сделаны при других обстоятельствах или даже в других странах. На некоторых – ценники в долларах... Много на Украине говорят о сложностях трудоустройства в российском Крыму, много пишут о невероятном снижении занятости. В том, что работа на полуострове есть, можно убедиться, заглянув на сайт поиска вакансий. Например, для специалистов Симферополя на сайте hh.ru есть несколько сотен объявлений. Ситуацию иллюстрирует и сухая статистика: показатели безработицы за последнее время даже уменьшились».</p>
Напівправда	<p>«На Украине наступает безвластие. На Украине события разворачиваются с головокружительной быстротой. Главная новость – отставка Николая Азарова. Премьер подал, а президент Янукович подписал его заявление. И это притом, что от предложенных постов в правительстве отказались лидеры оппозиции. Таким образом, вместо ожидаемого двоевластия в стране наступает безвластие. На целый ряд уступок пошла и Верховная Рада. Она взялась за пересмотр жестких законов, раздражавших Майдан. А теперь оппозиция ждет еще и амнистии своих радикалов. Ее обещают, и это вызывает сопротивление уже противников Майдана».</p> <p>«Что касается территориальной целостности, то, с одной стороны, статья 157 гласит, что основной закон Украины не может быть изменен, если изменения предусматривают отмену или ограничение прав и свобод или направлены на нарушение территориальной целостности. С другой стороны, есть статья 73 – о том, что «исключительно референдумом решаются вопросы об изменении территории Украины...на региональный референдум в Конституции запрета нет. Тогда почему бы и не провести в Крыму</p>

	<i>референдум»</i>
Принцип контраста	<p>«Владимир Константинов: экстремизм вирусом распространяется по Украине. События в Киеве снова обострили вопрос статуса Крыма. О том, как столичные волнения отзываются в республике, в интервью телеканалу «Россия 24» рассказал председатель Верховной рады АР Крым Владимир Константинов. По словам Константинова, Крым – спокойный регион, однако острый политический кризис, в котором находится Украина, не мог не сказаться и тут. Он уверен, что кризис носит привнесённый характер. Принципиальным отличием того, что происходит сейчас, от предыдущих обострений обстановки, в появлении очевидной неонацистской окраски. «Этот экстремизм стал вирусом распространяться по всей стране. Мы, безусловно, делаем все возможное, чтобы остановить его на границах Крыма и не дать ему вползти в наш стабильный регион», – говорит Константинов».</p> <p>«Мирный Крым стабилен, многонационален, в котором все люди живут нормально. Если Украина не будет выступать угнетателем русских, как на сегодняшний день, и не будут вносить дурацкие русофобские законы, то у нас будет все нормально, все спокойно», – пояснил лидер партии «Русское единство» Сергей Аксенов».</p>
Психологічний шок	«Медики подвели итоги противостояния между русскоязычными жителями и крымскими татарами 26 февраля. И итоги эти печальны. Два человека погибли в давке, 35 получили ранения».
Рейтингування	<p>«Большинство населения Крыма – русскоязычные. Националистические настроения Майдана здесь не приемлют. Если волею народа статус автономии будет изменен, то Крым сможет избирать собственного президента и сформировать полноценные автономные органы власти. Это гарантирует, в том числе и защиту интересов русскоязычного населения Крыма».</p> <p>«Еще до начала крымского подъема более 70 процентов россиян считали, что Москва должна активнее отстаивать свои интересы на полуострове. То есть за 23 года после развала СССР мы в большинстве так и не перестали считать Крым своим».</p> <p>«7 марта на экстренном заседании Верховного Совета Крыма депутаты постановили референдум провести как можно скорее. Утвердили два вопроса: вхождение в состав России и назначение общенародного референдума 16 марта. Новость о возможности такого выбора на улицах Симферополя и других городов Крыма встретили эмоционально. Здесь 98 % населения говорит по-русски. Больше 70 % считает русский язык родным. За 23 года в составе независимой Украины жители Крыма не получили гарантии защиты языка и культуры. Украинские банды националистов показали, какое будущее ждет русских в новом государстве».</p>
Сенсаційність або терміновість	<p>«Ситуация в Крыму продолжает накаляться».</p> <p>«У крымского парламента прогремел взрыв».</p> <p>«Последняя экономическая надежда Крыма рухнула».</p> <p>«Аэропорт Симферополя захвачен вооруженными людьми».</p> <p>«Крым оставили без правительства».</p> <p>«А ведь кризис только нарастает. В частности, самый нескрываемый – долговой».</p>
Зміщення акцентів	«Среди многочисленных комментариев относительно развития ситуации на Украине и в отдельных ее частях странно выглядели

	<p>обращенные к России призывы проявлять сдержанность и воздерживаться от действий, которые могли бы дестабилизировать ситуацию. Неужели в Брюсселе не понимают первопричины, которые побудили крымчан сомкнуть ряды в отстаивании своих прав перед националистической угрозой? Беспочвенны и спекуляции некоторых комментаторов относительно российских военных учений. Мы в добровольном порядке представили информацию об очередной проверке боеготовности частей Центрального и Западного военных округов, а также о рутинной деятельности подразделений Черноморского флота в полном соответствии с двусторонним российско-украинским соглашением», – добавил российский дипломат».</p> <p>«Разумеется, обратили внимание на заявление Совета НАТО, в котором содержится немало положений о важности политического процесса в интересах всего украинского народа, необходимости соблюдения верховенства закона и прав человека. Но, сколько ни прислушивались, ни один участник брюссельских мероприятий не произнес слов осуждения действий радикальных элементов, непрекращающегося давления и запугивания представителей оппозиционных партий, журналистов, наступления на русский язык, вмешательства в дела церкви, осквернения православных храмов и мемориалов. Ожидали также, что западные представители поддержат соглашение от 21 февраля, под которым стоят подписи трех министров иностранных дел трех ведущих стран-членов НАТО. К сожалению, этого не произошло», – заключил Грушко».</p> <p>«Тем временем, Европарламент принял резолюцию по Украине. За был и вице-президент Яцек Протасевич из Польши – самой активной страны-посредницы в украинском вопросе. Правда, накануне его задержали пьяным в аэропорту Франкфурта-на-Майне. Как пишет местная пресса, он еле держался на ногах, оскорблял немецких полицейских, называл их нацистами и выкрикивал хвалебные слова в адрес Гитлера. Впрочем, пьяный дебош не помешал ему сегодня проголосовать».</p>
<p>Створення проблеми</p>	<p>«Выжидательная автономия: возможен ли переход Крыма к России. В Крыму не без оснований опасаются, что в случае, если националисты придут к власти, они уничтожат автономный статус полуострова. К тому же, жителям автономии претит сама ситуация, когда под видом борьбы за свободу на главной площади Киева звучат лозунги бойцов УПА, воевавших с советской армией, пояснил Вестям.Ru один из авторов инициативы... Именно борьба с рвущимися к власти националистами и становится тем процессом, который начинает объединять, для начала, отдельные политические силы, находящиеся по разные стороны российско-украинской границы».</p>
<p>Створення загрози</p>	<p>«Это только кажется, что после освобождения Украины от фашизма прошло 70 лет, – сегодня в Харькове снова почувствовали угрозу. «Когда мы видим, что Украину сдают, мы понимаем, что нужно выходить на улицы. Мы создаем народное ополчение, потому что если власть не сможет остановить этот фашизм, то его будет останавливать народ», – отметила первый секретарь Харьковского областного комитета Компартии Украины Алла Александровская. Фашисты для жителей юго-востока Украины – это те самые необандеровцы, оккупировавшие киевский Майдан, швырявшие в</p>

	<p>милицейские кордоны коктейли Молотова. ... «Если убрать «Беркут», страна просто развалится, вся клоака расплзется на всю Украину, будет такой же мусорник, как на Майдане. Фашистский переворот! Собрались пять тысяч человек, и их мнение оказывается почему-то важнее, чем всех избирателей, которые проголосовали на выборах», – возмущены харьковчане».</p>
Социальное схиалення (осуд)	<p>«Администрация парка имени Горького согласовала проведение первого марта публичной акции в поддержку жителей Крыма. Название публичной акции: «Выразить поддержку крымчанам и севавтопольцам в связи с последними событиями», передает «Интерфакс».</p> <p>«Крымчане не признают киевскую власть»</p>
Уперездувальний удар	<p>«Ситуация в Крыму продолжает накаляться. Подробнее о происходящем в интервью телеканалу «Россия 24» рассказал лидер всеукраинской партии «Русское вече», депутат Бахчисарайского городского совета Константин Кнырик. «Впервые в истории Крым имеет возможность самоопределиться, – говорит Кнырик, – и крымчане настаивают на этом». По его словам, возле Верховного совета Крыма находится около 20 тысяч человек. Это не только русские, но и крымские татары. Все они считают, что судьбу полуострова нужно решать на референдуме. «Крымчане не хотят жить в бандеровском государстве. Мы считаем то, что произошло на Украине государственным переворотом. Если материковая Украина считает нормальным жить в государстве, где сносятся памятники и физически уничтожаются бойцы «Беркута», исполняющие приказ, где запрещается русский язык, то Крым должен определиться, в каких отношениях он хочет быть с этим государством», — заявляет Константин Кнырик. Вариантов ответа на этот вопрос, по его мнению, много. Речь может идти о расширении прав республики и разграничении полномочий между Крымом и Украиной, независимости или присоединении к России».</p> <p>«Севавтополь просит помощи».</p> <p>«За обстановкой в городе следят крупнейшие зарубежные телеканалы, в том числе CNN и Би-би-си. По наблюдениям бывалых военных корреспондентов, это часто означает, что кадры предстоять снять жесткие».</p>
Отруйний сендвіч	<p>«Председатель Верховного Совета Крыма Владимир Константинов заявил, что в крымском парламенте не ставится вопрос о выходе автономии из состава Украины. В то же время в Симферополе у здания Верховного Совета Автономной Республики Крым уже несколько часов продолжается жесткое противостояние участников двух митингов. Есть пострадавшие. Константинов назвал недостоверными распространенные некоторыми средствами массовой информации данные о том, что в среду в ходе внеочередного пленарного заседания парламента автономии планируется принять радикальные решения вплоть до выхода Крыма из состава Украины, передает ИТАР-ТАСС. «В крымском парламенте не ставят вопрос о выходе Крыма из состава Украины. Это провокация с целью дискредитировать Верховный Совет автономии, лишить его легитимности. Не поддавайтесь на провокации! В сложившейся обстановке сохраняйте спокойствие и взвешенность в своих поступках», – обратился Константинов к жителям полуострова».</p>

	<p><i>«И все это на фоне уже привычных угроз о каком-то военном походе на автономию из Киева. В Крыму говорят, что готовы ко всему и надеются на помощь России. На полуострове сейчас все спокойно. И спокойно в первую очередь потому, что люди, готовые к борьбе, теперь точно знают, за что идет вся эта борьба. «Русской земли здесь быть», – слова, сбереженные камнем над въездными воротами когда-то мощной крепости, хранят город и монастырь. Монастырь уже век хранит православие, что свой путь по Руси начинало с этих берегов. Их видел Андрей Первозванный, а князь Владимир здесь принимал христианство. «Это все – колыбель русского православия. Здесь не может быть двух мнений о том, кто здесь должен быть», – поясняет игумен Орест, настоятель Инкерманского монастыря святого Климента Римского».</i></p>
--	--

Риторика Президента РФ В.В. Путіна щодо Криму¹⁸⁰

Цитується за стенограмами, розміщеним на офіційному сайті президента Росії *kremlin.ru*

Дата, подія	Ключова ідея	Цитата
19 грудня 2013 р., прес-конференція Володимира Путіна	Війська в Крим не введемо	<p><i>«Вы сравнили ситуацию в Южной Осетии и Абхазии с ситуацией в Крыму. Считаю, что это некорректное сравнение. Ничего с Крымом не происходит подобного тому, что происходило с Южной Осетией и с Абхазией...</i></p> <p><i>На этих территориях находились миротворческие силы, имевшие международный статус и состоявшие главным образом из российских военнослужащих, хотя там были и грузинские военнослужащие, были и представители территорий непризнанных тогда республик. Наша реакция была связана в том числе не с защитой российских граждан, хотя это тоже имеет значение, и немаленькое, но связана была с нападением на наших миротворцев и убийством наших военнослужащих. Вот в чём дело, вот в чём была суть этих событий. В Крыму, слава Богу, ничего подобного нет и, надеюсь, никогда не будет».</i></p>
4 березня 2014 р., прес-конференція Володимира Путіна	Російських військ в Криму немає, приєднувати не будемо	<p><i>«Когда несколько дней назад группа вооружённых людей попыталась захватить здание Верховного Совета Крыма, это, конечно, вызвало большую озабоченность у самих крымчан. Создалось впечатление, что Крым хотят пустить по киевскому сценарию и начать там серию терактов и хаоса. Конечно, это крымчан очень беспокоит. Именно поэтому они создали комитеты самообороны и взяли под контроль все вооружённые силы (Украины)».</i></p> <p><i>«Вы посмотрите на постсоветское пространство. Там полно формы, которая похожа на форму (российских войск)... Пойдите в магазин у нас, и вы купите там любую форму. Это были местные силы самообороны. Мы не принимали участия в их подготовке».</i></p> <p><i>«(Вариант присоединения Крыма к России) не рассматривается. И я вообще полагаю, что только граждане, проживающие на той или иной территории, в условиях свободы волеизъявления, в условиях безопасности могут и должны определять своё будущее... Мы ни в коем случае не будем провоцировать никого на такие решения и ни в коем случае не будем подогревать такие настроения».</i></p>
18 березня 2014 р., виступ у Кремлі	Російських військ в Криму немає, але кримчани	<p><i>«16 марта в Крыму состоялся референдум, он прошёл в полном соответствии с демократическими процедурами и международно-правовыми нормами. В голосовании приняло участие более 82 % избирателей.</i></p>

¹⁸⁰[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://focus.ua/country/326281/>

	за приєднання до РФ	<i>Более 96 % высказались за воссоединение с Россией. Цифры предельно убедительные». «Нам говорят о какой-то российской интервенции в Крыму, об агрессии. Странно это слышать. Что-то не припомню из истории ни одного случая, чтобы интервенция проходила без одного-единственного выстрела и без человеческих жертв».</i>
10 квітня 2014 р., зустріч з представниками Загальноросійського народного фронту	Рішення про приєднання Криму приймав я	<i>«Я бы хотел присоединиться к словам благодарности и крымчанам, и севастопольцам за ту позицию, которую они заняли. Более того, я хочу вам сказать, что решения-то мною были приняты окончательные после того, как стало ясно настроение людей. Мы ведь не готовились к такому развитию событий. Откровенно говоря, можно было себе представить, как люди настроены, но мы этого достоверно не знали. И только после проведения первых социологических опросов, прямо скажу: проведённых скрытно, цифры были достаточно близки к реалиям, стало окончательно ясно, что линия поведения нами выбрана правильно».</i>
17 квітня 2014 р., пряма лінія з Володимиром Путіним	Російські війська забезпечили референдум	<i>«Ничего не готовилось. Всё делалось, что называется, «с колёс», исходя из реально складывающейся ситуации и требований текущего момента... За спиной сил самообороны Крыма, конечно, встали наши военнослужащие. Они действовали решительно, но корректно и профессионально. По-другому провести референдум честно, открыто, достойно и помочь людям выразить своё мнение было просто невозможно».</i>
24 квітня 2014 р., медіафорум регіональних та місцевих ЗМК	Російські війська захистили Крим	<i>«Всё, что мы сейчас видим на востоке Украины, безусловно, было бы то же самое и в Крыму, если бы мы своевременно не приняли определённых мер по защите интересов крымчан и севастопольцев».</i>
24 травня 2014 р., зустріч з керівниками світових інформантств	Ми підтримуємо бажання кримчан приєднатися до РФ	<i>«Наши партнёры и из Соединённых Штатов, и из европейских стран действовали на Украине грубо, незаконными методами, подтолкнули антигосударственный переворот и создали в нашем понимании угрозу для фундаментальных интересов Российской Федерации, и не только в сфере экономики, но и в сфере безопасности. Потому что за этим антиконституционным переворотом – а мы об этом хорошо слышали – последовали предложения лишить национальные меньшинства прав на использование своего языка, о вступлении в НАТО, а значит, возможном размещении и войск НАТО, и ударных ракетных комплексов, и систем противоракетной обороны. Это реально создало бы для нас абсолютно новую ситуацию и побудило к определённым действиям, в том числе к действиям, связанным с поддержкой стремлений народа Крыма присоединиться к Российской Федерации. Мы</i>

		<i>считаем, что с нами пытались разговаривать с помощью силы и что мы, именно действуя в такой логике, дали адекватный ответ».</i>
14 серпня 2014 р., зустріч з членами фракцій політичних партій у Державній Думі	Російські війська були в Криму	<i>«Конечно, никакой аннексии Крыма не было и нет. Мы действительно использовали наши вооружённые силы, но только для того, чтобы дать возможность людям, которые проживают на этих территориях, высказать своё мнение о своём будущем... Поэтому говорить о каких-то там незаконных действиях – это по крайней мере нелепо, просто смешно. Мы просто спросили у людей, чего они хотят».</i>
17 листопада 2014 р., інтерв'ю німецькому телеканалу ARD	Ми ніколи не приховували, що російські війська були в Криму	<i>«Да, я не скрываю, конечно, это факт, мы никогда его не скрывали: наши вооружённые силы, прямо скажем, блокировали Вооружённые силы Украины, расквартированные в Крыму. Но не для того, чтобы кого-то заставить идти голосовать, это невозможно сделать, а для того, чтобы не допустить кровопролития, чтобы дать возможность людям выразить своё собственное отношение к тому, как они хотят определить своё будущее и будущее своих детей».</i>
4 грудня 2014 р., Послання Федеральним Зборам	Ми приєднали Крим до РФ	<i>«Как известно, в марте этого года в Крыму состоялся референдум, на котором жители полуострова явно заявили о своём желании присоединиться к России. Затем последовало решение крымского парламента – и подчеркну, абсолютно легитимного, не надо об этом забывать, избранного ещё в 2010 году, – решение крымского парламента о независимости. И наконец произошло историческое воссоединение Крыма и Севастополя с Россией».</i>
9 березня 2015 р., інтерв'ю телеканалу «Росія-1»	Ми працювали над приєднанням Криму до РФ	<i>«Это была ночь с 22 на 23 февраля. Мы закончили около 7 часов утра. И, когда расставались, не скрою, я всем моим коллегам – их было четверо – сказал: «Ситуация развернулась таким образом на Украине, что мы вынуждены начать работу по возврату Крыма в состав России, потому что мы не можем бросить эту территорию и людей, которые там проживают, на произвол судьбы под каток националистов».</i>